

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

**ПЕНОЛОШКИ ПРИСТУП У РАЗВОЈУ КАЗНИ И
ДРУГИХ КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА СА ОСВРТОМ НА
ПОЗИТИВНО СРПСКО ЗАКОНОДАВСТВО**
(мастер рад)

Ментор
Проф.др Миомира Костић

Студент
Теодора Стевановић М023/20-0

Ниш, 2021.

САДРЖАЈ

I.	УВОД	1
II.	КРИВИЧНЕ САНКЦИЈЕ – СВРХА И ОПРАВДАНОСТ.....	3
	2.1. Оправданост казни и правни основ кажњавања	4
	2.2. Теорије о циљу и сврси кажњавања	6
	2.3. Нове теорије о циљевима кажњавања	6
III.	ПРВИ ОБЛИЦИ РЕАКЦИЈЕ ДРУШТВА НА НЕДОЗВОЉЕНО ПОНАШАЊЕ	11
IV.	КАЖЊАВАЊЕ У СТАРОМ ВЕКУ	14
	4.1. Египат	15
	4.2. Хамурабијев законик	16
	4.3. Кривично право Атине	18
	4.4. Кривично право у Старом Риму	20
V.	КАЖЊАВАЊЕ У СРЕДЊЕМ ВЕКУ	22
	5.1. Казнени систем у Франачкој	23
	5.2. Инквизиција	24
	5.3. Душанов законик	28
VI.	КАЖЊАВАЊЕ У НОВОМ ВЕКУ	31
	6.1. Томас Мор и његова „Утопија“	32
	6.2. Реформе у кажњавању у новом веку	34
	6.3. Класична школа кривичног права	35
	6.4. Неокласична школа кривичног права	36
	6.5. Позитивистичка школа права	38
VII.	КАЖЊАВАЊЕ У XX ВЕКУ	41
VIII.	ПОЈАВА И РАЗВОЈ КАЗНЕ ЗАТВОРА.....	43
IX.	ИЗВРШЕЊЕ НОВЧАНЕ КАЗНЕ	55
X.	ИЗВРШЕЊЕ КАЗНЕ РАДА У ЈАВНОМ ИНТЕРЕСУ	57
XI.	ИЗВРШЕЊЕ КАЗНЕ ОДУЗИМАЊА ВОЗАЧКЕ ДОЗВОЛЕ	58
XII.	МЕРЕ БЕЗБЕДНОСТИ	59
	12.1. Обавезно психијатријско лечење и чување у здравственој установи.	60
	12.2. Обавезно психијатријско лечење на слободи.....	61
	12.3. Мера безбедности обавезног лечења наркомана и мера безбедности обавезног лечења алкохоличара.....	61
	12.4. Мера безбедности забрана вршења позива, делатности и дужности.....	62

12.5. Мера безбедности забрана управљања моторним возилом	62
12.6. Мера безбедности одузимања предмета.....	63
12.7. Протеривање странца из земље.....	63
12.8. Јавно објављивање пресуде	64
12.9. Мера забране приближавања и комуникације са оштећеним.	64
12.10. Забрана присуствовања одређеним приредбама.	64
XIII. МЕРЕ УПОЗОРЕЊА	66
13.1. Условна осуда.....	66
13.2. Условна осуда са заштитним надзором.....	67
13.3. Судска опомена	68
XIV. ИЗВРШЕЊЕ КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА ИЗРЕЧЕНИХ МАЛОЛЕТНИМ ДЕЛИНКВЕНТИМА 69	
а. Васпитни налози.....	70
б. Васпитне мере.....	72
в. Казна малолетничког затвора.....	73
XV. РЕСТОРАТИВНА ПРАВДА	75
15.1. Примена ресторативне правде у затвору.....	80
XVI. РЕЗУЛТАТИ АНКЕТЕ	82
XVII. ЗАКЉУЧАК.....	93
Литература	95

I. УВОД

Чак и у најстаријим периодима човечанства, постојале су казне за понашања која су сматрана недозвољеним и која нису могла бити толерисана, тако да појам казне и испаштања за кривична дела датира још од првобитних облика заједница, кад се још увек није могло говорити о цивилизацији, а камоли о развијеном правном систему. Оно што је значајно и чиме ће се заправо овај рад бавити јесте која су то понашања која су била санкционисана, а поготово начин на који су се, пре свега заједнице и родови, касније градови – државе, и на самом крају држава онаква какву познајемо данас, борили са учиниоцима недозвољених, противправних понашања, односно какве су начине бирали да казне извршавају, и који су циљеви кажњавања били у различитим периодима развоја државе. Биће објашњено како смо заправо дошли од тога да су основни циљеви казне били испаштање учиниоца кривичног дела и застрашивање околине, као начин да се и сам учинилац, уколико преживи, а и други људи одврате од вршења кривичних дела, што је подразумевало најневероватније начине и видове мучења, сакаћења и тортуре, уз нимало поштовања људског живота и достојанства, до тога да се данас као један од основних принципа извршења казни помиње принцип хуманости, који подразумева да се са осуђеним лицима поступа уз поштовање њихове личности и достојанства, телесног и духовног здравља и обезбеђивања права осуђеном лицу на личну сигурност. Осим овог, важан напредак у опхођењу према учиниоцима кривичних дела јесте увођење претпоставке невиности, прописане позитивним законодавством, а која подразумева да се *„Свако сматра невиним све док се његова кривица за кривично дело не утврди правноснажном одлуком суда“*.¹

Док су се у средњем веку, који с правом носи обележје “тамног“ или “црног периода историје“ примењивале различите форме сакаћења, почев од комадања, ослепљивања, унакажавања тела, кастрације, све то наравно уз овације публице, којима је ово био неки вид забаве, данас се јамчи поштовање достојанства лица према коме се извршава санкција, забрањују се и кажњавају поступци којима се лице, према коме се извршава санкција, подвргава било каквом облику мучења, злостављања, понижавања или експериментисања, уз кажњавање било какве врсте принуде према лицу према коме се извршава санкција, ако је

¹ Члан 3 Законика о кривичном поступку (Сл. гласник РС", бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - одлука УС и 62/2021 - одлука УС).

несразмерна потребама њеног извршења. С тим у вези, код нас је данас овакво понашање инкриминисано, и то чланом 137 Кривичног законика, којим је прописано кривично дело **Злостављање и мучење**, а све у складу са међународним актима донетим на тему заштите достојанства људске личности, које је зајемчено: чланом 3. Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода (забрана мучења, нечовечног или понижавајућег поступања и кажњавања), чланом 7. Међународног пакта о грађанским и политичким правима са факултативним протоколима, чланом 2. Конвенције о спречавању мучења и нечовечних или понижавајућих поступака и кажњавања са допунским протоколима и чланом 1. Конвенције против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни или поступака са опционим протоколом.

Свакако је важно напоменути утицај који је имала класична школа кривичног права, која се појавила у 18. веку и чијим представницима се приписује формулација принципа *nullum crimen, nulla poena sine lege*² односно принцип законитости. По овом принципу, органи правосуђа су дужни да се стриктно придржавају законских норми, које служе као залога човекове слободе, па се стога сматрало да ће грађани бити поштеђени од судске самовоље и арбитрарности. Њихова схватања послужила су такође као инспирација за конципирање револуционарних начела француског казненог законика из 1791. године, за укидање телесне казне и ограничавање примене смртне казне, за увођење казне лишења слободе као основног облика кажњавања, за сузбијање судске самовоље и сличних појава прошлости, што је огроман помак ка стању у кривичном законодавству какво данас познајемо.

Поред историјског развоја, рад ће обухватити и данашње прописе везане за извршење кривичних санкција а и кривичног права уопште, нарочито у домаћем законодавству, позитивне а и негативне стране истих, и евентуалне празнине и недостатке у њима.

На самом крају биће изложени резултати истраживања које је обављено у оквиру овог мастер рада, а са циљем да се покажу ставови људи из правничке професије, у погледу казнене политике у Србији уопштено, а и конкретно о оправданости увођења казне доживотног затвора новелирањем Кривичног законика из 2019., као и мишљење о ресторативном приступу у извршењу кривичних санкција и правичности примене истих.

² Наведени принцип се приписује Фојербаху, а преводи се: није дозвољено кажњавати за одређено кривично дело, ако оно у време извршења није било предвиђено у закону као кривично дело, нити се може за неко кривично дело изрећи казна која у време његовог извршења није ни била предвиђена у закону.

II. КРИВИЧНЕ САНКЦИЈЕ – СВРХА И ОПРАВДАНОСТ

Да би се уопште могло говорити о историјском развоју казни и других кривичних санкција, потребно је пре свега објаснити шта су кривичне санкције и које врсте истих постоје, као и чиме се оправдавају и која је сврха њиховог постојања.

Кривичне санкције су средство за остваривање заштитне функције кривичног права. Општи материјално–формални појам кривичних санкција се одређује на следећи начин:

- Кривичне санкције су законом предвиђене репресивне мере које се, с циљем сузбијања криминалитета, примењују према учиниоцу противправног дела које је у закону предвиђено као кривично дело на основу одлуке суда донете након спроведеног кривичног поступка.

Основни елементи кривичних санкција:

- Циљ кривичних санкција је сузбијање криминалитета.
- По својој природи су репресивне мере – репресивност се огледа у томе што оне представљају одређено зло за учиниоца, или претњу злом.
- Примењују се према учиниоцу противправног дела које је у закону предвиђено као кривично дело.
- Морају бити предвиђене законом.
- Изриче их суд у кривичном поступку.

Наш законодавац разликује следеће кривичне санкције: **казне³, мере упозорења⁴, мере безбедности⁵ и васпитне мере^{6,7}**

³Као казне, у Кривичном законнику предвиђене су: казна затвора, новчана казна, рад у јавном интересу и одузимање возачке дозволе.

⁴Прописане мере упозорења су: условна осуда и судска опомена.

⁵Медицинске мере безбедности су: обавезно психијатријско лечење и чување у здравственој установи, обавезно психијатријско лечење на слободи, обавезно лечење наркомана, обавезно лечење алкохоличара.

Остале мере су: забрана вршења позива, делатности и дужности; забрана управљања моторним возилом; одузимање предмета; протеривање странаца из земље; јавно објављивање пресуде.

⁶Мере упозорења и усмеравања (судски укор и посебне обавезе); Мере појачаног надзора (појачан надзор од стране родитеља, усвојиоца или стараоца; појачан надзор од стране органа старатељства; појачан надзор уз дневни боравак у одговарајућој установи за васпитање и образовање малолетника) ; Заводске мере (упућивање у васпитну установу; упућивање у васпитно – поправни дом; упућивање у посебну установу за лечење и оспособљавање).

⁷Члан 4. Кривичног Законика ("Сл. гласник РС", бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019).

Казна је најстарија кривична санкција, и дуго времена је заправо била и једини начин кажњавања, почев још од периода кад су људи живели у малим заједницама, роду и племену, и кад је имала своје најпримитивније облике. Појава казне и реакције друштва на криминално понашање и средства заштите друштва од криминалитета, довели су до постављања два кључна теоријска питања: шта оправдава постојање и примену казне и који су циљеви и сврха кажњавања.

2.1. **Оправданост казни и правни основ кажњавања**

Кад причамо о оправданости казни и правном основу кажњавања, можемо споменути четири битне теорије:

1. идеалистичке теорије
2. теорија друштвеног уговора
3. правне теорије и
4. социолошке теорије.⁸

1. Идеалистичке теорије правдају право државе на кажњавање тиме што сматрају да постоји апсолутна правда. Шта је по њима апсолутна правда? Заправо то значи да свака особа, у зависности од њених радњи и понашања, треба да добије награду или казну, јер је то једини начин да правда буде задовољена. Дакле, ако је неко извршио кривично дело, једино правично би било да буде кажњен, а та казна је испаштање због дела које је учинио. Пренесено на данашње време, та казна би морала да буде у складу са тежином дела које је извршено, а и са психичким односом који неко има према извршењу тог кривичног дела. Међутим, израз „правда“, као врхунска друштвена и правна вредност, добијала је другачије значење у зависности од тога какав је однос према њој имала државна власт, јер држава креира закон, а самим тим и одређује шта је праведно а шта не.

Што се тиче апсолутне правде, зависно од основа на коме се она заснива, идеалистичке теорије се даље деле на три основне групе: *теорија божанске правде*, *теорија моралне правде* и *теорија законске правде*.

Теорија божанске правде правни основ казне налази у божанском праву на казну. То је једна од најстаријих теорија, настала још у време појаве првих држава. Извршилац кривичног

⁸Константиновић Вилић С., Костић М. – „*Пенологија*“, СВЕН, Ниш 2011. година, стр. 57.

дела је крив зато што је нанео увреду божанству и изазвао гнев богова, који се једино може ублажити казном испаштања.⁹

Према теорији моралне правде, чији је најпознатији представник Имануел Кант, универзални систем моралних норми, вечит и непроменљив, дат од саме природе, дубоко је усађен у свест сваког појединца. Појединац мора да буде кажњен уколико повреди моралне норме извршењем кривичног дела. Кант се залагао за владавину принципа „ нека буде правда макар пропао свет.“ („fiat iustitia pareat mundus”).¹⁰

Теорија законске правде, заснована на Г.В. Фридрих Хегеловој филозофији истиче како је кривично дело супротно општој вољи, и његово извршење значи негацију права, а применом казне се елиминише кривично дело којим је негирано право, те је казна заправо негација негације права.

2. Теорија друштвеног уговора, основ права на кажњавање налази у друштвеном уговору који постоји између државе и појединца – наиме, приликом стварања државе, појединци су се договорили да на друштвену заједницу пренесу одређена своја права, између осталог и право на живот и слободу. Право на кажњавање, које има држава кад појединац изврши кривично дело, произилази из оваквог неписаног уговора.

3. Правне теорије указују на чињеницу да је с настанком државе настало и право као инструмент за заштиту државе и њених интереса. Право даје држави различита овлашћења, па и овлашћење да примени казне против учинилаца кривичних дела.

4. Социолошке теорије објашњавају правни основ казне, полазећи од друштвене функције права, и познате су и под називом утилитаристичке теорије, јер су тврдили да је правни основ казне у њеној друштвеној корисности, да је казна корисно, нужно и неопходно средство за одржавање правног поретка, одбране друштва и друштвених интереса.

Социолошке теорије се генерално сматрају прихватљивијим од осталих, јер правни основ казне и јесте корисност за заштиту друштва од криминалитета. Свакако се данас више не поставља питање да ли треба казнити преступнике, већ под којим околностима, с којим циљевима и на који начин.

⁹Константиновић Вилић С., Костић М., op.cit., 80 стр.

¹⁰Ибид. 57 стр.

2.2. Теорије о циљу и сврси кажњавања

1. Апсолутне (ретрибутивне) теорије – према њима, основни циљеви казне су одмазда и испаштање за извршено кривично дело. „Кажњава се због тога што се згрешило“. Ако је кривично дело зло које је учинилац својом слободном вољом нанео другом лицу, или друштву, императив апсолутне правде је да се и њему због учињеног кривичног дела нанесе зло.

Овде спадају *теорија божанске правде, теорија моралне правде, теорија законске правде и теорија друштвеног уговора.*

2. Релативне (утилитаристичке) теорије – према њима, сврха казне је заштита друштва од криминалитета, а право на кажњавање произилази из неопходности да се заустави вршење злочина. Казна треба да делује превентивно, да уопште не би дошло до извршења кривичног дела. „Кажњава се да се не би грешило, а не због тога што се згрешило.“

3. Мешовите (еклектичке) теорије – мире претходне две теорије, које су две крајности, и према њима је сврха кажњавања у подједнакој мери и одмазда и поправљање. „Кажњава се због тога што се згрешило да се не би грешило.“¹¹

2.3. Нове теорије о циљевима кажњавања

Теорије о кажњавању развијале су се у складу са временом у коме су заступане. Оно на шта су се фокусирали савремени теоретичари јесте одређивање циљева и сврхе кажњавања, те у вези с тим заправо можемо издвојити пар теорија а то су: *ретрибуција (застрашивање), рехабилитација (ресоцијализација), превенција и ресторативна правда.*

¹¹Константиновић Вилић С., Костић М., *op.cit.*, 59 – 64 стр.

1. Ретрибуција

Највећу примену имала је током 20. века, кроз примену смртне казне и затворских казни. Овај концепт је заправо служио као оправдање за смртну казну у оним правним системима који су предвиђали и примењивали смртну казну као једну од кривичних санкција. Оправдање за примену казни, које имају елементе ретрибутивности, налазе се у томе што друштво жели да криминалац буде кажњен, јер је „ишао за својим интересима или задовољио своје жеље, користећи она средства којих су се некриминалци одрекли, због поштовања закона и из страха да не буду кажњени“. Дакле, криминалац мора да буде кажњен, да би се „оправдала судржаност оних људи који нису криминалци“.¹²

Присталице ових схватања истичу како је држава установила *правне норме*, као што су нпр. класичне норме о легалитету – *nulla poena sine leges* и *nulla poena sine crimen* (нема казне ван закона, то јест нема казне ако није прописана законом, и нема казне ако не постоји кривично дело). Што значи да постоје одређене друштвене вредности и циљеви које једно друштво штити и чија повреда мора да буде санкционисана, како друштвени поредак не би био нарушен.

У оквиру филозофије ретрибутивности, формирали су се бројни принципи, којима се заправо објашњава због чега је застрашивање или ретрибуција оправдана: од принципа правне заслуге – по коме је преступник заслужио казну јер је извршење престапа грех, преко Флу–Бен–Хартовог модела кажњавања, који подразумева 5 елемената кажњавања:

- примена казне мора да изазове физички бол;
- преступ мора да буде учињен против неког правног правила;
- казна мора да се примени према преступнику због извршеног престапа;
- казну морају да спроведу нека друга лица, а не сам преступник;
- казну мора да предвиди и да спроведе неки ауторитет, кога је таквим прогласио правни систем у коме је почињен преступ.

Интересантно је да, осим елемента који наводи како „примена казне мора да изазове физички бол“, сви остали елементи овог модела јако су приближни данашњој дефиницији и схватању казне као кривичне санкције.

¹²Naag, van den E., „Punishment as a Deviance for Controlling the Crime Rate“, *Rutgers Law Review* 33 (Spring 1981), цит. према Константиновић Вилић С., Костић М., стр. 64.

2. Рехабилитација (ресоцијализација)

Филозофија рехабилитације (ресоцијализације) развила се на основу критике ретрибутивног концепта. Ресоцијализација заправо подразумева враћање осуђеног лица у друштвену заједницу, оспособљеног да живи друштвено усклађеним животом, да поштује друштвене норме и правила понашања и да обавља одређене друштвене делатности. Ова филозофија залаже се за напуштање асоцијалног начина живота и за прилагођавање основним друштвеним вредностима и нормама.

У САД, основа рехабилитације била је неодређена пресуда. Закони су предвиђали максималну и минималну казну за одређена кривична дела, али судија није могао да осуди криминалаца на одређену временски ограничену казну затвора, јер унапред није могао да предвиди колико је заиста времена потребно за третман и рехабилитацију. То би значило да је извршилац кривичног дела могао да буде осуђен на затворску казну, која може да варира од једног дана до доживотне казне затвора.¹³

Међутим, с временом је и ова филозофија задобила све више критичара, имајући у виду да није било довољно смерница, правила или одређених стандарда за одлучивање о престанку издржавања казне и пуштању на слободу. Притом, сматрало се да криминалац добија више него што заслужује. Према британском теологу, К. С. Луису, неопходно је вратити концепт ретрибуције. О филозофији рехабилитације је навео: „Без обзира колико се све ово чини милосрдним, овај приступ одиста значи да је свако од нас, од тренутка када прекрши закон лишен свих права које поседује људско биће. Када престанемо да размишљамо о томе шта криминалац заслужује и фокусирамо се једино на то шта ће га излечити или шта ће одвратити остале, на један тих и неприметан начин смо га одвојили из сфере правде у сваком погледу; уместо особе, субјекта који има права, сада пред собом имамо чист објекат, једног пацијента, један случај“.¹⁴

Незадовољни рехабилитацијом, многе је натерало да оду у другу крајност – залагали су се за изрицање строгих казни („закључајте их и баците кључ“¹⁵).

Дуго након тога се сматрало да је најбоље држати осуђене преступнике у затворима јер је то најекономичнији начин за смањење криминалитета и рецидивизма. Ово је пак довело до

¹³ Red, Sue, Titus, *Crime and Criminology*, McGraw – Hill, New York, 2003., стр. 74.

¹⁴ Red, Sue, Titus, *op.cit.*, стр. 75.

¹⁵ Константиновић Вилић С., Костић М., *op.cit.*, стр. 69.

других проблема – превелики број затвореника, недовољно просторног капацитета, узнемиравајући услови у самим пенитенцијарним установама, све је то довело до тога да се поново покуша са концептом рехабилитације, али уз проналажење одговарајућих програма за едукацију и поправљање осуђених лица.

3. Превенција

Емпиријска изучавања превентивног деловања казне показала су да превенцију треба посматрати у односу на тип криминалитета и тип криминалца. Поента је разграничити које особе може да заплаши строга казна и да их одврати од вршења кривичних дела, а које могу да буду заплашене и блажим казнама. На пример, истиче се да предвиђена казна (или претња казном) превентивно делује на спречавање вршења крађе у самопослузи, али нема превентивно дејство на кривично дело убиство супружника. Битан је такође и начин сагледавања превенције – ако људи верују да ће бити откривени и да ће казна сигурно бити примењена, они ће се бојати да прекрше закон. Дакле, важно је да постоји **сигурност примене казне**.

Истраживачи су установили да превентивни ефекат могу да имају три варијабле: морална схватања, страх од друштвеног неодобравања и страх од казне коју закон предвиђа.

Међутим, сва ова истраживања наравно не могу се применити на сваки тип особе. Тако особе које припадају високо ризичним групама за примену казне (на пример зависници од дроге), нису значајно били одвраћени од извршавања криминалних радњи, врстом и висином запређене казне, јер су били под утицајем сопствене перцепције о могућности да изврше злочин, а да не буду откривени.¹⁶

4. Ресторативна правда

Имајући у виду важност примене ресторативне правде, као и повећање свести код људи о постојању исте, посебан део биће посвећен њој касније у раду, а овде је наведена само као једна од нових теорија о циљевима кажњавања.

Према овом концепту, најбитније је да у случају извршења кривичног дела дође до процеса репарације и успостављања бољег односа између преступника, жртве и других страна укључених у конфликт. Притом се до овог процеса не долази применом кривичног поступка,

¹⁶ Ибид.

суђења и казне, већ путем програма за посредовање и помирење који укључују жртву, преступника и друга лица у дијалог о томе шта је учињено и како се изборити с тим.

Данас се казнени систем, прописан одредбама домаћег законодавства, заснива на релевантним сазнањима кривично – правних наука и дисциплина, као и правила садржаним у документима УН-а и другим међународним актима ратификованим од стране наше земље, која се односе на системе кажњавања, принципе извршења кривичних санкција и посебно извршење казне затвора. Дакле, међународни акти које смо ратификовали заправо нама одређују стандарде које треба испоштовати у кривичном поступку, као и то на који начин се треба опходити према било ком лицу у кривичном поступку.

Постоји обавеза инкриминисања кривичних дела којима се забрањује нечовечно поступање према било ком лицу у кривичном поступку, донети су бројни акти на тему заштите достојанства људске личности, које је зајемчено: чланом 3. Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода (забрана мучења, нечовечног или понижавајућег поступања и кажњавања), чланом 7. Међународног пакта о грађанским и политичким правима са факултативним протоколима, чланом 2. Конвенције о спречавању мучења и нечовечних или понижавајућих поступака и кажњавања са допунским протоколима и чланом 1. Конвенције против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни или поступака са опционим протоколом¹⁷ те је с тим у вези и код нас овакво понашање инкриминисано, и то чланом 137 Кривичног законика, којим је прописано кривично дело **Злостављање и мучење**.

Може се рећи да се данас доста ради на поштовању основних људских права и достојанства учесника поступка, и у том смислу су ангажоване све светске а и домаће организације. Међутим, да бисмо достигли ово што имамо данас, и у нашем праву а и на светском нивоу, дуг пут је пређен, јако тежак и узнемиравајућ који морамо познавати како бисмо данашње прописе ценили више. Ово наравно не значи да се и даље не може радити на томе да законодавство буде још хуманије и човечније, али о потенцијално могућим недостацима данашњег правног поретка биће више речи касније, након што се осврнемо на сам зачетак казни и њихових почетних облика.

¹⁷ Јовашевић Д., *Кривично право – посебни део*, Београд, 2014. год, 54. стр.

III. ПРВИ ОБЛИЦИ РЕАКЦИЈЕ ДРУШТВА НА НЕДОЗВОЉЕНО ПОНАШАЊЕ

Пре него што се уопште говорило о државном уређењу, док су људи живели у малим заједницама, у роду и племену, важно је било одржати трајност и непроменљивост организације, чланови заједнице су били усмерени једни на друге, и поента је била очувати равнотежу заједнице, па се због тога појединац није посматрао одвојено од групе којој припада, већ је у том периоду владала „приватна и племенска освета и правда“.¹⁸ У зависности од тога ко је био повређен, или шта је било повређено нечијим понашањем, учинилац се морао посматрати као нечасно биће, непријатељ, од кога се заједница треба ослободити.¹⁹

Тако су први облици кажњавања били: прогонство из заједнице, освета и измирење у виду средстава накнаде за причињену штету.

Прогонство из заједнице, као вид приватне реакције, примењивао се за тежи облик кривице припадника заједнице, који је починио издају, чаробњаштво, светогрђе или тровање племенског старешине.²⁰ Ова реч прогонство (изгнанство) заправо означава нечије присилно одсуство из родне заједнице. С обзиром на то да је било важно очувати равнотежу и на неки начин „чистоћу“ заједнице, свако ко је то кваро или томе стао на пут морао је бити одстрањен. Ово је заправо била јако тешка и окрутна казна. У примитивним заједницама је често било готово истоветна смртној казни јер је прогнана особа - којој је повратак у заједницу/племе/село био запређен смрћу - била без помоћи икога изложена природи, односно глади, жеђи, дивљим животињама и природним елементима.²¹ Осим тога је прогнанство представљало тежак психолошки шок за људе који су по правилу цели живот проводили у оквиру релативно мале и ограничене заједнице.

Освета – убиства, телесна повређивања и крађе повлачили су са собом приватну крвну освету у којој су учествовале сукобљене породице. Стари обичај крвне освете настао је у оквиру рода, који је био обавезан да освети убиство свог убијеног члана. Освета се схвата као право заједнице према кривцу и у исто време као њена дужност према оштећеном. Та дужност има чак религијски карактер, јер свака религија, чак и најпрвобитнија, проповеда „потискивање кривде и успостављање правде“. Од нарочитог религијског значаја је освета за

¹⁸ Korn, R.R., McCorkle, L.W. Criminology and Penology, Holt, Rinehart and Winston, New York 1956., стр. 368.

¹⁹ Милутиновић М., Пенологија, Савремена администрација, Београд 1981, стр. 1

²⁰ Константиновић Вилић С., Костић М., *Пенологија*, СБЕН Ниш, 2011. год, 75. стр

²¹ Константиновић Вилић С., Костић М., op.cit. 76. стр.

убиство, јер према веровањима првобитног анимизма²² душа убијеног тражи освету и не може да се умири, док не буде освећена. Родовна освета није приватна ствар оштећеног, већ јавна ствар читаве друштвене заједнице.²³ У почетку, освета је била инстинктивна и несразмерна. Породица жртве је наносила зло породици извршиоца, по својим схватањима еквивалентности.

Али, једна ствар која је мало ублажавала ову инстинктивну реакцију и казну била је дужност рода убице и рода убијеног да покушају измирење. И један и други род би заседао посебно и након тога се подносио предлог за опроштај злочина, и давао се поклон знатније вредности. Да ли ће или не род убијеног прихватити овај предлог и поклон зависило је од тога да ли су постојале неке оправдавајуће или олакшавајуће околности, и колико су заправо чланови рода били спремни на освету по сваку цену. Уколико не прихвате предлог, приступа се егзекуцији кривца, након чега се сматрају измиреним, и нико нема право да се жали, тачније род убице нема право на то, јер је један живот измирен другим.²⁴ Мирење обухвата два момента, и то – прво, моралну сатисфакцију оштећене странке, и друго, њену материјалну сатисфакцију. Морална се сатисфакција даје оштећеној странци преко нарочито свечаног поступка или церемонијала мирења. У томе церемонијалу, који има мешовити, правни и религијски карактер, уз симболизацију освете кривац понизно моли да му се проливена крв опрости, а овлашћени осветник широкогрудно му јавља милост и дарује живот. Материјална сатисфакција се даје оштећеној странци у облику имовинске, евентуално новчане вредности, коју јој опроштени кривац плаћа, а којом у исто време откупљује свој живот и своју безбедност.²⁵

Након што су формиране прве заједнице, ова приватна реакција постепено прераста у правно регулисању радњу, или **систем талиона („око за око, зуб за зуб“)** који је био прописан у Хамурабијевом закону, али о томе мало више речи касније.

Последњи облик приватне реакције на злочин био је *композиција* (измирење накнадом). Опадање родова и успон организованих градова означава деобну линију између периода варварства и периода цивилизације и између старог и новог друштва. Систем композиције је заправо друштвени институт, који представља измирење путем еквивалентне надокнаде.

²² Анимизам – стадијум у еволуцији религијских веровања, кад се признаје самостални, одвојени и вечни опстанак душа свију бића.

²³ Тарановски Т., *Историја српског права у Немањинској држави, II део: историја кривичног права*, Београд 1931., стр. 2

²⁴ Константиновић Вилић С., Костић М., *op.cit.*, 77. стр

²⁵ Тарановски Т., *op.cit.*, стр. 3.

Породица онога ко се недозвољено понашао плаћала је сразмерну надокнаду породици повређеног.²⁶ Старање о интересима члана своје породице био је преостали родовски обичај, који се споро губио, и слободно се може рећи да је опстао до дан – данас, у мало измењеном облику.

Временом су одређивање висине композиционе надокнаде и брига о њеној наплати прешли у надлежност државе – тада је и композиција попримила обележја новчане казне, онако како је она данас прописана позитивним прописима.

²⁶ Константиновић Вилић С., Костић М., *op.cit*, 78. стр

IV. КАЖЊАВАЊЕ У СТАРОМ ВЕКУ²⁷

Са појавом првих држава почео је и процес изграђивања права. И као што је државна организација постепено заменила родовско–племенску, тако и право као скуп друштвених норми иза којих стоји ауторитет државне власти, све више осваја простор који су раније испуњавали обичаји. Зато је и тешко разграничити регулисање друштвених односа у првобитној заједници путем обичајних правила, и у првим државама путем обичајног права. „Пре него што је било установљених закона, било је могућих односа правичности. Казати да нема ничег правичног нити неправичног изузев оног што налажу или забрањују позитивни закони, значи рећи да пре него што се опише круг сви полупречници нису једнаки.“²⁸ Право у најстаријим државама није само настајало преображавањем постојећих обичаја, већ је извирало и из судских одлука којима је придаван значај опште норме, из одлука и наредби других државних органа, нарочито владара, али и свештеника, чија је улога у стварању, тумачењу и примени права била знатна.

У старом веку је кривично правосуђе вршило функцију дела власти коју су владару пренеле божанске силе (теорија божанске правде). Једини циљ казне је био испаштање извршиоца кривичног дела. Извршилац је крив јер је нанео увреду божанству, и једини начин да се то ублажи јесте казна испаштања.

Личну, родовску освету је заменила божанска освета, коју је сад држава, тачније владар извршавао преко својих органа, јер владар је – ако већ није и лично проглашаван за божанство – сматран за посредника између богова и људи, па је стога и првосвештеник, и законодавац, и врховни судија и врховна извршна власт. Владари се сматрају божанствима или њиховим изасланицима, а на право се гледа као на вољу богова. Зато су свештеници свуда били најстарији правници, чувари, тумачи а неретко и ствараоци права, имали су блиске везе и са грађанским и са кривичним судским поступком. Закључивање правних послова и суђења су се често обављали у самим храмовима.²⁹ Код германских племена, војводе, као највише војне старешине, на смрт, тамницу, па чак и на шибане, могу осудити само свештеници и то се не сматра као казна, ни као осуда војводина, већ као наредба самог Бога, који се, по њиховом веровању, налази међу борцима.³⁰

²⁷ Под старим веком подразумева се период од настанка најстаријих цивилизација у Месопотамији, до пропасти Западног римског царства 476. г.н.е.

²⁸Монтескје, I, 1. (I, 12), цит. у Николић Д., *Упоредна правна историја*, стр. 34.

²⁹ Николић Д., *Упоредна правна историја*, СБЕН Ниш, 2005., стр. 33. И 37.

³⁰ Константиновић Вилић С., Костић М., *op.cit.*, 80. стр

Релативно рано, онда када се још увек изграђивала робовласничка држава и њено право, запажају се покушаји систематизовања и записивања правних норми. Својим нормама са принудном снагом, држава је не само прибављала нови ауторитет постојећим обичајним правилима, већ је многа од њих или укидала или мењала, прилагођавајући их новонасталим околностима и интересима владајућег друштвеног слоја. Ово значи да, чак и кад се кренуло са записивањем, најстарије право је регулисало само поједине друштвене односе, углавном оне који су нови или другачији од оних из ранијих периода, или пак оне односе који изазивају недоумице, отпоре и сукобе.³¹ Може се дакле приметити, да данашња склоност владајућих класа да законе мењају и допуњују, а све у складу са својим интересима и потребама, датира још из најстаријег периода постојања државе.

4.1. Египат

Што се тиче права у конкретним државама, пре свега у старом Египту, сазнања о њему добијамо преко докумената из судске праксе, из садржаја појединих указа фараона, наредби и других управних аката, као и из списка неправничке, литерарне природе. Несумњиво се фараон сматрао ствараоцем права; он је, како се непорециво веровало, космички принцип *маат* претакао у право, проглашавајући своје наредбе зване *хету*. Али, до нашег времена нису доспели никакви закони нити кодификације.³²

Из оног што се зна, конкретно кривично право обележила су два упечатљива момента: релативно ретка смртна казна и изобиље телесних казни. Најстрашнијим злочинцима могао је да суди само фараон, често са везиром који је водио истрагу и окретао се фараону за финалну пресуду. Смртна казна је претила учиниоцима дела против државе и култа, убицама, кривоклетницима и подносиоцима лажних оптужби. Она је углавном извршавана мачем или спаљивањем. Међутим, чак и у најстаријим периодима је друштвена неједнакост утицала на извршење казне, у смислу да су државни великодостојници, тачније осуђеници на смрт из највиших слојева, имали ту привилегију да (као Сократ на пример) „оду са више достојанства“, углавном испијањем отрова. Што се тиче телесних казни, широко су коришћене у виду батинања, одсецања носа, ушију, наношења рана. Конфискација имовине и слање на принудни рад представљали су допунске казнене мере, које су се примењивале уз телесне казне. Пресуду је изрицао или проглашавао сам фараон, тако да није постојало право на

³¹Николић Д., *op.cit*, 35. стр.

³² Ибид.

жалбу. О појму кривице и осталим субјективним елементима кривичног дела, једва да и постоје неки магловити наговештаји.³³

4.2. Хамурабијев законик

Посебно место у историји кажњавања заузима Хамурабијев законик, као један од најстаријих сачуваних писаних докумената. Хамурабијев законик је најбоље сачувани законик древне Месопотамије, из 1754. године пре нове ере. То је један од најстаријих записа у свету и без сумње најзначајнији клинописни правни споменик и један од најпотпунијих правних извора Старог века у целини. То је уједно и први правни писани законик у историји. Вавилонски краљ Хамураби, седми владар Аморијске династије старог Вавилона је установио законик, са религијским уводом у коме законодавац тврди да су му богови наложили да влада народом и донесе овај законик, „да прибави важност праву у својој земљи, да истреби поквареног и неваљалог, да спречи моћнога да угњетава слабога”.³⁴ Иронично је да су му баш богови наложили да донесе законик са оваквим запрећеним казнама, који је и вековима касније остао упамћен по својој суровости и великом заступљеношћу смртних казни.

Иако вавилонско право не познаје поделу на поједине гране права, нити опште појмове којима би се означавали поједини правни институти, Законик се ипак држи једног редоследа материје коју уређује: на почетку су одредбе о суђењу и судском поступку (члан 1-5), затим прописи о имовинским односима (6-126), о браку и породици (127-195), о кривичним делима против личности (196-220) и најзад о разноврсним пословима и услугама, коришћењу, оштећењу или крађи туђих средстава за рад (221-282).³⁵

Што се конкретно кривичног права тиче, оно је јако сурово и неразвијено, у односу на грађанско право. Идеја **талиона** уграђена је у велики број одредби: казна је одмазда за учињени деликт и зато треба да му буде једнака. Начело *око за око, зуб за зуб*, је и дословно садржано у члану 196.: „Ако је неко избио око слободном човеку, избиће му се око“ и члану 200.: „Ако је неко избио зубе човеку истог положаја као што је и он, избиће му се зуби.“³⁶

Уколико због природе дела примена принципа „исто за исто“ није могућа, уместо потпуног се прописује тзв. **симболичан талион**, као што је одсецање језика за увреду, руке којом је неко претукао своје родитеље или обавио неуспешан хируршки захват, одсецање ува

³³ Ибид.

³⁴ Георгијева С., матурски рад - *Хамураби и његов законик*; <https://www.kapitalmagazin.rs/hamurabi-i-njegov-zakonik/> датум приступа: 17.09.2021. године.

³⁵ Николић Д., *op.cit.*, 57. стр.

³⁶ Јасић С., *Закони старог и средњег вијека*, Београд 1968., 48. стр.

непослушном робу и тако даље. Својеврстан вид талиона налазимо у пропису Законика (члан 3), према коме се сваки лажни сведок, клеветник, има казнити оном казном која је претила лажно окривљеном: ко је неосновано оптужио другог за убиство, мораће сам да буде убијен.

Колико год да се одликује суровошћу, ипак се мора истаћи да Хамурабијев законик, за то древно време јесте сматран правичним – враћа ти се онолико колико си сам учинио. Интересантан податак јесте да је чак у неким својим одредбама овај Законик блажи од Мојсијевог петокњижја³⁷ у својим појединим одредбама. На пример, по Мојсијевом петокњижју кажњава се смрћу ко удари или псује оца или мајку; док се по Хамурабијевом законуку сину који бије оца (мајка се не спомиње), имају одсећи руке. По Хамурабијевом законуку лице које падне у дужничко ропство има да се ослободи у четвртој години, а у Мојсијевог петокњижју у седмој години.³⁸

Законик не прави разлику између умишљаја и нехата, дакле суверено влада принцип објективне одговорности. Међутим, ипак постоји назнака разликовања субјективне од објективне одговорности, и то у члану 206., где се учинилац, који је нанео телесну повреду другоме може оправдати речима „То нисам свесно учинио“ и уз то платити лекара.³⁹

Казнени систем Законика садржи имовинске, телесне и смртну казну. Имовинске су понегде само обична накнада штете, док негде превазилазе вишеструко износ штете причињене кривичним делом – члан 8.: „Ако је неко украо говедо, овцу, магарца, свињу или чамац, и ако то припада двору или богу, вратиће тридесетоструко; ако је то *мушкиново*⁴⁰, надокнадиће десетоструко; ако нема од чега да врати лопов заслужује смрт.“ ; члан 12.: „Ако је продавац умро, купац ће од куће продавца узети петоструко оно што може тражити у том процесу“ ; члан 124.: „Ако је неко дао другом на чување пред сведоцима новац, злато или ма шта друго, и ако му то овај оспорава, биће дужан да приступи суду и вратиће удвостручено све што је оспоравао“. ⁴¹

Што се тиче телесних казни, оне су јако разноврсне и сурове – од одсецања појединих делова тела, вађења ока, бичевања, а по принципу реципроцитета (талион) још и ломљење

³⁷ Мојсијево петокњижје је настало путем савеза између Бога – Јахвеа и Израелског народа, склопљеног у Синајској пустињи. По том Савезу, Бог је дао заповести и остале законе с тим да их се они придржавају. Те законе је Бог дао преко Мојсија, и у смислу тог савеза Бог ће Јеврејија дати за домовину Канаан, „обећану земљу“, заштићиваће Израел, размножаваће га, и наградити другим добрима, али зато Израел мора да се придржава Божјих заповести и да прихвати обавезе које другим народима нису наметнуте.

³⁸ Гамс А., *Библија у светлу друштвених борби*, Београд 1970. године, 29. стр.

³⁹ Николић Д., *op.cit.*, 64. стр.

⁴⁰ Мушкину је назив недовољно објашњене класе повлашћених грађана.

⁴¹ Јасић С., *op. cit.* стр. 17. и 33.

кости и избијање зуба. Смртна казна је предвиђена у преко тридесет случајева, и то због крађе мушког детета, разбојништва, провале, па чак и за најбаналнија дела као што је прописано чланом 110.: „Ако је свештеница која не живи у манастиру отворила крчму или ушла у њу да пије, спалиће се“. И још једно интересантно дело: „Уколико жена није добра домаћица, већ скитница, ако расипа кућу, занемарује мужа, биће бачена у воду“. Дакле, ако не поштује своје место и не служи мужа, према овом Законику жена не заслужује да живи. Ипак, постоје расправе по питању тога шта значи „да се баци у воду“ – да ли је заправо у питању смртна казна, јер неки сматрају да је можда наведено само као „божји суд“, односно као ирационално доказно средство.

4.3. Кривично право Атине

Особеност атинског правног резонавања у сфери казног права можда се најбоље показује на примеру убиства. Оно се током читавог хомерског доба, па и касније, тичало искључиво сродника убијеног, а не државе. Стога је породица убијеног, а не држава, гонила убицу са којим је, уосталом, могла и да се споразуме око намирења („крвнине“). Када је Дракон обавезао грађане да правду задовољавају пред државним органима, поступак против убице је опет покретала породица убијеног, приватном тужбом званом *дике*, а не неки државни орган. Уколико дакле, породица или сродници пропусти да то учине, или уколико убијени није имао породицу а нико трећи не покрене судски поступак, убица је сасвим легално могао остати некажњен.⁴² Велики пут је пређен од тог периода, до данас, када је нашим Законом о кривичном поступку предвиђена дужност јавног тужиоца да предузме кривично гоњење када постоје основи сумње да је учињено кривично дело или да је одређено лице учинило кривично дело за које се гони по службеној дужности – у шта, наравно, спада кривично дело убиство, с обзиром на то да је данас људски живот основна вредност која се штити кривичним законодавством.

Али, када је реч о грчком праву, најстарије атинско право везује се за реформатора и законодавца Дракона из VII века п.н.е. „Драконска казна“ је израз који се употребљава данас кад се говори о некој казни која је непримерена, претерано строга, драстична. У суштини, то је законска санкција која није у складу са тежином учињеног дела. За ове казне говори се како су „крвљу писане“, а један податак који иде у прилог томе јесте да је чак и за најмању крађу била прописана смртна казна. Кад су Дракона питали чиме оправдава то да је за крађу вођа

⁴² Николић Д., *op.cit.*, 100. Стр.

предвидео смртну казну, његове речи су биле „Смртну казну су заслужила и лакша кривична дела, а за крупнија дела нисам могао да пронађем тежу„ (Плутарх – *Солонов живот*).

За кривична дела у Атине је дакле, пре свега изрицана смртна казна, па онда прогонство, атимија и имовинске казне. Телесно су кажњавани само робови.

Смртна казна се извршавала без додатних суровости. Осуђени је по правилу могао да бира отров, бодеж или вешала, али су издајници, убице и лопови ипак умирали у мукама, испребијани и приковани за округлу дрвену плочу.

Прогонство из Атине је по тежини одмах иза смртне казне, будући да је прогнаник у туђем полису, без средстава за живот и без грађанских права, најчешће завршавао као роб. Прогнаник је са собом водио породицу, јер ни њој није било више опстанка у Атине. Прогонство су изрицали редовни судови.⁴³

Имовинске казне су у пракси најчешће изрицане, а најтежи вид је била конфискација целокупне имовине осуђеног лица.

Атимија (губитак грађанске части) до V века п.н.е. је скоро била изједначена са смртном казном. Свако је могао лице под атимијом да убије некажњено. Али, од V века, ова казна грађанске недостојности подразумева само губитак привилегије да се учествује у јавном животу полиса – вршење државних функција, учествовање у раду народне скупштине, посећивање позоришта и светковина, појављивање пред судом. Изрицана је или самостално или уз неку другу казну. Под удар атимије потпадали су грађани који су осуђени због појединих кривичних дела, они који су држави дуговали неку своту а нису је добровољно исплатили, они који су злоупотребили право подизања тужбе или су лажно сведочили на суду. По Солоновом законодавству, казна атимије сустижала је и оног Атињанина који се у политичким борбама или превирањима не би определио за једну од страна у сукобу.⁴⁴

⁴³Константиновић Вилић С., Костић М., *op.cit.*, 82. стр.

⁴⁴ Николић Д., *op.cit.*, 101 стр.

4.4. Кривично право у Старом Риму

У римском праву, правила се разлика између деликата и кривичних дела. С једне стране, постојали су деликти, а *деликт* јесте био свака радња коју је учинио становник римске државе, а која није у складу са важећом правном регулативом, тј. свака недозвољена радња. Деликти могу настати у приватном праву – приватни деликти, када се ради о крађи или штети причињеној другом лицу. У овом случају се водио парнични поступак и доносила се пресуда којом се утврђивала материјална (новчана) накнада коју деликвент треба да исплати оштећеном на име казне.

Деликте настале у јавном праву Римљани су називали *кривичним делима*. Ови деликти су од ширег значаја за читаву заједницу, тако да судски поступак могао да покрене сваки грађанин (за опште добро). Правне норме које санкционишу деликте у јавном праву данас називамо кривично право. Под кривичним делом се сматра свака недозвољена радња која је као таква утврђена законом (*nullum crimen sine lege*).⁴⁵ Међутим, сигурно да у почетку све деликтне радње нису могле бити санкционисане. О одговорности грађана, степену кривице и казни, у случајевима када се деликт појавио први пут, одлучивали су носиоци империума.

Да ли је нека радња могла бити прописана као кривично дело, зависило је од степена њене друштвене опасности – мање опасне радње су биле прекршаји а не кривична дела, па су тиме и правили разлику између кривичних дела и осталих недозвољених, али кажњивих радњи. С тим у вези, ако неко украде једно грло стокe – кажњавао се новчано за прекршај у парничном поступку, али, ако неко украде више грла стокe – онда то постаје *crimen* – кривично дело које се решава у кривичном поступку, за који су прописане казне борба у арени (на живот и смрт) или рад у руднику. Код санкционисања деликтних радњи узимао се у обзир умишљај (*dolus*), односно да ли је дело учињено из зле намере (*dolo malo*), из нехата – грешком (*culpa*) или из крајње нужде (у самоодбрани). Међутим, само је умишљај носио кривичну одговорност, тј. уколико није било зле намере није било ни деликта (*Dolus semper praestatur* – „за намеру се увек одговара”). Ослобођене деликтне одговорности биле су и малолетне и нервно поремећене особе. За њихове поступке одговорни су били свесни и разумни чланови породице (односно или тутори или старатељи).⁴⁶

⁴⁵Nullumcrimen, nullapoenasinelege – водећи принцип кривичног законодавства и данас, прописан у члану 1. Кривичног законика „Никоме не може бити изречена казна или друга кривична санкција за дело које пре него што је учињено законом није било одређено као кривично дело, нити му се може изрећи казна или друга кривична санкција која законом није била прописана пре него што је кривично дело учињено“ - Кривични Законик ("Сл. гласник РС", бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019).

⁴⁶ Кршев, Б., *Историја државе и права*, 2008. године, Нови Сад, стр. 87.

Дакле, занимљиво је да је кривично законодавство у старом Риму довољно слично данашњем, и да узима пре свега у обзир постојање кривице да би се уопште неком могло судити, тачније санкционисати га, и прави разлику између умишљаја и нехата, што се не би могло рећи за остала постојећа права из тог периода. Међутим, не треба запоставити чињеницу да је стари Рим колевка гладијаторских борби, и да је као главна казна за кривично дело прописивана борба у арени, где су се гладијатори борили једни против других, или против животиња, све то уз скандирање публике којој су у том периоду, главни извор забаве заправо представљале ове гладијаторске борбе, које су биле спектакли око којих су се окупљали сви грађани. Гладијатори су могли да буду робови, ратни заробљеници који су били обавезни да се боре, криминалци који су хтели да побегну од смртне казне, или слободни људи који су хтели да зараде и да се извуку из сиромаштва.

„Борбе су биле начин да се потврде и ојачају везе између цара и његових поданика. Биле су знак пре свега његове великодушности. Такође су биле прилика да се цар појави у јавности са свим обележјима моћи. Он је одређивао ко ће живети а ко умрети у арени, док је седео у својој посебној, раскошно украшеној ложи. Све ово је играло значајну улогу у утврђивању његовог ауторитета и популарности. С друге стране, ове борбе су каналисале позитивне емоције масе ка цару, и истовремено га на правилан начин ослобађале негативних набоја и тиме смањивале ризик од друштвених побуна. Програми који су се приказивали у Колосеуму били су веома разноврсни, маштовити и надасве сурови. Ујутро би се организовали спектакли у којима би учествовале звери — „венацио“ и „бестијари“⁴⁷. Потом би долазио на ред „нокси“— излазили би осуђеници на смрт у арени. Били би или спаљени, или разапети на крст, или погубљени мачем, или би били препуштени на милост и немилост некој дивљој звери“.⁴⁸

⁴⁷ Бестијари су били обично криминалци или ратни заробљеници осуђени да умру у арени, необучени борби са зверима и чији је крај била сигурна смрт у раљама и канцама њихових противника. Касније је то била типична судбина хришћана. Сенека (Посланице, ЛХХ.20) и Симах нам приповедају случајеве многих бестијара, који су радије извршили самоубиство само да се не би нашли у арени очи у очи са зверима. Сенека говори о германском заробљенику који се задавио сунђером, а Симах (Писма, ИИ,46) говори о 29 Саксонаца који су се међусобно поубијали како би избегли страшну смрт у арени. Бестијари су такође били и особе које су се бринуле о животињама, изводиле их у арену и одвајале од жртви како би спектакл трајао што дуже.

⁴⁸Elliot, J. Gladiadores: La muerte como espectáculo. Historia y Vida. Nº452, 64-73 стр,

V. КАЖЊАВАЊЕ У СРЕДЊЕМ ВЕКУ⁴⁹

У фази настанка и развоја феудалне државне власти у средњем веку, уз идеју испаштања, која је заправо била основни циљ кажњавања током робовласничког периода, додата је и идеја застрашивања околине. Извршавање прописаних казни изазивало је својом свирепашћу страх, који је морао бити опомена потенцијалним учиниоцима недозвољених понашања. Идеја застрашивања је имала циљ да заштити јавни ред и мир и да потврди власт суверена.⁵⁰

У феудализму није постојало кодификовано кривично законодавство, што се проширило кроз период новог века и траје све до XVIII века. Писани извори су били непотпуни и често противуречни. Недостаци у правно – техничком смислу су утицали на појаву арбитрарности и судијске слободе у одређивању инкриминација и изрицању казни, при чему се испољавала крајња самовоља у правосуђу и огромна диспропорција између тежине кривичних дела и изречених казни, што је и резултирало крајње суровим и нечовечним поступањем према извршиоцима кривичних дела. Други назив за средњи век је „мрачно доба“, управо због колапса западне цивилизације и културе, настанка инквизиције, страшних злочина у име религије, као и измишљања најбизарнијих справа за мучење, да би се испунио циљ „застрашивања околине“. У свему томе незаобилазно је присуство цркве, која је првенствено имала утицаја само према духовним лицима, да би се њихов утицај временом проширио и на друге деликте.

⁴⁹ Средњи век обухвата период од пропасти Западног римског царства 476. г.н.е. до XV века, односно до открића Америке.

⁵⁰ Константиновић Вилић С., Костић М., *op.cit.*, 84. стр.

5.1. Казнени систем у Франачкој

Судећи по одредбама Салијског закона, кроз који се и сагледава кривично право у Франачкој, једно противправно дело је попримало различите квалификације с обзиром на извршиоца, нападнути или угрожени објекат, као и с обзиром на околности конкретног случаја. Уколико је степен испољавања зле намере виши, већа је и одговорност, а уколико је нека противправна последица проузрокована случајно или из нехата, одговорност је мања, тако да је заправо овакво одређење кривичног дела и одговорности учиниоца јако слично савременом схватању истих. Тако се говори о лицу које је конкретну последицу проузроковало својом „немарношћу“, али и о ономе који је то учинио „намерно“. Преко висине прописане казне прећутно се степенеује злонамерност, испољена злочиначка нарав и безобзирност кривца током и после извршења кривичног дела. На пример, убица који је хтео да прикрије трагове свога дела склањањем тела убијеног, кажњаван је троструко већом казном.⁵¹

Опште обележје кривичног права у Франачкој јесте да је најчешћа казна у ствари композиција (откуп) и да је само у неколико случајева у Салијском закону предвиђена смртна казна. Мада, и композиција се претвара у смртну казну када ни кривац, ни његови најближи сродници нису у могућности да је исплате. Малолетни учиниоци кривичних дела, до 12 година, по Салијском закону не подлежу кривичној одговорности. Међутим, та чињеница не искључује увек и одговорност њиховог старатеља. Робови, међутим, су лично одговорни за своја дела и могу да буду кажњени шибањем, ушкопљењем и смртном казном.⁵²

Што се тиче појединачних кривичних дела, највише су инкриминисана дела против личности (убиства, телесне повреде, увреда, клевета, отмица, силовање, ограничавање слободе кретања) и против имовине (крађе, паљевина, оштећење туђе ствари). Постојала су такође и дела против правосуђа (лажно оптужење, лажно сведочење, одбијање грофа да учествује у извршењу пресуде) и против морала. Што се тиче казни, везане за убиство или тешке телесне повреде, то је зависило не само од тежине дела, већ и од етничке припадности, сталежа, узраста и пола убијеног или повређеног лица – у сваком случају се плаћао *Wergeld* или ти крвнина, вражда, умир, само је висина истог била спорна. Уколико убица ни предајом целокупне имовине не може да исплати висину вергелда, а то се не може постићи ни помоћу имовине сродника, „тада ће платити својим животом“. Тако се композиција – услед

⁵¹ Николић Д., *op.cit.*, 166., 167. стр.

⁵² Константиновић Вилић С., Костић М., *op.cit.*, стр. 86.

неповољних околности по кривца – враћа на легалну крвну освету, а иронично је да је настала баш ради њеног превазилажења. Притом, од краја XV века је укинута учешће имовине сродника у плаћању крвине, па је све више изражен принцип личне одговорности кривца, чиме је знатно погоршан његов положај.⁵³ У суштини, казни систем у Франачкој не би се баш могао назвати бруталним, нити застрашујућим, у поређењу са бројним другим државама, нарочито имајући у виду да је прављена разлика између степена кривице, тачније зачетка данашњих облика кривице, односно „умишљаја“ и „нехата“, а и поготово ако је неко имао срећу да буде вишег сталежа и боље финансијске ситуације.

5.2. Инквизиција

Један од најинтересантнијих поступака у Средњем веку, којим се заправо црква борила против „јереси“, била је инквизиција. Године 1233. Папа Гргур IX основао је нарочиту установу подређену непосредно папи која се специјализује за прогањање и кажњавање јеретика.⁵⁴ Функција инквизитора је представљала велику почаст – они су имали своје помоћнике, саветнике и сопствену полицију. Међу саветницима је обично било и лаика. Са инквизицијом је морала да сарађује и световна власт. Она је кажњавала пре свега јерес – отпадништво од католичанства, али и друге „духовне грехове“. Сама инквизиција је могла да изврши као највећу казну доживотну тамницу и екскомуникацију⁵⁵. Смртну казну би извршавале световне власти јер црква није смела да пролива крв. Али, ако световна власт не би хтела да изврши казну, црква би екскомуницирала извршиоца власти, па и самог владара. Извршење смртне казне би се састојало у спаљивању на ломачи, да се не би проливала крв и да би ватра прочистила грешно тело. Дешавало се да се јеретик казни и после смрти ископавањем костију и њиховим спаљивањем. Спаљивању је могла да претходи и друга телесна казна, нпр. чупање језика којим су изговорене грешне речи. Уз главну казну долазила би и казна конфискације имовине, која би се делила између цркве, владара, а део би добили и сами инквизитори и њихови помоћници и саветници. Ако би се грешник покајао пред смрт, могао је бити помилован на доживотну тамницу, на води и хлебу или уз блаже услове. За мање

⁵³ Николић Д., *op.cit.*, 168., 169. стр.

⁵⁴ Јеретици или кривоверници су сви људи чија се мишљења о верским догмама не поклапају са званичним учењем цркве. Јеретика, човека који о верским питањима друкчије мисли, вековима је осуђивала званична црква. Увек се о јеретичима ширила застрашујућа, одбојна представа. Већ се и сама оптужба за јерес у историји цркве показала као ужасно оружје, којим је сваки неугодан противник могао да буде уништен. Црква никада имала благонаклон став према слободи избора у питањима вере. Тертулијан истиче да избор не ваља јер уништава јединство групе. Јеретик је онај који бира. Верници не смеју постављати питања јер „питања чине људе јеретичима“.

⁵⁵ Изопштење или екскомуникација је вишезначни појам који у најширем смислу означава одлуку неке заједнице или организације да изопштеном појединцу (или изопштеној групи) привремено или трајно ограничи или ускрати право на чланску припадност и учешће у заједничким активностима. У случају трајног и потпуног изопштења, по правилу долази до прекида свих дотадашњих веза између дотичне заједнице, односно организације и изопштеног појединца или групе.

грехове грешнику би се дало време покајања до месец дана па би се, у случају да се покаје, изрекла блажа црквена казна у виду пенитенције илити окајања(молитва, ходочашће, прилог у добротворне сврхе и сл.). За осуду за јеретика била су довољна два сведочења, која су једно време могла бити и анонимна – наравно, нико није смео да брани јеретике, а и имајући у виду да је достављање јеретика сматрано добрим делом и рачунало се као индулгенција за опрост грехова, свако лице за које је постојала сумња да се бави јересом било је унапред осуђено на пропаст и било изложено тешком мучењу, нарочито ако не би признало оптужбе.⁵⁶

Папа Иноћентије III 1484. године издаје Булу против вештица, којом изједначује вршење чаролија са јересима и којом даје благослов за прогон још недужних људи. На оптуженичкој клупи нашле су се жене које су оптужене за вештичарење. Неке је пријавио мушкарац из освете јер нису одговориле на удварања, неке је пријавио комшилук, да ли из мржње или страха. Или, једноставно би се мештани у свом сујеверју окренули ка појединцу оптужујући га за помор стоке или лош принос, сушу или болест. Веровало се да вештица на свом телу има неки знак, белег који је добила када је склопила пакт са ђаволом. Уколико је та жена имала и мачку која је била кућни љубимац, а мачка је често сматрана симболом зла, и уколико би она имала неки видљиви знак на телу то је био сигуран знак и доказ да је окривљена у саучесништву са мрачним силама. Научницима је тешко утврдити социо-економски положај и статус људи у средњем веку. Али, „вештице“ су најчешће потицале из нижих сталежа. Таква жена је често идентификована као супруга или удовица неког радника која је била позната по агресивној природи. Искакала је из средњовековне слике жене која је морала да буде покорна, неприметна и послушна. У откривању вештице коришћено је неколико доказа: сведочење које је изнуђено мучењем, затим сведочење комшија или других вештица, саучесника или белег на телу.⁵⁷ Најгоре од свега заправо је било то што, под оптужбом да су вештици и вештице, били спаљивани после тешких мучења многи невини људи, често душевни болесници и безазлени особењаци, који су понекад били жртве људске злобе, глупости, незнања, зависти и масовног или појединачног садизма.⁵⁸

Сведочења су давана из страха или претње. Из страха да не буду проглашени за саучеснике и из претње да ће завршити на ломачи. Сведоци су само понављали оптужбе и потврђивали. Технике мучења ради добијања исказа или лажног признања су биле монструозне. Користили су стуб срама, кључалу воду, жигосање, столицу мучења или

⁵⁶ Гамс А., *op.cit*, стр. 145.

⁵⁷ Brewster K., *Survey of Scottish Witchcraft, Scottish history, School of history and classics*, The university of Edinburgh <http://www.shca.ed.ac.uk/Research/witches/introduction.html>, датум приступа: 13.09.2021. године.

⁵⁸ Гамс А., *op.cit*, стр. 146.

гвоздену столицу која је била прекривена ексерима или шиљцима. Користили су дрвеног коња; особа је седела на дрвеном постољу које је уздигнуто а на његовим ногама су везани тегови.

Користили су још бројне справе за мучење, нпр. *Тестера* која је функционисала на следећи начин: прво би жртву, везану, поставили наглавачке како би јој се крв слила у главу. Затим би мучитељи почели да је тестеришу на пола, од препона према глави. Ова казна је била популарна у Француској, и углавном је извршавана над хомосексуалцима и женама оптуженим за вештичарење, зато што се веровало да их је оплодио нечастиви.⁵⁹

Још неке од застрашујућих техника и справа за мучење у средњем веку:

Ножеви за скидање коже – одстрањивање коже је био део представе за јавност, пре него што је извршена смртна казна приступило би се оваквој врсти мучења, поново везано за јерес и издајнице, и неретко се дешавало да тако одрану кожу ексерима након тога закују за врата цркве, као наук и претња да ником не падне на памет да мисле својом главом (тачније, да иду против цркве.)⁶⁰

Гњечење главе – Справа за гњечење главе, која се у средњем веку користила у северној Немачкој, и данас се користи у појединим земљама Латинске Америке, истина у модификованој форми. У оригиналној верзији, брада жртве је стављана у дрвени или гвоздени калуп. Завртањем механизма на темену главе прво би се ломили зуби и чељуст жртве, затим, повећавањем притиска, лобања, и на крају је долазило до изливања мозга. Временом се овај метод ређе користио за убијање а чешће само за мучење. Савремена варијанта је обложена меканом тканином, па нема видљивих трагова мучења.⁶¹

Кључала вода - Велики котао би напунили водом, уљем, катраном, лојем или растопљеним оловом. Течност је затим прокувана. Понекад би жртву стављали у котао пре него што је уопште течност проврела, како би се полако скувала. Или би их ставили, обично прво главом, у већ кључалу течност. Ово је чешће био начин погубљења затвореника него извлачења признања. У Енглеској, статут 22 који је 1531. године донео Хенри VIII, учинио је кључање правним обликом смртне казне. Почео је да се користи за убице које су користиле

⁵⁹Medieval Torture; Torture and Execution methods <https://www.medievalwarfare.info/torture.htm> датум приступа: 22.09.2021. год.

⁶⁰Medieval Torture; Torture and Execution methods;<https://www.medievalwarfare.info/torture.htm> датум приступа: 22.09.2021. год.

⁶¹ Ђирић С. „У име правде“, часопис Време, број 1267, 2015. год.<https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1288970> датум приступа: 22.09.2021. год.

отрове, након што је кувар бискупа Рочестера дао великом броју људи отроване каше, што је довело до две смрти у фебруару 1531.⁶²

Нирнбершка девица - Механичко мучење је немачки изум. Густав Фрајтаг је у књизи Сликe из немачке прошлости описао кажњавање једног фалсификатора 1515. године помоћу справе која је због свог облика и града у коме је први пут употребљена, названа нирнбершка девица. Осуђеника би затворили у ову справу и пробадали га шиљцима који су били позиционирани тако да продиру у различите делове тела, али не и у виталне органе – како би несрећник дуго патио. Поменути фалсификатор је у тајном подземном тунелу нирнбершке суднице овако мучен три дана.⁶³

Мучење водом - Мучење водом је примењивано кад није било времена за дуготрајну тортуру. Постојало је много варијанти. Рецимо: у уста жртве везане за постоље, кроз левак се уливала огромна количина воде. Проширење стомака је било изузетно болно. Или: све то исто, само што је вода сипана кроз цев због које је жртва имала осећај гушења. Приликом вађења цеви из тела жртве, које је по правилу било брутално, долазило је до повреде унутрашњих органа. Поступак је понављан све до осуђениковог признавања кривице. Овај начин мучења водом одржао се до наших дана: Централна америчка обавештајна служба (ЦИА) користила је ову технику током испитивања осумњичених за тероризам у затвору у Гвантанаму и другде.⁶⁴

Поред овога, смртна казна, која је врхунац своје примене управо имала у средњем веку, извршавала се још и : печењем, кувањем у уљу, разапињањем на тачкове, стављањем у гвоздени ковчег, дављењем, набијањем на колац, зазиђивањем, вешањем испод руку, вешањем стрмоглаво и слично. Такође су се развиле бројне методе физичке тортуре и сакаћења – унакажавањем тела, комадањем, ослепљивањем, кастрацијом.

Композиција је била средство за стицање новца и имовине, па је често изрицана уместо других казни, које би имале карактер одмазде. Трећину наплаћене суме узимао је феудални владар – у периоду између XII и XIII века они задржавају целу суму наплаћене композиције, правдајући то својом повређеношћу кривичним делом. Тако је од композиције настала новчана казна. Међутим, наплата ових казни је мало теже извршавана јер је, у време вођења крсташких ратова и наглог процвата градова, долазило до осиромашења становништва.

⁶²Medieval Torture; Torture and Execution methods <https://www.medievalwarfare.info/torture.htm>; датум приступа: 22.09.2021. год

⁶³ Ђирић С., „У име правде“, часопис Време, број 1267, 2015. год <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1288970> датум приступа: 22.09.2021. год.

⁶⁴ "И камење би проговорило", "Време" бр. 1250, од 18. децембра 2014

Решење за то било је изрицање телесних казни уколико казна није могла да се наплати, и то посебно за лакша кривична дела и код повратника. За први поврат, одсецане су извршиоцу руке и ноге, како би био онемогућен да даље врши кривична дела. Код следећег поврата примењивано је вађење очију, скалпирање. Унакажавање је, осим наношења патње, требало да очува душу кривца, да би се покајао пред Богом.⁶⁵

Казна друштвене деградације над извршиоцима кривичних дела била је доста примењивана, нарочито кад се узме у обзир да је кроз читав средњи век извршење казни било посвећено пре свега публици, односно јавности као начин превенције извршења кривичних дела – били су приморани да гледају физичку тортуру коју трпе делинквенти и његово срамоћење и понижење, с обзиром на то да се ова казна јавно примењивала на градским трговима. Сакаћење, жигосање, „јавни стуб срамоте“ с удубљењима за главу и ноге, стављање у крлетку и столицу за кажњавање, били су уобичајени методи друштвене деградације. Код примене стуба срамоте, уши извршиоца су причвршћиване ексерима за стуб, с кога се морао сам отргнути, уколико је желео да се ослободи.⁶⁶ Осим унижења друштвеног угледа и статуса делинквента, остатак грађана посматрао је његов физички бол али и душевну патњу, јер је изложен јавној порузи, погрдним речима, увредама и то се сматрало довољним разлогом да се утиче на људе да им не падне на памет да изврше било које кривично дело, јер ће у супротном и они завршити као и конкретни делинквент, „на стуб срама“.

5.3. Душанов законик

У средњовековној Србији, најзначајнији правни споменик је био Душанов законик, донет 1349.године, и то са циљем да се створи политичко спајање разнородних делова државне територије и унифицирање правног поретка.⁶⁷

Предвиђене казне у законнику су биле: смртна казна, изгнанство за јеретике и полуверце, телесне казне, новчана казна, конфискација, казна лишења слободе, губитак часних права. Казне су извршаване сурово: „да се ожеже“, „да му се рука одсече и језик одреже“, „да му се обе руке одсеку и нос сареже“, „да се осмуди“, „да се уши одсеку“, „а разбојник да се стрмоглав обеси, а лопов да се ослепи“.⁶⁸ Једини циљ казне је био превенција, и то путем застрашивања, зато су и казне извршаване што строжије и свирепије, да би се народ одвратио

⁶⁵ Константиновић Вилић С., Костић М., *op.cit*, стр. 85.

⁶⁶ Ибид.

⁶⁷ Јасић С., *op.cit*, стр. 161.

⁶⁸ Константиновић Вилић С., Костић М., *Систем извршења кривичних санкција и пенални третман у Србији*, Ниш 2013, стр. 7.

од противправних радњи, као општа казнена превенција. Међутим, постојала је и специјална превенција, јер је појединца требало одвратити од поновног вршења кривичног дела, чему су посебно служиле телесне и осакаћујуће казне пуне бола. Специјална превенција се пак није заустављала на застрашивању, већ је ишла и даље и смерала да злочинцима онемогући понављање њихове злочиначке радње. Ту је спадало инвалидирање злочинаца путем осакаћивања и најзад њихово уништавање путем смртне казне. У старом српском праву има довољно телесних и пуних бола казни, тако да се у погледу њега може говорити у потпуности о застрашивању као о циљу казне.⁶⁹ У томе се истичу нпр. одредбе везане за лопове и разбојнике, у члану 145. који гласи : „Заоведа царство ми: По свима земљама и по градовима и по жупама и по крајиштима лопова и разбојника да није ни у чијем пределу. И овим начином да се укине крађа и разбојништво.“⁷⁰

Поправљање криваца није спадало у директне циљеве казне у том периоду. Све задатке те врсте, који спадају у бриге о духовном благостању друштва, држава је остављала цркви. Тако да на поправљање кривца су могле само да се примењују црквене казне. Епитимија⁷¹ је свесно била управљена на то, да изазове код грешника, евентуално кривца, поправу у облику покајања, којим се грех искупљује и које има да одврати од његовог понављања. И иначе је црква тежила да унесе идеју о поправљању у световно казнено писмо. Тако се у Властаревој Синтагми нарочито препоручују „несмртоносне“ казне, јер остављају осуђенику време да се поправи и да се обрати на праведан пут.⁷²

Лишење слободе заузимало је незнатно место међу казнама. Законик је познавао више врста тамнице: патримонијалне тамнице, црквене, властеоске, на патријаршем двору, државне тамнице међу којима тамница на царском двору. Душанов законик прописује тамницу на неодређено време у два случаја: казна против калуђера који збаци калуђерске хаљине („да се држи у тамници док се не врати на послушност“) и против пијаница. Појављује се такође

⁶⁹ Тарановски Т., *op.cit*, стр. 41.

⁷⁰ Јасић С., *op.cit*, стр. 169.

⁷¹ Епитимија (грч. ἐπι-τιμία) је хришћанска теолошка пракса која се састоји у томе да епископ или свештеник препоручује духовни лек хришћанину, који је на било који начин одступио од заједнице са Богом. Епископ или свештеник процењује тежину сваког греха који се пред њим исповеда, као и степен покајања који се при томе показује. За одређене теже грехе не даје одмах разрешење већ одређује духовни лек који ће помоћи да хришћанин дође до покајања и врати се редовном причешћу на Светој литургији. Епитимија често укључује и забрану Причешћа на одређено време. Она се не може и не сме сматрати казном, иако је њено дејство понекада болно, већ врстом благодатног лека за онога који је одступио од заједнице, а којој треба што пре да се врати. Епитимија даје човеку могућност да се истински покаје, исповеди, моли, завапи за милошћу и љубављу Божијом и повратком у спасоносну заједницу са Њим, као и да чини добра дела којима ће искупљивати тај преступ и зацелјивати своје ране проузроковане њиме. Видети: https://www.saborna-crkva.com/index.php?option=com_content&task=view&id=103&Itemid=107

⁷² Тарановски Т., *op.cit*, стр. 42.

лишење слободе као процесно – правна мера за чување окривљеног и као супсидијарна мера за чување нетачних дужника.⁷³

У стручној књижевности специјално су се бавили празнинама у старом српском кривичном праву, нарочито као што је оно изнето у Душановом законнику. Још је К. Јиречек скренуо пажњу да, иако су казнене одредбе иначе најобилатије у Законнику, ипак и у њима има празнина, које је К. Јиречек чак покушао да наброји. Недостају одредбе о увреди величанства, о неким кривичним делима против полног морала, о побачају, о плъчкању цркава у мирно доба, о обесвећењу гробова, нигде Законик не одређује казну за неверу, иако се на њу позива, исто тако се не говори о силовању себарке од стране властелина, ни о прељуби извршеној од властелинке са властелином. Што се тиче попуњавања наведених празнина, Јиречек К. сматра за највероватније, да се пракса у ту сврху служила зборницима византијског права. Са друге стране, Намиловски на пример сматра да је ћутање Законика о неким кривичним делима, као и о казнама за нека кривична дела наведена у Законнику значило да су се дотична питања очевидно решавала по неписаним одредбама обичајног права, које су свима биле познате. Следствено томе, обичајно право се мора признати као стални супсидијарни извор права уз Законик.⁷⁴

Дакле, и српско средњовековно право се не разликује од права других држава – застрашивање околине мучењем извршиоца кривичног дела, ради опште превенције и да би се, према Тарановском „водило рачуна о томе да казна пружи сатисфакцију и оштећенику и јавном мњењу због вређања њиховог осећаја правичности од стране кривца“.

⁷³ Константиновић Вилић С., Костић М., *Систем извршења кривичних санкција и пенални третман у Србији*, Ниш 2013, стр. 8.

⁷⁴Тарановски Т., *op.cit*, стр. 135.

VI. КАЖЊАВАЊЕ У НОВОМ ВЕКУ⁷⁵

Са овим периодом почиње да се јавља капитализам у својој првој фази, мада његове елементе налазимо још у доба позног феудализма. Његово рађање доводи најпре до појаве занатства, трговачког капитала, до буђења тежње за новим тржиштима, до великих открића која су условила развијање производних снага, затим до повећања моћи новца са развојем робне производње, који доводе до промена у друштвеним односима и схватањима. У шеснаестом веку се јавља реформација на религијској основи, као израз тежњи за новом, грађанском једнакошћу и слободом, која посебно долази до изражаја у енглеској револуцији од 1648–1688. године.⁷⁶

У новом веку задржавају се многи облици кажњавања из претходног доба, нарочито у периоду до XVIII века, који одговарају одмазди, испаштању и застрашивању као циљевима кажњавања, а који су до недавно доминирали у казненој политици свих земаља. У том погледу се стање није битније изменило, па чак ни после увођења казне лишења слободе. Међутим, нови век показује извесна специфична својства у области казнене политике. Са појавом раног капитализма јавља се повећање криминалитета од стране градских сиромашних слојева. У XVI веку, када је становништво, услед ратова и болести, проређено у великој мери, јавља се сиромаштво у изразитој форми, а са њим и велики број скитница и просјака. То условљава подизање радионица и поправилишта за ове категорије преступника, у којима се производила роба за тржиште. У то време се јавља и *робија на галијама*, као посебна казна, која је изрицана на дуже време. Она је условљена знатним делом потребом, која се, са проширењем трговине и прекоокеанске пловидбе, јавља за веслачима на тим галијама.

Такође, долази до поштравања кажњавања у облику *смртне казне* и *сакаћења*.⁷⁷ Током XVII и XVIII века, смртна казна се извршавала: вешањем у ланцима, натапањем у врели катран, вађењем утробе, жигосањем, сечењем живог човека по одређеном ритуалу, одсецањем главе. Према неким сачуваним документима, 1712. године је у Њујорку изречена осуда над Црнцем „да буде печен, на логорској ватри да би могао подносити муке осам до десет сати и да се настави пећи на таквој ватри, док не буде мртав и претворен у пепео“.⁷⁸

⁷⁵Нови век – временски период од краја XV века, односно од открића Америке па до почетка XX века.

⁷⁶ Милутиновић М., *Криминална политика*, Савремена администрација, Београд 1984., стр. 27.

⁷⁷ Ибид.

⁷⁸Константиновић Вилић С., Костић М, *op.cit.* стр. 89.

Јављају се и казне депортације и прогонства које почињу да се примењују у Енглеској у XVI веку према: скитницама, просјацима и вишеструким повратницима. Уводи се и казна *присилног рада*, која се сматра за „казну и патњу“, а која је у XIX веку била особито раширена и представљала, такође, значајан облик репресије у казненој политици.⁷⁹ У периоду развијеније индустријске револуције, са повећањем производње и промета, са побољшањем животних услова, јављају се многе глобе као посебне казне, које се касније могу замењивати казном затвора. То се односи на кратко затварање. У XVIII веку се јавља **казна лишења слободе**, која је раније била спорадична и вршила другу функцију, а сада постаје све више главни облик кажњавањ, који све више потискује смртну и посебне телесне казне, које се практично са увођењем ове казне укидају.⁸⁰

Колико год да је и нови век био обележен казнама које су имале за циљ одмазду и застрашивање, ипак не може се а не поменути да су постепено у овом периоду кренула да продиру нова схватања што се тиче кривичног права и кажњавања извршилаца кривичних дела, и наравно, све то резултирало је да дође до појаве казне лишења слободе, која представља знатно хуманији приступ у пенологији и која је значила велику прекретницу у казненом систему. Не може се а не споменути утицај филозофа на развој кривичног права, пре свега Бекон, Бекарија, Хобс, Лок, Русо, Волтер а као један од интересантнијих радова у борби против сурових казни и њиховог извршења издвојићу „Утопију“ Томаса Мора.

6.1. Томас Мор и његова „Утопија“

Утопистичка теорија Томаса Мора, која проповеда једну врсту социјализма, веома је занимљива појава XVI века. У доба апсолутне монархије, чију је страшну власт и сам осетио, плативши главом своја убеђења, у доба настанка капитализма, кад нису биле још дате никакве претпоставке социјализма, Мор је стварао социјалистичку теорију. Занимљиво је то што је он био краљев канцелар, за време Хенрија XVIII, али је жестоко критиковао стање друштва у том периоду и видевши све недостатке тога друштва, згађен над њим, покушао је да оцрта слику једног идеалног друштва – а то је по њему било социјалистичко друштво.⁸¹

Пре свега, Мор у својој књизи критикује строге законе (смртне казне) против лопова. Насупрот чуђењу што страшне казне не учине да престану крађе, он каже „Као одмазда за саму крађу таква је казна сувише свирепа, па ипак недовољна да је сузбије. Јер нити је обична

⁷⁹ Reckless W., *The Crime Problem*, II издање New York, 1955. , стр. 476,477.

⁸⁰ Милутиновић М., *op.cit.* стр. 36.

⁸¹ Лукић Р., *Историја политичких и правних теорија*, I књига - од Антике до почетка XVII века, Научна књига, Београд 1982.

крађа тако страховит прекршај да би га требало плаћати главом, нити је опет икаква казна сама по себи у стању да одврати од вршења крађе оне који не располажу другим средствима за одржавање живота“. Мор овде утврђује друштвени узрок крађе и каже да би „много корисније било радити на томе да се обезбеде извесна средства за живот, тако да нико не западне у проклету нужду да мора да отпочне са крађом а заврши на губилишту.“⁸² Дакле, не само што Мор сматра да овакав вид кажњавања није успешан, већ сматра да чак и делује контрапродуктивно, јер изазива револт код становништва које је, с једне стране, изгубивши своје поседе и могућност да прода своју радну снагу, доведено до руба егзистенције, а са друге стране престрого санкционисано за стање у коме се налази. Кратковидост и ограниченост правосуђа као и стварање нових производних односа, капиталистичких, представљају стварну позадину неефикасности смртне казне у Енглеској с краја XV и почетка XVI века.⁸³

Мор даље образлаже зашто је смртна казна некорисна: знајући да ће бити због крађе осуђен на смрт, крадљивац постаје и убица, пошто му је казна иста, а убиством смањује вероватноћу да ће бити ухваћен. Одузети живот човеку за крађу неправда је „пошто сматрам да чак ни сва добра овог света не вреде колико један људски живот“. Насупрот смртној казни, Мор се залаже за једну врсту *казне поправног рада*. Кривци би радили друштвено – користан рад, за то би добијали плату која би била нешто мања од обичне наднице, и били би отпуштани кад би доказали да су се поправили⁸⁴ – овакав вид кажњавања подсећа на једну од алтернативних санкција која је данас заступљена а то је *казна рада у јавном интересу*, која се обавља код правног лица које се бави пословима од јавног интереса, а нарочито хуманитарним, здравственим, еколошким или комуналним делатностима. Занимљиво је да је Мор још у XVI веку предлагао нешто за шта је заправо требало много година да би се уопште увело у позитивно законодавство.

Због тога је и можда мало претерано замерање критичара Мору како „није посветио довољно пажње питању промене у друштву, условима за изградњу Утопије“. Са своје позиције, као краљев канцелар, имајући најбоље услове да се упозна с функционисањем државног апарата, изнео је доста примедби и указао на значајне проблеме, не само по питању кажњавања преступника већ и уопштено у стању друштва, што га је на крају и коштало

⁸² Ибид.

⁸³ Мор Т., *Утопија*, Индустирија књига Београд, 2016. год. , стр. 8. са предговором Милића М.

⁸⁴ Лукић Р., *op.cit.* стр. 272.

живота. Ипак, и данас читамо и анализирамо његову Утопију, један „идеалистички и романтичарски сан човека који је много знао, али смео и могао врло мало да уради.“⁸⁵

6.2. Реформе у кажњавању у новом веку

Може се оправдано рећи да су схватања, поготово она из друге половине осамнаестог века, довела у питање основе старог кривичног права и учинила неодољивим нова, слободнија и хуманија решења, која су долазила до изражаја у току деветнаестог, па и на почетку двадесетог века. Томе доприноси посебно идеја превенције, која привлачи све већу пажњу у области предузимања посебних мера, у циљу сузбијања друштвених фактора криминалитета, затим захтеви за прецизним и јасним кривичним законодавством, које би требало да предвиди законски све казнене елементе, како би се сузбила неограничена моћ и самовоља судија и пракса прошлости, да се за ситна кривична дела изричу оштре казне, као и све веће и неодољивије истицање и уважавање субјективних елемената у процесу кривичне одговорности, које је веома присутно почев од друге половине 19. века. Томе треба додати да су писци осамнаестог века све више захтевали да се уведе казна лишења слободе у кривично законодавство, као главна мера казног система, да се уведу поротници у суђење у енглеском систему и слично. Ови захтеви су толико рационални и оправдани, да је **„неповратно минула могућност сачувања старог режима“**⁸⁶. Све ове појаве и процеси су, такође, прокрчили пут за одстрањивање телесних казни и увођење казне лишења слободе у казни систем, за појаву нових школа у кривичном праву и припремили терен за казнене реформе, које су донеле напреднија и рационалнија решења, што је значило велико померање у области казног система.⁸⁷

⁸⁵ Милутиновић, М., *op.cit.* стр. 12.

⁸⁶ Михаил Чубински.

⁸⁷ Милутиновић, М., *op.cit.* стр. 42.

6.3. Класична школа кривичног права

На развој ове школе у смислу логичности и целовитости система, имала су посебан утицај филозофска схватања крајем 18. и почетком 19. века – почев од правника Бекарије, па преко Волтера, Монтескјеа, Лајбница, Канта и Хегела, који су инспирисали ову школу принципом слободе воље, која значи способност појединца да се одлучује по својој вољи, независно од других утицаја, за избор једне између многих могућности и солуција. Ова кривично правна школа полази од догматске претпоставке о кривичном делу, као повреди Богом одређеног апсолутног етичког реда, кога треба успоставити помоћу права на бази разума и слободне воље. Ту функцију врши казна, која се схвата као „уништење кривичног дела“ и успостављање повређеног права. Сходно томе, кажњавање се третира као право, у облику апсолутне и вечне норме на бази разума и слободне воље, која се заснива на потреби за обнову правног реда кога је злоупотребила индивидуална слобода, и задовољења недостижне апсолутне правде која се налази изнад човека. Сама казна помоћу које се постиже та правда, мора бити законски одређена и ограничена – она је једино тако правна. Такође, и кривично дело мора добити правни облик, јер то условљава предузимање одговарајућих мера у циљу остваривања правног реда упркос вољи појединаца. Његова вредност је у суштини правно детерминисана.⁸⁸

Оно по чему је ова школа права најзначајнија, свакако јесте њихово схватање да грађани могу бити осуђени само за оно дело, које је унапред предвиђено и санкционисано законом, а на основу овог схватања формиран је и познати принцип који је ушао у основе кривичног права и који је данас предвиђен већином кривичних законика као начело законитости, а то је *nullum crimen, nulla poena sine lege*. По овом начелу, органи правосуђа су дужни да се стриктно придржавају законских норми, које служе као залога човекове слободе, па се стога сматрало да ће грађани бити поштеђени од судске самовоље и арбитрарности. Овај принцип знатно је помогао кривичном законодавству уопштено, а и конкретно изрицању кривичних санкција, мада се не би могло рећи да су грађани данас у потпуности поштеђени од судске самовоље – ипак се сваки судија може позвати на дискреционо овлашћење суда у одлучивању као и на слободу и независност у доношењу одлука.

⁸⁸ Ибид.

Схватања ове школе, посебно Бекаријев став⁸⁹, послужила су као инспирација за конципирање револуционарних начела француског казненог законика из 1791. године, за укидање телесне казне и ограничавање примене смртне казне, за увођење казне лишења слободе као основног облика кажњавања, за сузбијање судске самовоље и сличних појава прошлости.

Под утицајем ове школе, донет је један од наших познатијих законика, а то је Кривични законик Кнежевине Србије, донет 1860. године. Одредбе о кривичним делима и казнама потпуно засењују оне о учиниоцима кривичних дела, што је очекивано с обзиром на узоре према којима је израђен – класична школа је казнену репресију видела као једино средство против криминалитета, и своју пажњу усмеравала превасходно на њу и на кривично дело. Одредбе овог Законика суштински су јако битне у развоју казненог законодавства наше државе, имајући у виду да све до ступања на снагу Законика начело легалитета није било до краја спроведено ни у законодавству ни у правосуђу, а и дотадашње одредбе о кривичним делима су биле не само малобројне, већ и расуте унутар већег броја правних извора, а уз то су биле и неуједначене, непотпуне па често и нејасне. Ово објашњава због чега је Душан Суботић у предговору једном издању Кривичног законика 1911. године његове одредбе о кривичним делима означио као „савршенство“.⁹⁰

6.4. Неокласична школа кривичног права

Развоју и учвршћивању ове школе допринела су, у великој мери, схватања позитивистичке и социолошке школе, која су полазила од критике схватања правног појма злочина од стране класичне кривично правне школе, захтевајући да се тежиште помери на проучавање личности. Класична школа те аргументе није могла да издржи, па је учинила концесију овим школама и тако је створена неокласична школа кривичног права.

Ова школа се оријентисала на субјективне елементе, истицати да се не може гледати на делинквенте као на „неиздиференцирану и непрегледну масу апстрактних починитеља“. Тако је заправо дошло до продора субјективног у кривично право и криминалну политику, који је представљао погодан терен за изражавање специјалне превенције.

Дакле, залагали су се да се казна повезује не са практичном сврхом израженом у одбрани друштва, већ са остваривањем и задовољавањем апсолутне правде – помоћу казне треба

⁸⁹ Италијански правник Бекарија изнео је 1764. године став, по коме, кажњавање учинилаца има једини оправдавајући циљ у заштити друштва, путем превенције криминалитета.

⁹⁰ Николић Д., *Кривични законик Кнежевине Србије*, Градина, 1991 год, стр. 187-188.

постићи да се учинилац дела каје, да испашта и да се тако успостави морални ред и на тај начин се задовољава апсолутна правда.

Оно чиме су они заправо тежили, јесте да се одустане од схватања да се може одговарати само у случају да лице има слободну вољу и да одговорност постоји само за душевно моралне људе, јер тиме се подразумева да свако лице које није душевно болесно, апсолутно способно и одговорно за своје поступке.

Под утицајем ове школе прихваћен је институт олакшавајућих и отежавајућих околности, и то најпре у Наполеоновом законуку, на основу новела из 1824. и 1832. године, што је представљало практично закорачивање у примену принципа индивидуализације казне. Слично стоји са прихватањем ових идеја и у другим законима, па и у нашем кривичном законуку из 1929. године. Под утицајем ове школе и реформи кривичног законодавства извршеном на њеној основи, померање са кривичног дела на личност делинквента омогућило је да се примени начело индивидуализације и самим тим одстрани претерани објективизам, апстрактност и крутост старог кривичног права, и заправо су учињени крупни кораци у области кривичног права и криминалне политике.⁹¹

Под утицајем неокласичне школе извршено је у почетку 20. века реформисање бројних европских кривичних законодавстава, било темељито или у парцијалним размерама.⁹² У питању је законодавни рад широких размера, који је детерминисан класним интересима владајуће буржоазије у условима империјалистичке фазе капитализма, коју карактерише: пораст класних супротности, наступање радничке класе као организоване напредне друштвене снаге, ојачан утицај радничких и демократских покрета са захтевима за демократизацију друштва, плима разних прогресивних струјања, повећање криминалитета и сличне појаве и процеси. У таквим условима владајућа буржоазија је настојала да обезбеди постојећу структуру друштва од било чега напредног – то најбоље показује доношење Закона о заштити јавне безбедности и поретка у држави од 1921. године, који је за време фашистичке диктатуре новелиран два пута у смислу поштравања казни. Фашистичко кривично законодавство је напустило све позитивне тековине кривичног законодавства и увело мрачна решења прошлости – телесне казне, стерилизацију, широку примену смртне казне, ретроактивно важење кривичних норми и сличне антихумане мере и свирепости. Према једном немачком тексту, то више није било право, већ „перверзија права“ са терористичким дејством. Та појава

⁹¹Милутиновић, М., *op.cit.* стр 46.

⁹² На наведеним основама донети су следећи кривични закони: норвешки 1902., руски 1903., шпански 1927., југословенски 1930., италијански 1930., пољски 1932., дански 1933., швајцарски 1937., румунски 1937.

довела је до потпуног губљења поверења у кривично правосуђе и законодавство, од кога се оно није ни данас потпуно опоравило.⁹³ Међутим, уколико занемаримо законодавство у Немачкој, и фашистичке тенденције фирера, које срећом у том екстремном облику нису поновљене, ипак је неокласична школа утицала да се развију нови институти и механизми, који сондирају терен за примену индивидуализације казне и кривичних санкција у смислу преваспитања човека.

Крајем 19. века се појављује још једна правна школа, која доноси велико освежење у кривичном праву, а то је позитивистичка школа.

6.5. Позитивистичка школа права

Ова школа права отпочела је са Ломброзом и наставила са Феријем и Гарофалом. Означавала је критику класичне школе, у погледу: легализма, слободне воље, моралне одговорности и филозофије ретрибутивне казне. Теже ка томе да кривично право усмере ка субјективним елементима кривичног дела, а у домену одбране од криминалитета тежи ка превенцији и поправљању, као основним циљевима одбране.

Ломброзо наводи како „криминална антропологија не помаже само у откривању правих криваца, већ може сачувати, или бар рехабилитовати невине особе да не буду оптужене или осуђене“.⁹⁴

Фери је указао на то да злочинце треба лечити, а не кажњавати. Он је говорио: „Немогуће је раздвојити злочинца од злочина, као што је немогуће, приликом израде кривичног законика, претпоставити просечан тип криминалца, који се у стварности не среће ни у једном случају. Злочин је као болест. Лек треба да буде уподобљен болести. Задатак је криминалне антропологије да одреди у којој мери лек треба бити примењен“.⁹⁵

Фери је такође указао на средства индивидуализације, као што су: медицинско–психолошко и социјално испитивање делинквента, како би се на основу тога применио адекватан третман према учиниоцу. Њему се приписује и позната крилатица, да је учинилац кривичног дела „протагониста кривичног правосуђа“ и да самим тим казну треба подесити према учиниоцу кривичног дела, према његовим личним својствима, а не према кривичном делу. Криминалце и делинквенте треба подврћи специјалном третману, зависно од стања

⁹³ *Kriminalpolitik, Handwörterbuch der Kriminologie*, A. Elster и H. Lingemann, Берлин 1967, цит. у М. Милутиновић „Криминална политика“.

⁹⁴ Lombroso, C., *Crime: Its Causes and remedies*, London, William Heinemann, 1911. g., стр. 437.

⁹⁵ Ибид, стр. 386.

њихове личности, а не од карактера дела. Њихово понашање се само тако може променити. Сходно томе, Фери прихвата индивидуализацију поступања са осуђеницима, мада је сматрао да се она, због њиховог великог броја и ограничених знања затворског особља, не може спроводити до краја. Заправо са позитивистима почиње период третмана у пенолошкој пракси, који се састоји у примени метода и третмана према осуђеницима у циљу постизања њихове социјалне адаптације.⁹⁶

Гарофало уводи појам **темибилитет** илили опасно стање, како би означио „активну и сталну перверзију у делинквенту и количину зла која потиче од њега, или другим речима, његов капацитет за злочин“. ⁹⁷ Дакле, позитивисти су мишљења да делинквенти врше кривична дела под дејством својих унутрашњих стања и болести у друштву и да су стога ограничени у могућности да врше избор између права и неправда. То значи да они нису способни да савладају своје страсти и навике, да су принуђени да врше зла дела. Њихово „опасно стање“ их омета да размишљају рационално о свом понашању. У питању је природни опасни злочинац, па је то захтевало да се изврши јасно разграничење између случајног криминалитета и таквих злочинаца, детерминисаних биопсихичким диспозицијама или „кобним утицајима друштвене средине“. Закључак овога је да извршилац кривичног дела не може бити одговоран, нити према њему може бити изречена казна, већ да се треба применити мере друштвене заштите, тј. мере безбедности, које воде спречавању вршења кривичних дела и поправљању делинквената.⁹⁸

Поред криминалитета који је усађен у личности човека, као што је онај атавистичког карактера, који се не може никаквим мерама одстранити из друштва, постоји и његов други део, који је детерминисан социјалним условима живота. Против таквог криминалитета треба се борити социјалним мерама и реформама, којима се уклања беда и други социјални услови криминалитета. Тиме се традиционалне казне, као некорисне и бесмислене, замењују тим социјалним превентивним мерама, које воде смањењу криминогених утицаја. Представник ове школе Фери, предвиђа следеће социјалне мере: превентивне мере против „опасних лица“, репресивне мере неодређеног трајања и елиминаторне мере против повратника и других

⁹⁶Милутиновић, М., *op.cit.* стр. 51

⁹⁷Константиновић Вилић С., Костић М., *op.cit.* стр. 96

⁹⁸Милутиновић, М., *op.cit.* стр. 50

непоправљивих лица.⁹⁹ Тако он одређује свој концепт друштвене одбране, уместо „метафизичке репресије“.

Још један став представника ове школе јесте да се треба трудити избећи кратке и поновљене казне затвора, због тога што је затвор „школа злочина“ и зато што такве казне „спречавају излечење и онемогућавају било какав континуирани напор..“ Уместо тога, предлажу: кућни затвор, обавезивање на добро понашање, судску опомену, новчану казну, присилни рад без затварања, протеривање из места, телесно кажњавање, условну казну.¹⁰⁰

Мере безбедности, које препоручују позитивисти, јесу мере неутрализације опасних делинквената, и чак су бруталне, ако је нужно и немилосрдне. Према вишеструким повратницима, злочинцима из навике и кривцима по тенденцији треба примењивати мере доживотне елиминације или елиминације неодређеног трајања. То су опасни делинквенти, према којима треба примењивати оштре а не благе мере које се налазе под ударом критике. Захваљујући оваквом гледишту, предвиђен је низ мера у многим законодавствима као што је француска релегација из 1885. године, које су имале за циљ неутрализацију оваквих делинквената.¹⁰¹

Релегација је значила доживотно протеривање у казнене прекоморске колоније (*relegation collective*) или изузетно, у било који француски колонијални посед (*relegation individuelle*). За разлику од релегације, протеривање у казнену колонију, уз примену казног ропства се звало депортација.¹⁰²

⁹⁹ Feri E., *La Sociologie Criminelle*, Paris, 1905. г., стр. 267-272, 273.

¹⁰⁰ Lombroso C., *op. cit.* стр. 387-392.

¹⁰¹ Ансел М., *Карактеристична обележја модерне политике сузбијања криминалитета*, Зборник Правног факултета у Загребу, 1968, бр. 1, стр. 10.

¹⁰² Garofalo R., *Criminology*, Patterson Smith, Montclair, New Jersey 1968., стр. 212.

VII. КАЖЊАВАЊЕ У XX ВЕКУ

Почетком 20. века, развила се несагласност ставова између представника класичне, традиционалне концепције кривичног права и присталица позитивистичког правца. Из сукоба ова два правца створило се ново, средње еклектичко решење – званични покушај приближавања ових идеја остварен је оснивањем Међународне уније за кривично право 1889. године, која је својом доктрином остварила пресудан утицај на све кривичне кодификације 20. века, посебно између два светска рата.¹⁰³

Оснивачи ове уније су заправо главни представници социолошке кривично правне школе, а названи су и „првом школом друштвене одбране“.

Представници социолошке школе признају нужност увођења експерименталног метода и опсервације и нужност испитивања биопсихичких и социолошких детерминација деликта, у циљу индивидуализације средстава борбе против криминалитета. Индивидуализација кривичних санкција заснивала би се на принципу разликовања случајних од хроничних криваца, односно на капацитету криминалног потенцијала делинквента. Социолошка школа је од позитивиста прихватила идеју о опасном стању делинквента – али, за разлику од појма темибилитета који садржи искључиво биолошку компоненту, опасно стање код социолошке школе подразумева социо–биолошки појам. Дакле, код социолошке школе, на делинквенцију утичу ендogene диспозиције и фактори социјалне средине. Према томе, опасно стање код делинквената је основ за примену мера безбедности, код неурачунљивих као искључиви основ, а код хроничних као допунски услов за њену кумулативну примену уз казну.¹⁰⁴

Под утицајем социолошке школе, уведен је **дуалитет кривичних санкција**. Дуалитет кривичних санкција, као казне и мере безбедности, произишао је из принципа индивидуализације кривичних санкција. За примарне кривце, казна остаје једина санкција. Према анормалним делинквентима треба применити санкције које ће имати превентивни карактер, а према хроничним делинквентима, кумулативне казне. Мере безбедности немају ретрибутивни карактер и њихов циљ је спречавање рецидивизма, физичком изолацијом делинквента, или отклањањем његовог опасног стања, путем едукативног третмана.

У кривичном законодавству, тежиште је померено с кривичног дела на кривца. Уведен је систем ублажавања казни, установа условне осуде и условног отпуста. Као последица

¹⁰³Константиновић Вилић С., Костић М., *op.cit.*, стр. 97-98.

¹⁰⁴ Ибид.

прихватања опасног стања, прописују се: мере безбедности, које губе елиминаторни значај и васпитне мере. Казна садржи елементе одмазде и специјалне и генералне превенције.

Кривични законици задржавају казну, као инструмент класичне школе и уводе мере безбедности за делинквенте са опасним стањем. Компромисно решење објединило је класично схватање о важности кривичног дела и позитивистичко схватање о оријентацији на личност делинквента. Међутим, временом се показало да дуалистички систем није баш најбоље решење. Обим испољеног криминалитета се повећавао, а приликом изрицања казни и мера безбедности, све се више брисала граница у њиховој примени, у смислу редоследа изрицања.

После Другог светског рата су настале потпуно нове концепције и идеје, нарочито у области превентивне и репресивне политике сузбијања криминалитета. Суштина нове доктрине се састојала у учешћу заједнице у борби против криминалитета и управљеност на ресоцијализацију делинквента и његов повратак у друштво. У центар пажње се ставља учинилац, а не његово кривично дело.

Друштвена одбрана тежи елиминацији постојећег и будућег опасног стања и не признаје постојање непоправљивих криваца, које путем мере безбедности треба одвојити од друштва и заштитити га њиховом потпуном изолацијом. Она тежи да, путем мера превентивне и едукативне природе, на најрационалнији начин, постигне ресоцијализацију делинквената. „Одбрана“ није пасивна заштита од опасних криваца, већ друштвено делање организовано на научној основи, у смислу поновног уздизања учиниоца, његове социјализације и моралне регенерације.¹⁰⁵

Имајући у виду све напред наведено, могло би се доћи до закључка да смо напредовали. Кренули смо са најниже лествице, без трунке поштовања људских права и достојанства, не размишљајући о учиниоцу кривичног дела као живом бићу, не бавећи се његовим жељама и потребама, дакле у потпуности се посвећујући кривичном делу као таквом, а не учиниоцу и ономе што би било пожељно урадити да конкретна личност не буде повратник, да она буде ресоцијализована и да она постане члан друштва који ће моћи својом појавом и деловањем допринети развоју једне правне државе. Свакако да и даље постоје могућности да се ради на томе да се још више побољша положај, како оштећеног, тако и учиниоца кривичног дела, али пре него што се позабавимо тиме, као и резултатима анкете која је обављена у корист овог рада, пре свега би се требало осврнути на кривичне санкције које су данас прописане

¹⁰⁵ Ибид.

кривичним законодавствима, и шта је то све довело до тога да се оне примењују у оном облику у којем се примењују данас.

Подсетићу овде, наш законодавац познаје следеће кривичне санкције: казне, мере безбедности, мере упозорења и васпитне мере.

Казне се даље могу поделити на: казну затвора, новчану казну, рад у јавном интересу и одузимање возачке дозволе.

VIII. ПОЈАВА И РАЗВОЈ КАЗНЕ ЗАТВОРА

Затварање појединих лица, извршилаца кривичних дела и других облика девијантних понашања, јавља се веома рано, знатно раније од појаве лишења слобода као казне – најстарија права познају затвор, који је служио за ограничавање кретања људи.¹⁰⁶

У Атини је постојало затварање осуђених лица, али као мера чувања од бекства, а не као посебна казна. Некима од њих је била одузета слобода кретања, тако што су им ноге биле причвршћене дрвеним кладама. У пенолошкој литератури, овај облик затвора се описује као „предсобље за извршење телесних и смртних казни“. Сократ је боравио у затвору, док није био позван да попије отров. У том смислу се говори о затвору и у Душановом законнику, који га помиње на више места.

Древни затвор Мамертин¹⁰⁷ и даље постоји у подножју Капитола, у Риму.

У средњем веку се такође протеже та примена затварања, тачније затварање ради ограничења слобода човека у току трајања кривичног поступка, или за задржавање нетачног дужника, или спречавање неког лица да изврши кривично дело, а не као кривична казна.

¹⁰⁶Милутиновић, М., *op.cit*, стр. 36

¹⁰⁷Састојао се од две просторије, једне изнад друге. Затвореници су били окружени претходним, горњим делом, који је био осветљен једино узаним излазима. Лица осуђена на смрт, остављена да буду задављена или да умру од глади, била су бацана у кулу замка, кроз отвор на крову. Мера затварања је предвиђена у два облика: као затвор, и као затвор у оковима.

Појава поправних домова

Први поправни дом, чији је циљ био склонити скитнице, нераднике и просјакe, који су представљали опасност за јавни ред и мир, био је основан 1552. године, у напуштеној краљевској палати Брајдвел. Већ 1576. г. донет је закон по коме „брајдвели“ треба да се оснују за сваки округ – неспровођење ове одредбе било је кажњавано новчано.

Поента ових првих поправних домова била је да беспосличари и непристојни људи раде, остварујући троструки циљ – да сами зарађују за своје издржавање, да се поправе кроз обавезни рад и да се други одврате од скитње и беспосличења.

Међутим, након првобитно задовољавајућих резултата, с временом су ови домови изложени занемаривању јавности и приватној експлоатацији, и постали неприкладна места за боравак. Нису постојали никакви фондови за одржавање установа, а држати затвореника у оковима било је знатно јефтиније, него обезбедити сигурност затвора, одговарајућим зидовима и прописним бравама. Да би се избегло плаћање пореза на прозоре, смањиван је приступ светлу и чистом ваздуху. Некад су затвореници били изнајмљивани приватним послодавцима или слати напоље да просе.¹⁰⁸

Овакво забрињавајуће стање трајало је све до краја 18. века, кад започињу два повезана процеса, у настојању да се изврши реформа затворских установа. Први процес односи се на реформу кривичног законодавства, у погледу: смањења броја тешких злочина; ограничавања телесних казни и укидања осакаћивања; и увођење казне затвора. Истовремено, појачана брига за добробит осуђених лица, збијених у „одвратним, претрпаним затворима“, утицала је на појачање захтева за реформом затвора.¹⁰⁹

На овом месту требало би напоменути да је велики утицај на реформу имао Џон Хауард, који је, обишавши бројне затворе 1744. године објавио свој чувени рад „Стање у затворима у Енглеској и Велсу, уз првобитна запажања и један осврт на неке стране затворе“. Заправо је он у свом раду истакао све оно што је било већ познато, што се тиче јако тешких и нездравих услова у затвору, а уз то је истицао и значај религиозног подучавања осуђених лица и осуђеничког рада. Сматрао је да се једно друштво одржава везама братства и солидарности и надом у поправљање злочинца. Инсистирао је на потребној храни и хигијени која би требало да влада у затвору, као и да је потребно одвајати осуђена лица. 1774. године је бранио свој став пред енглеским Парламентом. Његов став и идеје, својом постепеном имплементацијом у

¹⁰⁸Korn, R.R., McCorkle, L.W. op. cit., стр. 408-409.

¹⁰⁹Константиновић Вилић С, Костић М., op.cit. стр. 134.

казнено законодавство, помогли су да данас имамо неупоредиво хуманији и човечнији третман осуђених лица.

Француски Кривични законик из 1791. године је први законик који је прописивао казну затвора.

Своју правну самосталност први пут казна затвора добија након Француске буржоаске револуције, под утицајем хуманитарних идеја које су биле и повод ове револуције. Овај историјски догађај био је јако значајан за реформу кривичног правосуђа, и то корениту, јер су се, поред укидања сурових телесних казни и физичке тортуре, залагали и за примену хуманијег поступка приликом извршења смртне казне и сужење правних оквира за њено изрицање. Додуше, истим тим Закоником укинута су сви облици квалификоване смртне казне и она се извршавала једино *гиљотинирањем*, па је интересантна ствар да су они сматрали гиљотину хуманим приступом приликом извршења смртне казне, али, свакако се не може порећи утицај који је увођење казне затвора имало у даљем развоју казног законодавства.

Људска слобода и људски живот ценио се знатно више, па је стога и губитак слободе почео да се сматра довољном казном за неке категорије извршилаца кривичних дела, код којих смртна казна и новчана казна немају основа за примену – почело је да се примењује начело еквивалентне накнаде или **сразмерност казне тежини кривичног дела.**¹¹⁰

Још од тренутка увођења казне затвора, поставила су се питања квалитета, метода и последица њене примене – у зависности од тога која је била доминатна идеја о циљу казне, разликовали су се и начини извршења.

Представници класичне школе су сматрали да је казна затвора основна казна у спровођењу специјалне и генералне превенције криминалитета – пенитенцијарни системи од краја 18. па до 20. века називају се класични системи и било би занимљиво укратко их изложити.

Систем заједничког затвора

Још у периодима робовласничког и феудалног друштвеног уређења, елементи заједничког затварања су били примењивани, увек кад је било потребно издвојити делинквента, било да би се предупредило његово бекство, било док чека суђење или извршење смртне односно телесне казне, и то је заправо била превентивна мера.

¹¹⁰Ибид.

Заједничко затварање је значило да су сва осуђена лица била затварана у заједничке просторије, без претходне класификације – што у старту није била добра идеја, нарочито имајући у виду начин на који затвореници могу да утичу једни на друге. Наиме, како очекивати да било шта добро произађе уколико не постоји класификација према полу, али и према тежини кривичног дела; ставити заједно случајне, лакше и окореле вишеструке криминалце. Да то није најсрећније решење, показало се тиме што су осуђена лица почела и физички и психички да пропадају.¹¹¹

Ћелијски системи

У средњем веку, под утицајем католичке цркве, изграђен је строги ћелијски систем, с апсолутном физичком изолацијом осуђених лица током дана и ноћи, да би они доживели кајање и морални препород – ту се разликују пенсилванијски систем и обурнски систем.

Пенсилванијски систем је подразумевао ћелије за једног осуђеника, тачније самице, у којој би затвореници проводили време и радили, и уз то били плаћани за рад. Смели су да причају међусобно само у вечерњим сатима, у заједничким просторијама – то је био систем рада у затвору Велнат. Међутим, било је превише осуђеника, премало ћелија и притом је временом рад постао непродуктиван па је дошло до гашења затвора. И поред тога што се овај затвор назива **местом где је рођен затворски систем**, и што му се приписују позитивне стране немогућности штетног утицања осуђених лица између себе, лакшег преваспитања у изолацији, и мања могућност бекства и побуне, ипак је овакав начин затварања био погубан по психичко и физичко здравље осуђеника, и уз то није било никаквог припремања на живот у заједници и услове живота на слободи.

Обурнски – подразумевао је окупљање осуђених лица и провођење време заједно и заједничког рада, али без међусобне комуникације. Овај систем се наводи као корак напред у односу на пенсилванијски јер није постојала потпуна изолација, па самим тим ни усамљенички живот, али ни овде нису биле испоштоване психичке нити социјалне потребе човека, што је такође лоше утицало на затворенике, дакле и даље без побољшања које је било неопходно постићи.

¹¹¹ Реформистичке идеје Џона Хауарда су прихваћене крајем 18. и почетком 19. века од стране Мирабоа, Бентама и Франклина, који су приступили реформи, а тадашње затворе описали као „каљугу и пакао на земљи“.

Прогресивни затворски системи

Поента ових система је „ставити судбину осуђеног у његове руке“. Извршење казне подразумева почетак с напорним радом и скромнијим условима, уз могућност побољшања и повластица, у зависности од тога како се које лице покаже. Дакле, награђивање и друге привилегије, као условно отпуштање, зависе од рада и доброг владања затвореника – постепено се приближавају слободи. Овде се јављају четири подсистема:

А. Прогресивни (енглески) систем – 1853. године уведен

Подразумевао је три стадијума – Први: изолација од других осуђених лица и спољног света, уз строги непрекидни усамљенички живот као и рад са строгим дисциплином.

Други: заједнички затвор. Ноћу се осуђено лице изолује у ћелију, дању су сви затвореници заједно. Спроводи се класификација осуђених лица, да би се избегла криминална зараза. Осуђено лице сукцесивно остварује повољнији режим, као награду за рад и добро владање.

Трећи: фаза условног отпуста. Највећа погодност коју затвореник може добити, и то је заправо слобода уз надзор власти. Осуђено лице се налази на извршењу казне и даље, али је извршава на слободи. Ово право је зависило од: дужине изречене казне затвора, раније осуде, стечено поверење за време боравка у установи, на основу доброг владања и ангажовања осуђеника.

Б. Маконокијев бодовни систем

Можда најинтересантнији систем у историји, са јако напредним идејама у односу на период у коме је формиран, јесте систем који је 1838. године у својој књизи „Thoughts on Convict Management“ представио капетан Александар Маконоки. Заправо је овај систем био само експеримент, који није прихваћен у изворном облику у другим заводима, али је свакако значајан за проучавање.

Како он сам наводи у књизи, неће се користити било каквим директним казнама или физичким употребама принуде, већ само моралним утицајем на, како их је он звао „условне

затворенике“, како би их навео да се добро понашају и да сами раде на свом будућем ослобођењу, и да зараде „карте за одлазак“, притом верујући у њихове будуће добре намере.¹¹²

Бодовни систем се први пут појавио у енглеским колонијама, у Аустралији, где је извршавана казна депортације, а опасни осуђеници били упућивани на острво Норфолк, где је основан затвор 1840. године. Њиме је управљао капетан Александар Маконоки.

Он је казну осуђеника делио у три периода извршења.

Први казнени стадијум подразумевао је строгу дисциплину, као и уосталом сви други прогресивни системи. По завршетку овог периода им је било дозвољено да се удруже у мање групе од 6-7 особа, које би сами одабирали – сматрао је да је неопходно да негују добра мишљења једни о другима и да ће та колегијалност и групна одговорност да их припреми за све што их чека даље.¹¹³

У другом стадијуму, група је имала заједнички фонд бодова, и тај фонд се формирао од свакодневне зараде и одбитака за храну, и евентуалне дисциплинске казне сваког појединог осуђеника – дакле, као што је већ напоменуто, трудио се да им усади друштвена и алтруистичка осећања.

У трећој, и уједно последњој фази су разбијане групе и свако је добијао сопствену колибу и башту, као и простор за гајење домаћих животиња. Маконоки је веровао да ће давањем права и власништва, којим осуђеник сам располаже, привикнути осуђеника да поштује права и имовину других.

Поента овог система је била да је осуђеник количином и вредношћу исказаног рада могао да поврати изгубљену слободу – уместо временске, Маконоки прописује „радну“ казну.¹¹⁴ Бодови које је увео имали су алтернативну вредност – или се могла купити додатна храна или одбити одређени број дана од казне. У случају прековременог и тешког рада, давали су се додатни бројеви. У случају дисциплинског кажњавања, одузимани су.

Буђење другарства, солидарности, адаптација на заједнички рад, развијање радних навика, су неке од психолошких основа организације осуђеничког рада. Осуђеници су били подстицани да одрже самодисциплину, али и да буду заинтересовани за понашање осталих

¹¹²Маконоки, А., *Thoughts on Convict Management and other subjects connected with the Australian penal colonies*, 1838., стр. 18.

¹¹³Ибид, 19. стр.

¹¹⁴Сматрао је да временске осуде треба укинути и заменити осудама на извршење одређеног радног задатка, па се у том смислу сматра зачетником идеје о „осуди на неодређено време“.

осуђеника. У суштини, може се рећи да су казнени завод напуштала лица која су била оспособљена за корисне грађане и као бољи људи од оних који су ушли у установу.

Међутим, како то бива са сваком идејом која није у складу са периодом у којем је изнета, овај систем је завршен неславно – Маконоки је добио отказ и замењен је особом која је вратила раније опаке методе, уместо овог система. Међутим, оно по чему је заправо познат *Маконокијев систем јесте да је то био први покушај у коме се примењују методе преваспитања и друштвене рехабилитације, стручно образовање и рад.*¹¹⁵

В. Ирски прогресивни систем

Успостављен по угледу на принципе које је осмислио Маконоки, овај систем је подразумевао флексибилно трајање затвора и мрежу посебних институција за осуђенике, у свакој фази „прогреса“.

Пробни ниво је трајао девет месеци усамљеничког издржавања казне. У другој фази били су организовани јавни радови на острву Спајк. Већ тада је осуђеник могао да скрати период боравка на одређеном нивоу својим узорним понашањем. Након тога је наступао период међузатвора, који је био филтер између затвора и друштва, а тачније се одељење за слободњаке налазило ван казног завода, обично на економијама завода, и ту је осуђеник живео и радио слободно, без надзора и пратње, уз могућност повратка на претходни ниво – поента увођења међузатвора је припрема осуђеника на живот без надзора. Последња фаза је условни отпуст.

Г. Класификациони (женевски) систем

Примењен као експеримент у неколико казнених завода.

По овом систему, осуђеници издржавају казну по различитим групама или одељењима, у којима су распоређени према: старости, полу, врсти и дужини казне, природи дела и ранијој осуђиваности, степену образовања, способности за рад.

Прво иде ћелијско затварање, па заједнички затвор (применом класификационог поступка), и то је заправо рађено да би се избегла криминална зараза и олакшало преваспитање по унапред одређеним групама.

¹¹⁵Константиновић Вилић С., Костић М., *op.cit.* стр. 143-145.

Колико год прогресивно ово звучало, и заправо одговарало данашњем стању у казним заводима, ипак у самом почетку појаве овог система нису баш постојале научне методе за испитивање лица и самим тим није било могуће применити интерну, субјективну класификацију на правилан начин, што се донекле замера првим појавним облицима овог система.

Генерална скупштина УН усвојила је, децембра 1988. године, Скуп принципа за заштиту свих особа које су лишене слободе по било ком основу или се налазе на издржавању казне.

Општи принципи извршења казне затвора омогућавају да се с осуђеним лицима поступа на начин на који треба да доведе до њиховог преваспитања и ресоцијализације. Они су формулисани као:

- **Принцип легалитета (законитости)** који подразумева да се према лицима, осуђеним за кривична дела, могу применити и извршавати само оне казне, и остале кривичне санкције које су предвиђене законом.¹¹⁶
- **Принцип легитимитета** значи да се према осуђеним лицима могу применити само оне мере које су нужне и оправдане за извршење изречене кривичне санкције.
- **Принцип забране дискриминације** којим се гарантује осуђеним лицима једнак третман, без обзира на њихове различитости у погледу: расе, боје, коже, пола, језика и сл.¹¹⁷
- **Принцип хуманости** којим се осуђеним лицима гарантује поступање уз поштовање њихове личности и достојанства, телесног и духовног здравља, и обезбеђивање права на личну сигурност.
- **Принцип индивидуализације** на основу кога се према осуђеним лицима примењују методи и третмани који су прилагођени њиховој личности.¹¹⁸

¹¹⁶Принцип *nullum crimen, nulla poena sine lege*, већ помињан у раду.

¹¹⁷Изричито је забрањена дискриминација чланом 7. Закона о извршењу кривичних санкција.

¹¹⁸Постоје три облика индивидуализације: **Законска** – Кривични законик је основ за индивидуализацију кривичне санкције и прописивање лакших или тежих казни. Законска индивидуализација је глобална и уопштена, јер се заснива на: апстрактним критеријумима тежине кривичног дела; последице настале извршењем кривичног дела; критеријумима за одмеравање казне; постојање кривичне одговорности и облика виности (умишљај и нехат).

Судска – није апстрактна, за разлику од законске имајући у виду да суд долази у контакт с учиниоцем кривичног дела. Суд одмерава казну у законом предвиђеним границама, водећи рачуна о: степену кривичне одговорности, побудама извршења кривичног дела; јачини повређеног заштићеног добра; околностима извршења дела; ранијем животу учиниоца; његовим личним приликама и понашању; односу према жртви.

- **Принцип заједничког издржавања казне** захтева да осуђеници, по правилу, издржавају заједно казну¹¹⁹ – само у изузетним законом предвиђеним случајевима, могуће је применити изолацију, у случају лошег здравственог стања, дисциплинског кажњавања или других законом предвиђених случајева. Осуђена мушка и женска лица издржавају казну одвојено.

Сврха извршења казне затвора је да осуђени током извршења казне, применом одговарајућих програма поступања, усвоји друштвено прихватљиве вредности у циљу лакшег укључивања у услове живота после извршења казне како убудуће не би чинио кривична дела.¹²⁰

Са осуђеним се на основу утврђених капацитета, потреба и степена ризика поступа на начин који у највећој мери одговара његовој личности, у циљу остваривања програма поступања. Ради остваривања индивидуалног програма поступања осуђени се разврстава у одељење и групу.

Осуђени се упућује на извршење казне затвора у складу са прописом министра надлежног за послове правосуђа којим се уређује упућивање осуђених у заводе. Изузетно, на молбу осуђеног из оправданих разлога, односно по захтеву полиције или служби безбедности из разлога безбедности, директор Управе може одступити од овог прописа и решењем променити место извршења казне.

За упућивање осуђеног на извршење казне затвора надлежан је основни суд према пребивалишту, односно боравишту осуђеног у време када је одлука којом је казна изречена постала правноснажна – ако су пребивалиште и боравиште осуђеног непознати, за упућивање осуђеног на извршење казне затвора надлежан је суд који је донео првостепену одлуку (Основни или Виши).

Надлежни суд писмено налаже осуђеном да се одређеног дана јави на извршење казне затвора.

Уз налог се доставља и обавештење о времену када осуђени треба да се јави у завод, о дозвољеним стварима које може да унесе у завод, и другим околностима значајним за

Пенитенцијарна- прилагођавање и примена, у циљу преваспитања, одговарајућих облика третмана према осуђеном лицу, који одговарају особинама и карактеристикама личности осуђеног лица, утврђених на основу резултата испитивања његове личности.

¹¹⁹Закон о извршењу кривичних санкција, ("Сл. гласник РС", бр. 55/2014 и 35/2019), члан 34.

¹²⁰Члан 43 ЗИКС.

извршење казне. Рок између пријема налога и дана јављања не може бити краћи од осам ни дужи од 15 дана.

Надлежни суд обавештава завод о датуму када осуђени треба да се јави и уз обавештење доставља извршну одлуку с подацима о личности осуђеног прибављеним током кривичног поступка, као и одлуку којом је одложено извршење казне (члан 56 ЗИКСа). Завод одмах обавештава надлежни суд да се осуђени јавио на извршење казне затвора. Почетак извршења казне рачуна се од дана када се осуђени јавио у завод на извршење казне.

Према одредбама нашег Закона о извршењу кривичних санкција, у Управи за извршење кривичних санкција постоје следеће врсте завода:

1. *Казнено – поправни завод*¹²¹ и *окружни затвор*¹²² – за извршење казне затвора и мере притвора.¹²³
2. *Казнено-поправни завод за жене* - за извршење казне затвора и малолетничког затвора;
3. *Казнено-поправни завод за малолетнике* - за извршење казне малолетничког затвора;
4. *Специјална затворска болница* - за лечење осуђених и притворених лица, за извршење мера безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи, обавезног лечења алкохоличара и обавезног лечења наркомана;
5. *Васпитно-поправни дом* - за извршење васпитне мере упућивања у васпитно-поправни дом.¹²⁴

Овде је битно напоменути да се при сваком Вишем суду, у складу са Законом о извршењу кривичних санкција, одређује судија за извршење кривичних санкција који штити права притвореника, осуђеника, лица којем је изречена мера безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи, обавезног лечења наркомана или обавезног лечења алкохоличара када се спроводи у заводу, надзире законитост у поступку извршења кривичних санкција и обезбеђује равноправност и једнакост ових лица пред законом.

¹²¹Осуђени којем је изречена казна затвора чије трајање прелази једну годину по правилу се распоређује у казнено-поправни завод.

¹²²Осуђени којем је изречена казна затвора чије трајање или остатак трајања после урачунатог притвора и другог лишења слободе у вези с кривичним делом не прелази једну, а изузетно две године, по правилу, распоређује се у окружни затвор.

¹²³Поред висине изречене казне затвора, за упућивање осуђеника у одређени завод или окружни затвор, важан је и територијални принцип. У КПЗ у Нишу, Сремској Митровици и Пожаревцу упућују се осуђеници осуђени на казну затвора од 1 до 20 година, а у КПЗ у Пожаревцу, у Посебно одељење и осуђеници осуђени на двадесет, тридесет, више од тридесет и четрдесет година затвора.

¹²⁴Члан 13 ЗИКС – а.

Још је важно напоменути да Устав Републике Србије, у делу II, под називом *Људска и мањинска права* садржи низ норми које су од значаја за материју извршења кривичних санкција. То су одредбе о:

- Непостојању смртне казне у Републици Србији (члан 24.);
- Забрани мучења, нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања, подвргавања медицинским или другим научним огледима без свог слободно датог пристанка (члан 25.);
- Забрани ропства, положају сличном ропству и принудног рада (члан 26.);
- Праву на слободу и безбедност (члан 27.);
- Поступању са лицима лишеним слободе (члан 28.) – мора се поступати човечно и са уважавањем достојанства лица лишеног слободе; забрањено је свако насиље према њима; забрањено је изнуђивање исказа;
- Допунским правима у случају лишења слободе без одлуке суда (члан 29.) – овакво лице мора бити најкасније у року од 48 сати предато надлежном суду, у противном се пушта на слободу;
- Притвору, његовом одређивању и трајању (чл. 30.-31.); праву на правично суђење (члан 32.); посебним правима окривљеног, правној сигурности у казненом праву (члан 34.), праву на рехабилитацију и накнаду штете (члан 35.);
- Право на једнаку заштиту права и на правно средство; свако има право на жалву или друго правно средство против одлуке којом се одлучује о његовом праву, обавези или на закону заснованом интересу (члан 36.).¹²⁵

Дакле, заправо се годинама доста радило на томе да казнена политика уопштено буде знатно хуманија, и да се поштује достојанство сваког човека, уз наравно вођење рачуна о томе ко је и колико заслужио да буде кажњен – не изриче се за свако кривично дело казна, постоје и друге кривичне санкције, о којима ће речи бити мало касније. Али, за сад, што се тиче казне затвора, и у домаћем али и у међународном праву се ради на томе да сврха кажњавања буде не само казнити учиниоца јер је то праведно, и утицати и на њега и друге да не чине убудуће кривична дела, већ и радити на томе да тај исти учинилац буде, након издржавања казне, корисни члан заједнице. Још од пријема у пенитенцијарну установу, па све време издржавања казне, осуђена лица су упућена на бројне третмане, како би се суштински променила њихова личност у специфичним условима изолације – дакле њихова ресоцијализација и преваспитање,

¹²⁵Игњатовић Ђ., *Устав Републике Србије и законодавство о извршењу кривичних санкција*, 44. Саветовање Српског удружења за кривичноправну теорију и праксу, стр. 420.

сваког делинквента појединачно, јесте нешто чему се посвећује целокупно особље у казним заводима. Ово изискује пуно рада и труда, јер је сваки делинквент засебна личност која мора бити опсервирана из психо–соматског, педагошког и социјалног угла, применом клиничке методе, и тек након тога уподобити одговарајући третман да би циљ затварања био постигнут, и не само то, већ и помоћ након отпуштања из пенитенцијарне установе, јер се и у том стадијуму јављају бројни проблеми. И за све то потребно је пуно финансија, стручних обука, особља и воље људи који раде тај посао, да га раде онако како заправо треба. Према томе, бројне реформе које су спроведене у току дугог временског периода, још од кад затварање није било сматрано врстом казне, уродиле су плодом, и некадашње брутално поступање према учиниоцима кривичних дела је у сваком смислу део прошлости. Нарочито кад се има у виду да је смртна казна императивно укинута Протоколом 6 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода¹²⁶, коју су потписале 44 земље – свака држава која жели постати члан Европске уније, из свог законодавства мора избрисати смртну казну, па је и код нас то учињено 26. фебруара 2002. године, а према члану 24. важећег Устава Републике Србије – „Људски живот је неприкосновен. У Републици Србији нема смртне казне“.¹²⁷

Ипак, у 56 земаља света, смртна казна је и даље легална¹²⁸, али свакако не на начин на који је била извршавана, све од реформи које су спроведене у новом веку, тачније крајем 18. и почетком 19. века.

¹²⁶Радоман М., *Законодавство о извршењу кривичних санкција Србије и Црне Горе и Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода и др. правни стандарди*, 41. Саветовање Удружења за кривично право и криминологију СЦГ

¹²⁷Устав Републике Србије ("Сл. гласник РС", бр. 98/2006)

¹²⁸Смаиловић Ф., Мапа – смртна казна легална у 56 земаља; <https://balkans.aljazeera.net/interactives/2018/7/25/mapa-smrtna-kazna-legalna-u-56-zemalja> датум приступа: 05.10.2021. године.

IX. ИЗВРШЕЊЕ НОВЧАНЕ КАЗНЕ

Новчана казна је кривична санкција имовинског карактера, која се састоји у обавези осуђеног лица да у одређеном року уплати у корист државе досуђени новчани износ, под претњом да ће се, у случају неиспуњења, наплата принудно извршити, односно преиначити у казну затвора.

Новчану казну изриче суд, а своју обавезу делинквент испуњава према држави.¹²⁹

Ова казна се широко користи у казненој политици многих земаља, јер се сматра да је знатно хуманија од казне лишења слободе, да је јасно дефинисана и разумљива, и према томе оправдана са криминално политичког становишта. Бројни писци истичу како је она „ефикасна и сврсисходна“ под условом да погађа учиниоца у толикој мери да о њој нужно размишља као о нечему што ће га убудуће „одвраћати од вршења кривичних дела“, из чега произилази да не би требало да буде симболична, јер не би била у стању да изазове овакве реакције у личности делинквента.¹³⁰

Ова кривична санкција води порекло од института композиције, који датира још од времена старих Грка и Римљана, у периоду опадања родова и успона градова – породица оног ко се недозвољено понашао плаћала је сразмерну накнаду породици повређеног. Међутим, с временом су одређивање висине композиционе накнаде и брига о њеној наплати прешли у надлежност државе, и тиме је заправо овај институт попримио обележја новчане казне која се изриче данас.

Као основна предност новчане казне наводи се то што је погодна санкција за лакша дела, где би краткотрајна казна затвора била неефикасна.¹³¹ Осим тога, не долази до прекида радног односа осуђеног, што је од значаја за егистенцијални опстанак његове породице, нити долази до поремећаја у породичним односима. Изостаје жигосање осуђеног лица, и држава нема трошкове око извршења ове казне.

Суд је, приликом одмеравања казне дужан да води рачуна, поред олакшавајућих и отежавајућих околности, и о имовном стању оптуженог, ради могућности наплате казне. Постоји могућност да осуђено лице неће моћи да плати у одређеном року, или да уопште не може или неће да плати, а принудним путем није могуће извршити наплату. Већина

¹²⁹Константиновић Вилић С., Костић М., *op.cit.* стр. 250

¹³⁰Милутиновић М, *op.cit.* стр. 245

¹³¹Срзентић, Н., Стајић, А., Лазаревић, Љ., цит у Константиновић Вилић С., Костић М.

кривичних законодавстава савремених држава, у случају немогућности наплате и принудног извршења новчане казне, прописује да се ненаплатива новчана казна обавезно претвара у казну затвора, што некад наступа аутоматски, без неког посебног, накнадног утврђивања разлога неплаћања. Наш Кривични законик предвиђа да се у пресуди одређује рок плаћања новчане казне који не може бити краћи од петнаест дана нити дужи од три месеца – може у ратама у оправданим случајевима, али рок исплате не може бити дужи од једне године. Уколико осуђени не плати новчану казну у одређеном року, новчана казна или њен део биће замењен казном затвора – за сваких хиљаду динара један дан казне затвора, али казна затвора не може бити дужа од 6 месеци. Одредбама ЗИКСа је такође предвиђено да се неплаћена новчана казна може уместо казном затвора, заменити казном рада у јавном интересу – за сваких хиљаду динара, одредиће се осам часова рада у јавном интересу, али он не може бити дужи од 360 часова.¹³²

Савремена законодавства познају различите системе прописивања и одмеравања новчане казне:

- *Систем прописивања и одмеравања новчаних казни у фиксним износима* – фиксно одређивање износа казне или општег минимума и општег максимума и посебних минимума и максимума за свако поједино кривично дело;
- *Систем одређивања новчане казне на дане* – вредност једног дана се утврђује према материјалној ситуацији осуђеног;
- *Систем просечних личних доходака* – или на основу примања учиниоца кривичног дела или просечни лични доходак у држави, у оба случаја се одређује према времену које претходи суђењу;
- *Систем пропорционалног одмеравања новчане казне* – одређује се минимална и максимална пропорција казне с одређеним вредностима у вези са кривичним делом, а казна се одмерава и изриче у одређеној пропорцији, с тим вредностима.
- *Мешовити систем одмеравања новчане казне* – долази до комбиновања система, у циљу постизања бољих решења у примени новчане казне.

Према одредбама Кривичног законика, код нас су предвиђена два начина одређивања новчане казне: *у дневним износима* и *у одређеном износу*, а ако није могуће утврдити висину дневног износа, на основу слободне процене суда, или ако би прибављање таквих података знатно продужило трајање кривичног поступка.

¹³²Костић М, Константиновић Вилић С., Систем извршења кривичних санкција и пенални третман у Србији, стр. 138.

X. ИЗВРШЕЊЕ КАЗНЕ РАДА У ЈАВНОМ ИНТЕРЕСУ

Један од начина реинтеграције делинквената у заједницу и надокнаде штете жртвама, састоји се у изрицању наредбе делинквенту, да изврши неку услугу, у корист друштвене заједнице, плати казну држави или обештети жртву (*restitution*).

Свака држава која жели да уведе ову казну у своје законодавство, упутства о примени може наћи у Препоруци бр. R (92) 16, коју је донео Комитет министара Савета Европе 1992. године – услови и обавезе везани за санкције и мере које се служе у заједници и које утврђује тело надлежно за доношење одлука, морају бити дефинисани јасним и експлицитним одредбама као и последице непоштовања ових санкција и мера. Наша држава је први пут у своје казнено законодавство увела ову казну Кривичним Закоником РС из 2005. године, и то само као главну казну, за кривична дела за која је закон прописао казну затвора до 3. године или новчану казну, уколико учинилац пристане на то. Притом, друштвено-корисни рад је онај рад који не вређа људско достојанство и који се не врши у циљу стицања добити.¹³³

Казна друштвено–корисног рада може бити прописана у корист жртве, или друштвене заједнице. Поента је свакако да постоје многе позитивне стране – осим што се учинилац заиста казни, истовремено му се помаже и да се интегрише у заједницу. Поред тога, не постоји трошак у виду средстава која би морала бити издвојена за извршење казне затвора, и обезбеђује се и корист за приватне и јавне агенције које имају одређене потребе, а код којих је учинилац дела упућен. И последње, али можда и најзначајније за самог учиниоца кривичног дела јесте да се стварају радне навике или се упражњавају исте, код оних осуђеника који су их већ стекли, притом све то уз константну подршку породице, која је могућа, с обзиром на то да се казна издржава са слободе.

Неопходне припреме за имплементацију оваквог вида кажњавања трајале су од 2006. до 2009. године. У том периоду су урађене неопходне измене у Закону о извршењу кривичних санкција, усвојени су неопходни подзаконски акти којим је ближе уређена примена алтернативних казни. Организоване су обуке за прве поверенике, као и за носиоце правосудних функција, а преко медија се плански радило на повећању сензибилизације јавности.

Међутим, и поред бројних погодности и рада на примени ове алтернативне санкције, и даље се замера то што не постоји довољан број овако изречених казни – свега 1% изречених

¹³³Члан 52 КЗ РС.

санкција годишње. Заправо, ова казна би постизала своју најбољу сврху код примарних и ситуационих преступника, код младих лица која су учествовала у нарушавању јавног реда и мира или уништавала имовину заједнице, затим код старих лица који су се први пут сусрели са кривичноправним системом. Да би се ова казна више примењивала, битно је повећати њену афирмацију на нивоу опште јавности јер се неретко дешава да су преступници ти који први предлажу суду извршење казне на овај начин.¹³⁴

XI. ИЗВРШЕЊЕ КАЗНЕ ОДУЗИМАЊА ВОЗАЧКЕ ДОЗВОЛЕ

Казна која је прописана Кривичним закоником, чланом 53, којим се наводи како *може бити изречена учиниоцу кривичног дела у вези са чијим извршењем или припремањем је коришћено моторно возило*. Иста се може изрећи или као главна казна за кривична дела за која је прописана казна затвора до две године или новчана казна, а и као споредна казна уз казну затвора или новчану казну, међутим не може се изрећи заједно са мером безбедности забране управљања моторним возилом.

Трајање ове казне одређује се судском одлуком али не може бити краће од једне нити дуже од три године, рачунајући од дана правноснажности одлуке, с тим да се време проведено у затвору не урачунава у време трајања ове казне. Ако осуђени управља моторним возилом за време трајања казне одузимања возачке дозволе, суд ће казну одузимања возачке дозволе заменити казном затвора, тако што ће за једну годину одузимања возачке дозволе одредити један месец затвора.¹³⁵

¹³⁴Спасојевић А., *Рад у јавном интересу*; одбор за људска права Ваљево <https://transformator.bos.rs/vesti/1048/rad-u-javnom-interesu---odborva.html>, датум приступа: 07.10.2021. год.

¹³⁵Члан 53, КЗ РС.

ХП. МЕРЕ БЕЗБЕДНОСТИ

У оквиру опште сврхе кривичних санкција (члан 4., став 2), сврха мера безбедности је да се уклоне стања или услови који могу бити од утицаја да училац убудуће не врши кривична дела.¹³⁶

Мере безбедности се одликују заједничком цртом одсуства репресивног елемента, а истовремено у њима преовладава посебан превентивни карактер. Настале су у периоду када је владао утицај позитивистичке школе – интересовање кривичноправне науке је померено са инкриминисаног дела на учиниоца. Према схватањима ове школе, злочин је детерминисан биолошко – психолошком или атавистичком конституцијом делинквента, при чему треба придодати и спољне, социјалне факторе злочина. Зато је узалудно кажњавати некога због недостатка моралне одговорности која није ни постојала, нити апстрактно изучавати кривично дело, занемарајући при томе социјалну реалност криминалног феномена и личности делинквента. Тако се у кривичноправну науку и законодавство уводе индивидуализација, опасно стање и мере безбедности илити „мере друштвене одбране“. Оне су заправо биле и остале усмерене на предупређење злочина, посебно поврата.¹³⁷

Према нашем Кривичном закону, учиниоцу кривичног дела могу се изрећи следеће мере безбедности:

1. Обавезно психијатријско лечење и чување у здравственој установи;
2. Обавезно психијатријско лечење на слободи;¹³⁸
3. Обавезно лечење наркомана;
4. Обавезно лечење алкохоличара;¹³⁹
5. Забрана вршења позива, делатности и дужности;
6. Забрана управљања моторним возилом;
7. Одузимање предмета;
8. Протеривање странца из земље;
9. Јавно објављивање пресуде;
10. Забрана приближавања и комуникације са оштећеним;
11. Забрана присуствовања одређеним спортским приредбама.¹⁴⁰

¹³⁶Члан 78 КЗ РС.

¹³⁷Константиновић Вилић С., Костић М, op.cit. стр. 262

¹³⁸Прве две наведене мере безбедности изричу се самостално.

¹³⁹Ове четири мере безбедности спадају у групу медицинских мера безбедности.

¹⁴⁰Члан 79. КЗ РС.

Суд може учиниоцу кривичног дела изрећи једну или више мера безбедности кад постоје услови за њихово изрицање предвиђени Кривичним закоником.

12.1. Обавезно психијатријско лечење и чување у здравственој установи.

Услови за изрицање мера безбедности медицинског карактера, односно обавезно психијатријско лечење и чување у здравственој установи и обавезно психијатријско лечење на слободи, предвиђени су у материјалном кривичном праву, а то су:

- ✚ Да је учинилац у стању битно смањене урачунљивости или у неурачунљивом стању извршио кривично дело, односно противправно дело,
- ✚ Да постоји озбиљна опасност да ће учинилац учинити теже кривично дело и
- ✚ Да је ради уклањања ове опасности потребно његово лечење у здравственој установи или на слободи.¹⁴¹

Меру безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи врши суд који је изрекао у првом степену. Уколико је она изречена уз казну затвора, осуђени се најпре упућује на извршење мере безбедности. Лице према коме се извршава наведена мера безбедности, уколико потребе лечења другачије не захтевају, има иста права и обавезе као и лице које издржава казну затвора.

Мера се извршава у Специјалној затворској болници, а изузетно у другој здравственој установи. На основу предлога ових установа, суд може у току трајања мере да одлучи да се иста обустави или може да изрекне меру обавезног психијатријског лечења на слободи.

О стању здравља лица према коме се мера примењује здравствена установа, односно одељење у које је упућено лице ради лечења и чувања, обавештава суд који је изрекао меру најмање једанпут годишње о стању здравља лица према коме се примењује, а обавештава га и о завршетку лечења. Ако је лечење завршено, а још није истекла казна, полиција ће на захтев суда да осуђено лице спроведе на извршење казне, под условом да му суд није изрекао условни отпуст.¹⁴²

¹⁴¹Кнежевић С., *Кривично процесно право – посебни део*, Ниш, 2019., стр. 199-203.

¹⁴²Костић М., Константиновић Вилић С., *op. cit.*, стр. 142

12.2. Обавезно психијатријско лечење на слободи

За извршење ове мере безбедности надлежан је суд који је изрекао меру у првом степену, и она се извршава у здравственој установи коју одреди тај суд. Постоји обавеза здравствене установе да обавештава суд о току лечења и стању здравља лица које је на лечењу сваких шест месеци, као и да обавести о завршетку лечења. Ако се лице не подвргне лечењу у року који одреди суд, или лечење самовољно напусти или и поред лечења постане толико опасно за околину да је потребно његово лечење и чување у здравственој установи, здравствена установа ће о томе обавестити суд који је меру безбедности изрекао у првом степену.¹⁴³

12.3. Мера безбедности обавезног лечења наркомана и мера безбедности обавезног лечења алкохоличара

Наведене мере безбедности се изричу *учиниоцима кривичних дела који су кривично дело извршили услед зависности од употребе дрога или алкохола и за које постоји озбиљна опасност да ће услед ове зависности и даље наставити да врше кривична дела.*

Ове мере се извршавају у заводу за извршење казне или у одговарајућој здравственој или другој специјализованој установи, с тим што мера безбедности обавезног лечења наркомана траје док постоји потреба за лечењем, али не дуже од 3 године, а мера безбедности обавезног лечења алкохоличара траје док постоји потреба за лечењем, али не дуже од изречене казне затвора.

После извршене мере обавезног лечења наркомана, односно мере обавезног лечења алкохоличара, лице према коме је односна мера извршена, упућује се на извршење остатка казне затвора.

¹⁴³ Ибид.

12.4. Мера безбедности забрана вршења позива, делатности и дужности

Суд може учиниоцу кривичног дела забранити вршење одређеног позива, одређене делатности или свих или неких дужности везаних за располагање, коришћење, управљање или руковање туђом имовином или за чување те имовине, ако се оправдано може сматрати да би његово даље вршење такве делатности било опасно.

Суд одређује трајање мере, које не може бити краће од једне нити дуже од десет година, рачунајући од дана правноснажности одлуке, с тим да се време проведено у затвору, односно у здравственој установи у којој је извршена мера безбедности не урачунава у време трајања ове мере. (чл. 85, ст 2. КЗ)

Суд који је у првом степену изрекао меру безбедности забране вршења позива, делатности и дужности доставља правноснажну одлуку органу, предузећу или организацији у којој је лице коме је мера изречена запослено, органу надлежном за издавање дозволе или одобрења за вршење одређеног позива или самосталне делатности, надлежном инспекцијском органу, надлежном органу за вођење привредних регистара и пореској управи, и тај моменат достављања одлуке је битан за почетак примене мере.

За извршење мере надлежне су инспекције, које према лицу коме је мера изречена, предузимају радње за онемогућавање бављења одређеним позивом, делатношћу или дужношћу.

12.5. Мера безбедности забрана управљања моторним возилом

Суд изриче ову меру уколико нађе да тежина учињеног дела, околности под којима је дело учињено или раније кршење саобраћајних прописа од стране учиниоца показују да је опасно да он управља моторним возилом одређене врсте или категорије. (члан 86 КЗ)

Суд одређује трајање мере, које не може бити краће од три месеца нити дуже од пет година, рачунајући од дана правноснажности одлуке, с тим да се време проведено у затвору, односно у установи у којој се извршава мера безбедности или васпитна мера не урачунава у време трајања ове мере.

Ова мера се не може изрећи самостално, већ уз казну, условну осуду, судску опомену или ако је учинилац ослобођен од казне.

Организациона јединица полиције која извршава меру забране управљања моторним возилом, а дозволу за управљање моторним возилом није издала, обавештава о извршењу мере организациону јединицу полиције која је возачку дозволу издала.

Почетак извршења је везан за моменат достављања правноснажне одлуке од стране суда који је меру изрекао у првом степену.

12.6. Мера безбедности одузимања предмета

Мера безбедности одузимања предмета може се одредити у погледу предмета који је био намењен или употребљен за извршење кривичног дела или је настао извршењем кривичног дела, кад постоји опасност да ће се одређени предмет поново употребити за извршење кривичног дела, или кад је ради заштите опште безбедности или из моралних разлога одузимање предмета неопходно. (члан 87 КЗ)

Постоји могућност и да се предмети не само одузму, него и униште.

У сваком случају, примена ове мере безбедности не утиче на право трећих лица на накнаду штете због одузимања предмета према извршиоцу кривичног дела

12.7. Протеривање странца из земље

Суд може странца који је учинио кривично дело протерати са територије Србије за време од једне до десет година. (члан 88 КЗ)

За изрицање ове мере је дакле потребно да је страни држављанин извршио кривично дело; да је суд за извршено кривично дело изрекао казну или условну осуду; да је суд утврдио непожељност даљег боравка странца у Србији, с обзиром на природу и тежину учињеног кривичног дела, побуде због којих је кривично дело учињено, начин извршења кривичног дела и друге околности.

Уколико страни држављанин који је извршио кривично дело у Србији ужива заштиту у складу са ратификованим међународним уговорима, суд не може изрећи ову меру безбедности.¹⁴⁴

Суд који је у првом степену изрекао меру протеривања странца из земље доставља правноснажну одлуку на извршење полицији.

¹⁴⁴ Ибид.

12.8. Јавно објављивање пресуде

При осуди за кривично дело учињено путем средстава јавног информисања, или за кривично дело које је проузроковало опасност за живот или здравље људи а објављивање пресуде би допринело да се отклони или умањи та опасност, суд може одлучити да се о трошку осуђеног истим путем или на други одговарајући начин објави судска пресуда у целини или у изводу. (члан 89 КЗ)

Законом се може одредити обавезно објављивање пресуде. У том случају суд ће одлучити путем којег средства јавног информисања ће се пресуда објавити и да ли ће се објавити у целини или у изводу. Јавно објављивање пресуде може се извршити најкасније у року од тридесет дана од дана правноснажности пресуде. Трошкове јавног објављивања пресуде сноси осуђени.

12.9. Мера забране приближавања и комуникације са оштећеним.

Суд може учиниоцу кривичног дела забранити приближавање оштећеном на одређеној удаљености, забранити приступ у простор око места становања или места рада оштећеног и забранити даље узнемиравање оштећеног, односно даљу комуникацију са оштећеним, ако се оправдано може сматрати да би даље вршење таквих радњи учиниоца кривичног дела било опасно по оштећеног. (члан 89а КЗ)

Инкриминисање кривичног дела насиља у породици утицало је на увођење мере безбедности којом се, ради спречавања даљег вршења насиља и избегавања тежих последица насиља према члановима породице, забрањује насилнику приближавање и комуникација са жртвом.

Суд одређује трајање мере, које не може бити краће од шест месеци нити дуже од три године, рачунајући од дана правноснажности одлуке, с тим да се време проведено у затвору, односно у здравственој установи у којој је извршена мера безбедности не урачунава у време трајања ове мере.

12.10. Забрана присуствовања одређеним приредбама.

Суд може учиниоцу кривичног дела изрећи меру забране присуствовања одређеним спортским приредбама, када је то ради заштите опште безбедности неопходно. (члан 89б)

Мера се извршава на тај начин што је учинилац кривичног дела дужан да се непосредно пре почетка времена одржавања одређених спортских приредби лично јави службеном лицу у подручној полицијској управи, односно полицијској станици, на подручју на којем се учинилац затекао и да борави у њиховим просторијама за време одржавања спортске приредбе.

Суд одређује трајање мере, које не може бити краће од једне нити дуже од пет година, рачунајући од дана правноснажности одлуке, с тим да се време проведено у затвору не урачунава у време трајања ове мере.

ХШ. МЕРЕ УПОЗОРЕЊА

У теорији кривичног права постоји мишљење, по коме казна затвора „често делује најбоље кад се не извршава“. Пре идеје о условној осуди јавиле су се мере безбедности, као индивидуалне превентивне мере с елементом принуде, чији је циљ био да се неутралише опасно понашање једне криминалне личности. Међутим, уместо да замене казну, мере безбедности су постале друга санкција поред казне, према посебним категоријама делинквената, који у себи носе стање темибилитета. Тако је настао дуалитет кривичних санкција. Мере васпитно - поправног карактера, које су крајем 19. и почетком 20. века почеле да се изричу васпитно запуштеној и делинквентној деци, утицале су на појаву триалитета кривичних санкција. Међутим, увођењем условне осуде и судске опомене, настаје **плуралитет кривичних санкција**.¹⁴⁵

Мере упозорења прописане нашим Кривичним закоником су: **условна осуда и судска опомена**.

У оквиру опште сврхе кривичних санкција, *сврха условне осуде и судске опомене је да се према учиниоцу лакшег кривичног дела не примени казна кад се може очекивати да ће упозорење уз претњу казне (условна осуда) или само упозорење (судска опомена) довољно утицати на учиниоца да више не врши кривична дела.*

13.1. Условна осуда.

Условном осудом суд учиниоцу кривичног дела утврђује казну и истовремено одређује да се она неће извршити, ако осуђени за време које одреди суд, а које не може бити краће од једне нити дуже од пет година (време проверавања) не учини ново кривично дело. (члан 65 КЗ)

Суд може у условној осуди одредити да ће се казна извршити и ако осуђени у одређеном року не врати имовинску корист прибављену извршењем кривичног дела, не накнади штету коју је проузроковао кривичним делом или не испуни друге обавезе предвиђене у кривичноправним одредбама. Рок за испуњење тих обавеза утврђује суд у оквиру одређеног времена проверавања. Мере безбедности, изречене уз условну осуду, извршавају се.

¹⁴⁵Константиновић Вилић С., Костић М., op.cit. стр. 261.

Условна осуда се може изрећи кад је учиниоцу утврђена **казна затвора у трајању мањем од две године**. За кривична дела за која се може изрећи казна затвора у трајању од осам година или тежа казна не може се изрећи условна осуда.

Ако је условном осудом осуђеном одређено испуњење неке обавезе, а он не испуни ту обавезу у року одређеном у пресуди, суд може, у оквиру времена проверавања, продужити рок за испуњење обавезе или може опозвати условну осуду и изрећи казну која је утврђена у условној осуди. Ако утврди да осуђени, из оправданих разлога, не може да испуни постављену обавезу, суд ће га ослободити од испуњења те обавезе или је заменити другом одговарајућом обавезом предвиђеном законом. Условна осуда може се опозвати у току времена проверавања.

13.2. Условна осуда са заштитним надзором

Кад изрекне условну осуду, суд може одредити да се учинилац стави под заштитни надзор, ако се, с обзиром на његову личност, ранији живот, држање после извршеног кривичног дела, а нарочито његов однос према жртви кривичног дела и околности извршења дела, може очекивати да ће се заштитним надзором потпуније остварити сврха условне осуде.

Заштитни надзор одређује суд у пресуди којом изриче условну осуду и одређује мере заштитног надзора, њихово трајање и начин њиховог испуњавања. Током извршења условне осуде са заштитним надзором омогућава се да се према условно осуђеном лицу предузимају активне радње (за разлику од основног облика условне осуде, где је тај однос пасиван).

Поступак за извршење покреће суд који је одлучивао у првом степену, пред Организационом јединицом у саставу Управе надлежном за третман и алтернативне санкције. За извршење надлежан је повереник, кога решењем одређује директор Управе. Обавеза осуђеног лица је да се понаша у складу са програмом извршења заштитног надзора, а обавеза повереника је да прати и проверава да ли се програм извршења заштитног надзора примењује.¹⁴⁶

Ако осуђени коме је изречен заштитни надзор не испуњава обавезе које му је суд одредио, суд га може опоменути, може раније обавезе заменити другим, продужити трајање заштитног надзора у оквиру времена проверавања или опозвати условну осуду.

¹⁴⁶Костић М., Константиновић Вилић С., op.cit. стр. 140-141

13.3. Судска опомена

Судска опомена може се изрећи за кривична дела за која је прописан затвор до једне године или новчана казна, а учињена су под таквим олакшавајућим околностима које их чине нарочито лаким. При одлучивању да ли ће изрећи судску опомену суд ће, водећи рачуна о сврси судске опомене, посебно узети у обзир личност учиниоца, његов ранији живот, његово понашање после извршења кривичног дела, а нарочито његов однос према жртви кривичног дела, степен кривице и друге околности под којима је дело учињено.
(члан 77 КЗ)

За одређена кривична дела и под условима предвиђеним законом судска опомена може се изрећи и кад је прописан затвор до три године.¹⁴⁷

¹⁴⁷Судска опомена не може се изрећи војним лицима за кривична дела против Војске Србије.

XIV. ИЗВРШЕЊЕ КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА ИЗРЕЧЕНИХ МАЛОЛЕТНИМ ДЕЛИНКВЕНТИМА

У најстаријем периоду, када је са становишта кривичне одговорности малолетник био изједначним с пунолетним лицем, примењиване су исте санкције и према малолетним и према пунолетним лицима. Повећање обима криминалитета малолетника је утицао на то да се овој криминолошкој појави посвећује све већа пажња, и на научном и на законодавном плану. Захваљујући настанку концепције „разбора“ а касније и схватањима о „зрелости“ и „степену душевне развијености“ у оквиру позитивистичке и социолошке школе, кривична одговорност малолетника се разматра другачије од одговорности пунолетних лица.

После доношења Конвенције Уједињених нација о правима детета (1989) развија се концепт права младих, као основних људских права, уз акценат на индивидуална права детета. Изграђује се нови модел у области малолетничке делинквенције, под називом „заштитнички модел“, који нема за циљ кажњавање малолетног делинквента, већ уводи нову, специфичну процедуру и има за циљ заштиту и помоћ, вршење надзора над њима и обезбеђивање њиховог васпитања, преваспитања и правилног развоја. Последњих деценија 20. века, малолетни делинквенти се све више сагледавају као особе, које су својим понашањем учиниле штету заједници, а не као особе које су извршиле кривично дело. Заштитнички модел је био критикован због арбитрарности и одсуства правне сигурности и правичности, па је уведен алтернативни модел, „модел правичности“. У међународним документима постављени су највећи стандарди, које међународна заједница захтева од националних законодавстава, у погледу: организације кривичног правосуђа за малолетнике; специјализације малолетничког судства; предности примене диверзионих поступака (омогућити малолетницима који су у сукобу са законом и признају да су прекршили закон, да уопште не уђу у формално кривично правосуђе, већ да им се омогући учешће у програмима бриге и рехабилитације), ванинституционалног третмана и мере социјалне заштите, над кривичноправним мерама. Нови приступ у санкционисању малолетничке делинквенције означава се термином ресторативна правда.¹⁴⁸

Одредбе о кривичним санкцијама које се у Републици Србији примењују према малолетним делинквентима и извршењу кривичних санкција садржане су у Закону о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, као и правилницима донетим на основу закона. Лицу које у време извршења противправног дела, у

¹⁴⁸Константиновић Вилић С., Костић М, *op. cit.* стр. 275-277.

закону предвиђеног као кривично дело, није навршило четрнаест година, не могу се изрећи кривичне санкције ни применити друге мере које предвиђа овај закон.

Према кривичноправним одредбама о малолетницима, садржаним у ЗМУКД, малолетницима се за учињена кривична дела могу изрећи васпитне мере, казна малолетничког затвора и мере безбедности предвиђене чланом 79. Кривичног законика, осим забране вршења позива, делатности или дужности.¹⁴⁹ Наведене кривичне санкције биле су предвиђене први пут Законом о изменама и допунама Кривичног законика из 1959. године и на тај начин је била искључена могућност изрицања истих казни малолетним извршиоцима кривичних дела као пунолетним учиниоцима.

Закон такође одређује да се млађим малолетницима могу изрећи само васпитне мере а старијим малолетницима могу се изрећи васпитне мере, и изузетно казна малолетничког затвора.¹⁵⁰

а. Васпитни налози.

Према малолетном учиниоцу кривичног дела могу се применити један или више васпитних налога за кривично дело за које је прописана новчана казна или казна затвора до пет година чија је сврха да се не покреће кривични поступак према малолетнику или да се обустави поступак, односно да се применом васпитног налога утиче на правилан развој малолетника и јачање његове личне одговорности како убудуће не би чинио кривична дела.

Услови за примену васпитног налога су: признање кривичног дела од стране малолетника и његов однос према кривичном делу и оштећеном.

При избору васпитног налога надлежни јавни тужилац за малолетнике и судија за малолетнике узеће у обзир у целини интерес малолетника и оштећеног, водећи рачуна да се примењивањем једног или више васпитних налога не омета школовање или запослење малолетника.

¹⁴⁹Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица ("Сл. гласник РС", бр. 85/2005)

¹⁵⁰Малолетник је лице које је у време извршења кривичног дела навршило четрнаест, а није навршило осамнаест година. Млађи малолетник је лице које је у време извршења кривичног дела навршило четрнаест, а није навршило шеснаест година. Старији малолетник је лице које је у време извршења кривичног дела навршило шеснаест, а није навршило осамнаест година.

Млађе пунолетно лице је лице које је у време извршења кривичног дела навршило осамнаест, а у време суђења није навршило двадесет једну годину и испуњава остале услове из члана 41. овог закона.

Васпитни налог може да траје **најдуже шест месеци**, а у том року може се заменити другим васпитним налогом или укинути.

Избор и примењивање васпитног налога врши се у сарадњи са родитељима, усвојоцем или стараоцем малолетника и надлежним органом старатељства.

Закон прописује следеће васпитне налоге:

- 1) поравнање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела;
- 2) редовно похађање школе или редовно одлажење на посао;
- 3) укључивање, без накнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја;
- 4) подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога;
- 5) укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту.¹⁵¹

Дакле, уколико се ради о лакшем кривичном делу и уколико то зрелост малолетника, његова личност и однос према делу то дозвољавају, суд ће изрећи само васпитни налог, и они представљају значајну новину у закону, с обзиром на то да омогућавају избегавање покретања кривичног поступка.

¹⁵¹Примена васпитних налога регулисаће се посебним подзаконским актом.

б. Васпитне мере.

Сврха примене васпитних мера се одређује као настојање да се утиче на развој и јачање личне одговорности малолетника, постизање васпитања и правилног развоја његове личности како би се обезбедило поновно укључивање малолетника у друштвену заједницу.

За извршење васпитних мера надлежан је орган старатељства, уколико законом није друкчије одређено, а надзор над извршењем и контролу извршења васпитне мере врши судија за малолетнике који је судио у првом степену.

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица предвиђа следеће васпитне мере:

- 1) **мере упозорења и усмеравања:** судски укор и посебне обавезе;
- 2) **мере појачаног надзора:** појачан надзор од стране родитеља, усвојиоца или стараоца, појачан надзор у другој породици, појачан надзор од стране органа старатељства, појачан надзор уз дневни боравак у одговарајућој установи за васпитавање и образовање малолетника;
- 3) **заводске мере:** упућивање у васпитну установу, упућивање у васпитно-поправни дом, упућивање у посебну установу за лечење и оспособљавање.

Закон такође објашњава кад се изричу наведене мере: мере упозорења и усмеравања изричу се кад је потребно и довољно таквим мерама утицати на личност малолетника и његово понашање.

Мере појачаног надзора изричу се кад за васпитавање и развој малолетника треба предузети трајније мере уз одговарајући стручни надзор и помоћ, а није потребно малолетничково потпуно одвајање из дотадашње средине.

Заводске мере изричу се према малолетнику према коме треба предузети трајније мере васпитавања, лечења и оспособљавања уз његово потпуно одвајање из дотадашње средине, ради вршења појачаног утицаја на малолетника. Заводске мере изричу се као последње средство и могу трајати, у границама одређеним овим законом, само колико је потребно да би се остварила сврха васпитних мера.

При избору васпитне мере суд ће посебно узети у обзир узраст и зрелост малолетника, друга својства његове личности и степен поремећаја у друштвеном понашању, тежину дела,

побуде из којих је дело учинио, средину и прилике у којима је живео, понашање после учињеног кривичног дела, а посебно, да ли је спречио или покушао да спречи наступање штетне последице, накнадио или покушао да накнади причињену штету, да ли је према малолетнику раније била изречена кривична или прекршајна санкција, као и све друге околности које могу бити од утицаја за изрицање оне мере којом ће се најбоље постићи сврха васпитних мера.

в. Казна малолетничког затвора.

Старијем малолетнику који је учинио кривично дело за које је законом прописана казна затвора тежа од пет година, може се изрећи казна малолетничког затвора ако због високог степена кривице, природе и тежине кривичног дела не би било оправдано изрећи васпитну меру.

Малолетнички затвор не може бити краћи од шест месеци ни дужи од пет година, а изриче се на пуне године и месеце. За кривично дело за које је прописана казна затвора двадесет година или тежа казна, или у случају стицаја најмање два кривична дела за која је прописана казна затвора тежа од десет година, малолетнички затвор може се изрећи у трајању до десет година.

Одредбе о извршењу казне малолетничког затвора садржане су и у Правилнику о кућном реду казнено поправног завода за малолетнике, којим се ближе уређује начин живота, организација рада и поступање са лицима осуђеним на казну малолетничког затвора у казнено – поправном заводу за малолетнике. Казна малолетничког затвора извршава се у казнено – поправном заводу за малолетнике.¹⁵² Осуђена лица казну малолетничког затвора издржавају, по правилу, заједно, а одвојено само ако то захтева здравствено стање осуђеног или потреба осигурања безбедности и одржавања реда и дисциплине у казнено-поправном заводу. Казна малолетничког затвора изречена лицима женског пола извршава се у посебном одељењу казнено-поправног завода за жене.

Малолетници се упућују на извршење казне малолетничког затвора у складу са распоредним актом министарства надлежног за правосуђе.

Пунолетна лица којима је изречена казна малолетничког затвора смештају се у посебно одељење завода, као и малолетници који за време извршења казне малолетничког затвора постану пунолетни.

¹⁵²Посебна установа која у Србији постоји у Ваљевоу за малолетна мушка осуђена лица.

Као закључак, по питању малолетничке делинквенције и изречених кривичних санкција, навела бих резултате истраживања које је спроведено у оквиру Института за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, који су анализирали примену Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица у периоду од 2006. до 2020. године.

Пре свега, дошли су до закључка да је примена диверзионих модела поступања и даље изузетак а не правило, па је стопа примене опортунитета знатно ниска, без обзира на то што је законодавац оставио широк распон за примен овог механизма у смислу прописане казне и критеријума за оцену целисходности, и без обзира на то што би само суочавање малолетника са кривичноправним системом требало да има довољно одвраћајући карактер и да утиче на примену васпитних налога, као један од вида унапређења ефикасности и ефективности малолетничког правосуђа. Дакле, неопходно је донети подзаконске и интерне акте којима ће се употпунити нормативни оквир за изрицање истих, као и увести програме за реализацију васпитних налога у пракси.

Такође, као једна од битнијих ствари јесте да систем постпеналног прихвата малолетника и даље није успостављен. Неопходно је развијање и примена специфичних програма припреме за отпуст усмерених на образовање и професионално оспособљавање са циљем олакшаног запошљавања и samozapoшљавања након отпуст из ВПД Крушевац и КПЗМ Ваљево, као и ефикасна психо – социјална подршка и помоћ усмерене на ефикаснију реинтеграцију у заједницу.

Такође, дошли су до забрињавајућег податка, да су чак 20% малолетних делинквената деца млађа од 14 година, те да из тог разлога долази до одбацивања кривичних пријава. Имајући у виду овакав податак, неопходно је интензивирати нормативно и институционално ангажовање у овој области, како би се дошло до најефикаснијег механизма превенције криминалитета малолетника до 14 година.

Имајући у виду да је у поступцима према малолетницима најбитније заштитити најбољи интерес детета, и у складу са тим се понашати и доносити одлуке, потребно је и на томе порадити, с обзиром на то да у пракси најбољи интерес детета није прихваћен као оквир и циљ поступања свих субјеката према малолетницима, већ више као начело деклараторног карактера. С тим у вези, предлажу да се капацитети кривичног правосуђа ојачају запошљавањем психолога при свим вишим судовима, чиме би се обезбедио виши ниво

оспособљености и прилагођености тока кривичног поступка и његових актера у складу са принципом најбољег интереса детета.¹⁵³

XV. РЕСТОРАТИВНА ПРАВДА

На самом почетку приче о ресторативној правди, као једном од најзначајнијих достигнућа савременог кривичноправног система и криминалне политике, цитирала бих Nils Christiea, норвешког криминолога, који је у свом раду „Conflict as property“ (Конфликт као својина), поставио основе диверзионог приступа реаговању на криминалитет, наводећи *„Кривично дело представља конфликт, а конфликт је својина оних који су у њега, директно или индиректно, умешани: учинилац, жртва и заједница, те они треба да буду ти који ће га разрешити, а не професионалци (правници), који у традиционалном кривичноправном систему „краду“ конфликт од оних којима заправо припада.“*¹⁵⁴

Са мање или више разлика, већина писаца и научника, овај принцип заправо посматра као конструктиван одговор на криминалитет, који тежи поправљању штете/повреда и нарушених односа као последица извршеног дела, а не одмазди и кажњавању, односно продубљивању конфликта и структуралне неправде.¹⁵⁵

Дефиниција појма ресторативне правде садржана је у Декларацији УН о основним принципима примене програма ресторативне правде у кривичним случајевима(2000.), која под програмима ресторативне правде подразумева све програме који су базирани на ресторативном процесу и/или теже остваривању ресторативних циљева. Под ресторативним циљевима подразумева се постизање споразума као резултата ресторативног процеса, укључујући накнаду штете, рад у корист заједнице и друге програме или одговоре који су осмишљени тако да омогућавају репарацију за жртве и заједницу, и реинтеграцију за жртву и учиниоца.¹⁵⁶

Дакле, да би уопште постојала ресторативна правда, потребно је задовољење пет елемената:

¹⁵³Др Карић Т., др. Протић С и др, *Анализа утицаја примене Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица у периоду од 2006. до 2020. године*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2021. г.

¹⁵⁴Christie, N., Conflict as property, 1977., стр. 4.

¹⁵⁵Ћопић С., *Појам и основни принципи ресторативне правде*, часопис Темида, тема „Ресторативна правда и права жртава“, 2007., стр. 33.

¹⁵⁶ Ибид.

- ❖ Потпуно учешће и сагласност свих оних који су на било који начин погођени извршењем кривичног дела – жртве, делинквента, њихових породица и пријатеља, као и особа из друштвене заједнице.
- ❖ Ресторативна правда тежи томе да исцели све што је уништено. Зато се процес усмерава на потребе **жртве** (шта је потребно да се траума зацели; повраћај осећања сигурности), **делинквента** (шта је потребно урадити да се зло више никада не понови; шта предузети да се делинквент понаша у складу са постигнутим договором) и **чланова заједнице** (шта ће им омогућити да се осећају сигурно; које кораке треба предузети за унапређење заједнице тако да има мање изгледа да ће се злочин догодити у будућности).
- ❖ Потпуна и непосредна одговорност свих учесника.
- ❖ Ресторативна правда тежи да врати у целину све што је било раздвојено, уништено кривичним делом – злочин дели чланове друштвене заједнице на „ми-они“ начин размишљања. Ресторативне расправе налазе начине да превазиђу ту разлику, и да поново повежу све чланове унутар једне заједнице постављене на здравим основама.
- ❖ На крају, ресторативна правда стреми ка томе да оснажи заједницу у циљу да се спречи даље повређивање, тиме што ће „изградити односе и обратити пажњу на значајна социјална питања, која су на првом месту узроци злочина.“¹⁵⁷

У суштини, ресторативна правда је настала из разлога што кривичноправна репресија није дала очекиване резултате. Традиционална кривичноправна реакција на криминалитет, која у први план поставља кривично дело и учиниоца, а занемарује потребе жртве, нашла се на мети оправданих критика седамдесетих и осамдесетих година двадесетог века. Поред тога, сматрало се да је ретрибутивни приступ изневерио очекивања и због тога што је махом обухватао маргинализоване друштвене групе попут бескућника, особа са менталним сметњама, социјално угрожених и припадника мањина.¹⁵⁸ Прекомерна примена кривичноправне репресије, а посебно казне затворам не само што није допринела сузбијању криминалитета, већ је произвела и бројне друге негативне последице, укључујући: пренасељеност затвора и нехумане услове живота осуђених, затворске депривације, стигматизацију и неуспешну социјалну реинтеграцију бивших осуђеника. Као крајњи исход таквог приступа јавља се „криминална инфекција“, која резултује порастом стопе рецидивизма. Услед свега тога, јавила се потреба за алтернативним решавањем кривичних спорова, укључујући ту и решења са елементима ресторативне правде, која наравно

¹⁵⁷Костић М., *Успостављање стандарда за ресторативну правду*, часопис Темида, тема „Ресторативна правда и права жртва“, 2007., стр.6-7.

¹⁵⁸ Ибид.

не елиминише у потпуности принцип ретрибуције, али га подређује настојању да се наместо кажњавања поново успоставе везе између преступника, жртве и заједнице.¹⁵⁹

Ресторативна правда се заснива на уравнотеженом усмеравању на делинквента, жртву и заједницу. Што се тиче делинквента, потребно је изазвати осећање стида за учињено дело и реинтеграцију. При томе се сматра да је осећање стида важнији вид контроле криминалитета од изречене кривичне санкције. Везано за жртву, разматра се причињена штета и могућност давања опроштаја делинквенту¹⁶⁰, док би за друштвену заједницу било важно да се успоставе пређашњи односи – дакле циљ коме стреми ресторативна правда јесте успостављање мира у заједници.

Ресторативна правда, уместо ретрибуције, тежи ка поновном успостављању стања нарушеног извршењем кривичног дела, што се постиже применом разних метода: посредовањем између учиниоца кривичног дела и жртве, извињењем, мирењем, накнадом штете, поравнањем и другим облицима надокнаде причињене штете жртви.

Као незаобилазно, поставља се питање за која би кривична дела могло применити, односно за која би било правично применити овакав приступ. Међународни документи подстичу државе за увођење медијације у национална законодавства, као једног од вида ресторативне правде и поготово за случајеве у којима су учиниоци малолетници, али при томе не дају јасну оријентацију, како уредити поступак медијације. Зато су државе формирале врло различите моделе, али са два основна ограничења:

- Прво ограничење јесте однос између учиниоца и жртве. Медијација по правилу није подесна и обично је неефикасна у случајевима, када постоји између учиниоца и жртве велика несразмерност моћи, што је често у случају сексуалног криминалитета и породичног насиља; кривична дела дакле, којима је учинилац понизио жртву. Ово из разлога што се о злочину расправља на приватним састанцима, где жене могу бити додатно виктимизирани, баш из немогућности да се избегне доминација јаче стране;
- Друго ограничење је тежина кривичног дела, изражена кроз казну за кривична дела – велики број система ограничава тај поступак на лакша (багателна) кривична дела, што

¹⁵⁹Батрићевећ А., Ковачевић М., *Ресторативни перформанс и ресоцијализација осуђених лица*, Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања, 2021.

¹⁶⁰Дезмонд Тугу је изјавио како „нема будућности без опроштаја“, међутим опроштај се разликује од слушања других, уз пуно поштовање, што мора бити основни стандард ресторативне правде. Залагање да свако буде саслушан не значи истовремено инсистирати на опроштају. Бретвајт чак истиче како је окрутно и погрешно очекивати од жртве злочина да опрости.

доприноси томе да се тим поступцима смањује и оптерећење судова, који се зато могу пажљивије посветити тежим и захтевнијим кривичним делима, па их могу решавати у краћем времену.¹⁶¹

Што се тиче нашег законодавства, увођење института поравнања учиниоца и оштећеног у Кривични законик Републике Србије несумњиво представља израз савремених тенденција и захтева за тзв. ресторативном правдом. Дуго времена је кривично материјално законодавство било недодирљиво и имуно на учешће, споразумевање и иницијативу учиниоца и оштећеног у разрешењу спорног друштвеног односа који у својој садржини има деликтно понашање једног учесника, односно обележја кривичног права. Међутим, овакав класични ретрибутивни модел, монопол и ексклузивитет државе на пољу кривичног гоњења, као што је већ напоменуто, не само да није дао очекиване резултате, већ је и дошло до пораста поврата, услед чега је дошло до оштре реакције законодавца у последњим изменама и допунама кривичног законодавства.

Идеја ресторативне правде налази се и у увођењу института условног одлагања кривичног гоњења, као и у малолетничком кривичном праву кроз васпитне налоге. У суштини се овде ради о диверзионим механизмима, скретању са кривичног поступка и давању овлашћења јавном тужиоцу да препозна и дефинише јавни интерес државе у односу на учиниоца и кривично дело.

Дакле, **поравнање** је прописано Кривичним закоником, чланом 59 који гласи: „Суд може ослободити од казне учиниоца кривичног дела за које је прописана казна затвора до 3 године или новчана казна, ако је на основу постигнутог споразума са оштећеним испунио све обавезе из тог споразума“. Овом одредбом се пре свега побољшава положај оштећеног у кривичном поступку, јер у пуној мери доприноси отклањању и санирању последица кривичног дела, како имовинских, тако и неимовинске природе, а уједно и мотивише учиниоца кривичног дела да у знатној мери побољша свој положај у кривичном поступку, избегне трошков и нарочито стекне адут, бенефит односно наду да ће га суд ослободити од казне.

Измирење учиниоца кривичног дела и оштећеног је у интересу како учесника у догађају који има обележја кривичног дела, тако и заједнице јер се на овај начин доприноси пацификацији друштвених односа, избегавају се спорови и релаксирају друштвени односи.

¹⁶¹Филипчић К., *Развој института ресторативне правде у третману малолетних делинквената – европска перспектива*, 48 Саветовање српског удружења за кривичноправну теорију и праксу, стр 306-312.

Овај институт се може формално применити на извешан број кривичних дела против живота и тела, против слободe и права човека и грађанина, права по основу рада, против части и угледа, против имовине, угрожавање јавног саобраћаја и друге по висини запрећене казне (најчешће се постиже споразум тамо где се последица огледа у обичној штети), али ограничавајући фактор је јавни интерес, личност учиниоца и степен повреде или угрожавања заштићеног добра.

Из одредбе члана 59. Кривичног законика јасно произилази да није потребна посебна форма или посебна процедура за закључење споразума, а у том правцу се определила и судска пракса. Међутим, статистички подаци који се односе на претходне три године указују на тенденцију опадања примене овог института у судској пракси, што је јако лоше, нарочито имајући у виду да садашњи правни оквир пружа могућности за далеко већу примену овог института у пракси, чију примену треба подстицати и охрабривати јер ефективно побољшава већ ионако урушен положај оштећеног – жртве чији су интереси стављени у други план.¹⁶²

¹⁶²Ткалац М., *Поравнање учиниоца и оштећеног и адекватност државне реакције на криминалитет*, 60. Саветовање српског удружења за кривичноправну теорију и праксу, Златибор септембар 2020, стр. 226-235.

15.1. Примена ресторативне правде у затвору

На први поглед изгледа као да је примена казне затвора антитеза идеала примене ресторативне правде и да се принцип ресторативне правде не може применити у затворској средини и на осуђеничку популацију. Међутим, кад се затвор сагледа као институција у којој се осуђена лица припремају да се врате у друштво и да више не врше кривична дела, онда затвор може да буде сагледан и као идеална околина за практичну примену ресторативног процеса.¹⁶³

Поента је да не би требало да се могућности примене ресторативних механизма окончају са изрицањем казне затвора, већ би требало омогућити њихову примену и унутар затвора, али и касније, као део постпеналне помоћи. Програми ресторативног карактера, који се развијају у затворима, чине надградњу постојећег система репресивног деловања. Они могу да се посматрају као део третмана у затворима, али и као стратегија адекватнијег деловања у правцу специјалне превенције. Ресторативна правда јесте компатибилна и са казном затвора јер њу не треба ни на који начин посматрати као супротност ретрибутивном систему реаговања на криминалитет, већ као његову допуну.¹⁶⁴

Ови процеси се усмеравају кроз четири програмске области;

Развијање свести о жртвама код учиниоца – може се одвијати помоћу панела са жртвама, сусретима са жртвама сурогатима, као и помоћу учења. Циљ је да се помогне осуђеним лицима да сагледају последице својих поступака на жртве, и да постану свесни сопствене одговорности, што може да делује позитивно у погледу специјалне превенције.

Дијалог између жртве и учиниоца – омогућава да жртве сусретну актуелна осуђена лица, док су она још у затвору. Ови сусрети ретко кад утичу на дужину казне. Сврха овога јесте да се повређене особе и они који су их повредили сретну, разговарају о злочину и његовим последицама, као и о било чему другом што је у интересу обе стране. Овакав програм развијен је у држави Тексас у САД, и то у случајевима тешких кривичних дела. Оно што је занимљиво јесте да је први захтев за ову врсту сусрета, који је довео до каснијег развоја овог програма, дошао од жене која је хтела да се сусретне са човеком осуђеним за убиство њене

¹⁶³Константиновић Вилић С., Костић М., *op.cit.* стр. 116

¹⁶⁴Ћопић С., *Ресторативна правда и затвор: Нека страна искуства*, Зборник института за криминолошка и социолошка истраживања, 2012, вол. XXXI/1/191-203, стр. 4.

ћерке, и то како би добила одговоре на питања на која је заправо једино он могао да одговори.¹⁶⁵

Примена ресторативне правде од стране затворске администрације у настојању да се промени култура у затвору ка оној која вреднује сарадњу. Поента овде јесре да се организује обука за затворско особље и затворенике у циљу развијања ресторативне културе и прихватања конструктивних образаца понашања, али и кроз успостављање нових институција, попут саветника за ресторативну правду. Од 2000. године на пример, сваки затвор има „саветника за ресторативну правду“, што би могло можда да се посматра и као искорак ка евентуалној реформи затворског система, или ка „ресторативном затвору“.¹⁶⁶

Припрема за отпуштање на слободу – кад осуђена лица буду отпуштена с издржавања казне затвора, често на слободи исказују љутњу или страх, у односу на породицу и најближе окружење. Примена ресторативне правде служи да помогне осуђеним лицима, њиховим породицама и друштвеној заједници приликом отпуста. Може се десити да жртве, које нису задовољне резултатима рада кривичноправног система, прибегну различитим поступцима самопомоћи, да би задовољили сопствено поимање правде. С друге стране, локална заједница може бити испуњена љутњом или страхом због отпуста сексуалног преступника, па предузима извесне мере опреза, зато што чланови заједнице не верују у обећања полиције о мерама заштите. Зато је овај програм ресторативне правде посебно значајан за реинтеграцију бивших осуђених лица.¹⁶⁷

Увођење ресторативне правде у затворе је вишеструко корисно за затворенике, у смислу да подстиче сопствени систем вредности код затвореника и осећај хуманости, уводи друштвену заједницу у затвор и чини затворску популацију видљивом, али омогућава и да друштво препозна одговорност према овој категорији својих грађана. Такође, ресторативна правда омогућава да затвореници сагледају своје понашање и штету коју су нанели жртви, да разумеју потребе и осећања жртве, али исто тако и да науче да разрешавају сопствене конфликте на конструктиван начин.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Ибид.

¹⁶⁶Aertsen I, *The intermediate position of restorative justice: the case of Belgium*, Source: (2006) In, Ivo Aertsen, Tom Daems and Luc Robert, editors, *Institutionalizing Restorative Justice*. Cullompton, Devon and Portland: Willan Publishing Press стр.68-89.

¹⁶⁷Константиновић Вилић С., Костић М., *op.cit.* стр. 117.

¹⁶⁸Топић С., *op.cit.*, стр. 11.

XVI. РЕЗУЛТАТИ АНКЕТЕ

У оквиру овог мастер рада спроведено је истраживање у виду анкете, међу правницима који се баве различитим областима права – тужилаштво, као институција без чије иницијалне интервенције (у оним кривичним делима чији се учиниоци гоне по службеној дужности) не би ни било могуће започети кривични поступак, адвокатура - без чије интервенције не би дошло до остварења права ни оштећених а ни окривљених у кривичном поступку, и на самом крају суд – без чијег постојања не би било могуће спровести законит кривични поступак.

Циљ је био показати какво мишљење имају правници који се баве другачијим професијама, о казненој политици у Србији уопште, конкретно о увођењу доживотне казне затвора новелирањем Кривичног законика 2019., као и да ли сматрају да се ресторативна правда користи у довољној мери, и да ли је уопште оправдано коришћење исте.

У наредном делу биће изложени појединачни одговори на свако од пет питања која су била део анкете – сваке професије засебно, почев од најмлађег па до најстаријег испитаника, да би се показало да ли године рада и искуство можда утичу да дође до промене размишљања.

1. Које је Ваше мишљење о казненој политици у Србији?

АДВОКАТУРА

- Сматрам да казнена политика треба још више да се поштри како би се превенција подигла на виши ниво и на тај начин смањио број извршилаца кривичних дела. (испитаник има 25 год.)
- Сматрам да правосуђе недовољно води рачуна о оштрини казнене политике када су у питању поједина кривична дела, и да примена благих казни не могу бити у функцији превенције кривичних дела. (испитаник има 25 год.)
- Блага. (испитаник има 25 год.)
- Сматрам да казнена политика у Србији није блага, али не даје ефикасне мере јер се стопа криминалитета не смањује иако су затвори претрпани на шта указује и велики број повратника. (испитаник има 25 год.)

- Мишљења сам да казнена политика у Србији није адекватна, јер казне које се изричу за поједина кривична дела – поготово Тешка дела против безбедности јавног саобраћаја, не остварују ни специјалну а ни генералну превенцију. (испитаник има 25 год.)
- Законска решења су добра, али постоји велики раскорак између судске праксе и закона. (испитаник има 27 год.)
- Сматрам да су кривичне казне за нека кривична дела превише блага и да нису у усклађена са почињеним кривичним делима. (испитаник има 27 год.)
- Треба да се поштри казнена политика. (испитаник има 28 год.)
- Нема сврху. (испитаник има 28 год.)
- Уз доследну примену законских одредби била би много ефикаснија. (испитаник има 28 год.)
- Сматрам да су кривичне санкције адекватне али да се у пракси не примењују адекватно. (испитаник има 29 год.)
- Превише блага. (испитаник има 33 год.)
- Мишљења сам да је казнена политика превише блага. (испитаник има 35 год.)
- Солидна, неке казне морају да се мењају. (испитаник има 37 год.)
- Кроз дуги временски низ... Неправедна! Некада благодарна а некада престога. (испитаник има 55 год.)

ТУЖИЛАШТВО

- Неадекватна и у честим случајевима блага. Наиме, у већини случајева се изриче кривична санкција казна затвора док на пример рад у јавном интересу као казна има мању примену заједно са осталим кривичним санкцијама попут мере упозорења, васпитне мере, мере безбедности. (испитаник има 25 год.)
- Сматрам да је казнена политика у Србији блага. (испитаник има 35 год.)
- Казнена политика у Србији је неефикасна. (испитаник има 33 год.)
- Рекла бих да је казнена политика у Србији адекватна. (испитаник има 35 год.)

СУД

- Сматрам да је казнена политика у Србији солидна. (испитаник има 58 год.)
- Казнена политика у Србији је адекватна. (испитаник има 60 год.)

2. За шта бисте се залагали, за изрицање казне или за ресторативни приступ?

АДВОКАТУРА

- Ипак бих се залагала за изрицање казне јер је дејство јаче док код ресторативног приступа се на неки начин избегава одговорност. (испитаник има 25 год.)
- Мислим да оба вида реаговања на криминалитет не треба посматрати као супротстављене, али с обзиром на наш кривичноправни систем требало би пре свега развити свест о ресторативном приступу, па тек онда приступити интегрисању његових елемената. (испитаник има 25 год.)
- Комбиновани метод. (испитаник има 25 год.)
- Потребно је да се развија и једно и друго, али залагала бих се за развој и примену ресторативне правде. (испитаник има 25 год.)
- Да би се судови растеретили вођења такозваних „багателних“ поступака, неопходно је развијати свест и упућивати странке да своја права остварују путем ресторативне правде, избегавањем судских трошкова и губљења времена. (испитаник има 25 год.)

- За изрицање казне, јер сматрам да прво треба починиоци да буду кажњени за своја кривична дела, а друго да се да пример и другим могућим починиоцима да буду свесни шта би их чекало ако би извршили кривична дела, па да се у старту зауставе. (испитаник има 27 год.)
- Зависи од извршеног кривичног дела. (испитаник има 27 год.)
- Изрицање казне. (испитаник има 28 год.)
- И једно и друго. (испитаник има 28 год.)
- За комбинацију наведених приступа. (испитаник има 28 год.)
- Питање није довољно прецизно, и један и други приступ су адекватни, пресудно зависи од конкретног случаја (рецимо од врсте кривичног дела, однос према жртви, последице кривичног дела итд) (испитаник има 29 год.)
- Изрицање казне али са могућношћу примене ресторативног приступа у изузетно оправданим случајевима. (испитаник има 30 год.)
- Изрицање казне. (испитаник има 33 год.)
- За изрицање казне. (испитаник има 35 год.)
- И једно и друго. (испитаник има 37 год.)
- Ресторативна правда би требало да се бави узроцима к. дела кроз дијалог учесника у поступку, али на узроке се може више утицати превенцијом. Када већ дође до последица, сматрам да је ресторативни приступ примеренији.. (испитаник има 55 год.)

ТУЖИЛАШТВО

- Ресторативни приступ. (испитаник има 25 год.)
- Ресторативна правда. (испитаник има 33 год.)
- Зависно од случаја, али сам више за ресторативни приступ. (испитаник има 35 год.)

- Ресторативни приступ. (испитаник има 35 год.)

СУД

- Зависи од случаја до случаја и захтева другачију судску процедуру. (испитаник има 58 год.)
- Сваком случају се мора другачије приступити, али за неке би примереније било применити ресторативни приступ.

3. За која кривична дела би било правично применити ресторативни приступ а за која не?

АДВОКАТУРА

- Можда за она лакша кривична дела или за она дела код којих се оштећени слаже са применом тог приступа. (испитаник има 25 год.)
- Не би било правично применити на кривична дела убиства, силовање, обљуба над немоћним лицем, и обљуба са дететом. (испитаник има 25 год.)
- Било би правично применити за кривична дела против привреде. (испитаник има 25 год.)
- Правично је применити ресторативни приступ за лака и средње тешка кривична дела. (испитаник има 25 год.)
- Правично би било применити за лакша кривична дела, поготово она за које је прописана новчана казна, евентуално казна затвора до 3 год. Не би било морално применити за кривична дела која су нанела велики психички бол оштећеном и у коме је доста изражена доминација учиниоца (насиље у породици, силовање). (испитаник има 25 год.)
- Можда за малолетнике за одређена кривична дела, да им се омогући да разумеју последице свог насилног или погрешног понашања и да им се пружи емпатија и да им се на такав начин подстакне одговорност и грижа савест. (испитаник има 27 год.)

- За дела извршена из нехата може да се примени приступ, за дела с умишљајем не.. (испитаник има 28 год.)
- Не би било правично применити за насиље у породици а било би правично везано код малолетничке деликвенције, лаке, тешке телесне повреде... (испитаник има 28 год.)
- Ресторативни приступ би било адекватно применити за кривична дела малог значаја, односно за кривична дела где је запређена казна затвора до 5 година, с тим што би се у сваком конкретном случају требало ценити да ли се на такав начин остварује сврха кажњавања. Мишљења сам да наведеном приступу нема места у поступцима поводом кривичних дела чијим су извршењем наступиле теже психо-физичке последице по оштећеног (насиље у породици, запуштање и злостављање малолетног лица, родоскрвнуће...) (испитаник има 28 год.)
- Сматрам да и ово зависи од конкретног случаја. Зашто те мере не би могле да се комбинују? Уједно је ово и мој предлог. (испитаник има 29 год.)
- Правично је применити за лакша кривична дела за које је предвиђена казна затвора до 3 год. (испитаник има 30 год.)
- Било би правично применити за кривична дела против привреде. (испитаник има 33 год.)
- Правично је применити за ситније прекршаје, крађу. (испитаник има 35 год.)
- Правично је за блажа кривична дела, и поготово за нехатна. (испитаник има 37 год.)
- Ресторативни приступ би ваљало применити где год је могуће применити и превентиву, тамо где нема превентиве донети и применити *lex specialis*. (испитаник има 55 год.)

ТУЖИЛАШТВО

- Применио бих за кривична дела против имовине, и кривична дела против части и угледа, док за најтежа кривична дела и њене квалификоване облике против живота и тела и полне слободне, и за кривична дела против човечности и других добара заштићена међународним правом не бих. (испитаник има 25 год.)

- За нехатна дела, код умишљајних где је оштећени обештећен. (испитаник има 33 год.)
- За кривична дела извршена из нехата, за неосуђивана лица. (испитаник има 35 год.)
- Правично би било за кривична дела против имовине. (испитаник има 35 год.)

СУД

- Правично би било код лакших кривичних дела; Малолетних учиниоца кривичних дела. Поготову код к.д. где се гоњење предузима од стране приватних тужилаца.
- Правично би било код лакших кривичних дела, казна затвора до 3 год, а нарочито код малолетничке делинквенције.

4. Које је Ваше мишљење о казни доживотног затвора?

АДВОКАТУРА

- Као што рекох, сматрам да на тај начин подижемо меру превенције и стварамо већи страх код људи који су потенцијални извршиоци кривичних дела. (испитаник има 25 год.)
- Иако не утиче нужно на смањење учесталости кривичних дела, мислим да је проблем повратника у нашој земљи учестао, те је казна доживотног затвора за такве починиоце кривичних дела "сигурнији" вид отклањања опасности по друштво. (испитаник има 25 год.)
- Мишљења сам да би се казна доживотног затвора требала изрицати за најтежа кривична дела. (испитаник има 25 год.)
- Подржавам. (испитаник има 25 год.)
- Имајући у виду то да је до сада само два пута изречена у нашој држави, од кад је уведена изменама 2019., изриче се посебном склопу личности учинилаца, који су извршили кривична дела под нарочито отежавајућим околностима. На такве људи тешко да би позитивно деловао пенитенцијарни третман и сходно томе, по друштво је безбедније такве људе не враћати у заједницу, јер ће најчешће након пуштања на слободу, слично или исто кривично дело поново извршити. (испитаник има 25 год.)

- Сматрам да је за нека тешка убиства, садистичка, апсолутно оправдана. (испитаник има 27 год.)
- Слажем се, јер је омогућена за дела за која је то и потребно. (испитаник има 28 год.)
- Трошак држави, а опет неизбежна за поједина тешка кривична дела. (испитаник има 28 год.)
- Искрено мислим да нема велике разлике између доживотне и казне затвора од 40 година с обзиром на то да су учиниоци тешких кр. дела углавном старости преко 35,40 год. (испитаник има 29 год.)
- Оправдана за најтежа дела учињена под нарочито отежавајућим околностима. (испитаник има 30 год.)
- Неопходна је. (испитаник има 33 год.)
- Слажем се, с тим што би и требало да траје док је затвореник жив без пуштања на слободу после 20 година. (испитаник има 35 год.)
- Мишљења сам како је неопходна. (испитаник има 37 год.)
- Са тачке гледишта жртве породице, може бити оправдана, али са тачке гледишта осуђеног лица можда би могло увести алтернативу.(бирати између доживотне и смртне казне)

ТУЖИЛАШТВО

- Оправдана у случајевима за најтежа кривична дела и њене квалификоване облике против живота и тела и полне слободне, и за кривична дела против човечности и других добара заштићена међународним правом. (испитаник има 25 год.)
- Остварује само генералну превенцију, не и специјалну. (испитаник има 33 год.)
- Оправдавам казну доживотног затвора. (испитаник има 35 год.)
- Адекватна за кривична дела за која је прописана. (испитаник има 35 год.)

СУД

- Строга, али нужна. (испитаник има 58 год.)
- Неопходна је у кривичним делима чије су последице толико тешке да не би било правично било коју другу казну изрећи. (испитаник има 60 год.)

Што се тиче закључка који се може извући из одговора испитаника, пре свега везано за казнену политику у Србији, осим судија који сматрају да је адекватна (ипак су они ти који у крајњем случају изричу казне), скоро сви остали испитаници сматрају да је казнена политика у Србији блага и да је неопходно исту поштристи, како би се могао остварити већи степен превенције – и специјалне и генералне. Неки чак кажу како су законом прописане санкције правичне, али да је велики раскорак између закона и праксе – дакле, суд недовољно правично доноси закључак о учиниоцу кривичног дела и томе колика и каква ће казна моћи да утиче пре свега на њега, да схвати значај свог дела и преиспита своје понашање, а онда и на друге, које ће можда високо изречене казне одвратити од вршења кривичних дела. Такође, оно што је битно јесте да се у недовољној мери изричу алтернативне санкције – мере упозорења и мере безбедности, па би се требало можда о томе повести рачуна, да се подигне свест о томе да би се можда, ако већ дође до вођења кривичног поступка, алтернативним санкцијама некад боље остварила специјална превенција.

Из разговора са испитаницима, намеће се интересантан закључак – они који су млађи или су на почетку каријере, из редова адвоката, углавном су се одлучили за изрицање казне као нешто за шта би се залагали, или евентуално комбиновани метод, старији пак за ресторативни приступ. Као објашњење од неког ко се бави 30 година правом, ипак је ресторативни приступ нешто што је правичније, јер је за одређена кривична дела сулудо држати суђења, саслушавати сведоке, правити трошкове, јер се неке ствари могу договорити, уколико се наравно обе стране сагласе и желе да учествују јер у супротном неће бити могуће постићи било какав договор, што је кључно код оваквог приступа.

Такође, још једна интересантна ствар је да су испитани тужиоци сви до једног дали исти одговор – без размишљања ресторативни приступ. Зашто? Зато што исти имају превише посла – свакодневно у суд долази много предмета, а за сваки од њих је неопходно поступати, одредити саслушања, одвојити пар месеци да би се уопште могло разјаснити да ли постоји основана сумња за вођење поступка. Сви су мишљења да би било много лакше кад би постојала обавеза да се за одређена кривична дела странке упуте да свој спор реше путем

дијалога, а да се тужилаштво и суд ипак баве озбиљнијим делима, у којима нема места и у којима уопште не би било правично решавати било шта мирним путем.

Што се тиче дела за која се треба применити ресторативни приступ – лакша кривична дела, у којима је запрећена новчана казна или казна затвора до 3 год, евентуално лакше телесне повреде, дела против имовине, и акценат на малолетничку делинквенцију (коју су нарочито судије истицале.) Не би, наравно, било правично применити је приликом извршења било ког кривичног дела у коме је наступила тежа психо – физичка последица за оштећеног и у коме је друга страна знатно доминантнија. (насиље у породици, напуштање и злостављање малолетног лица и родоскрвнуће.)

И на самом крају, још једно слагање међу свим испитаницима је било везано за казну доживотног затвора – сви подржавају њено увођење новелирањем Кривичног законика 2019. године. Нужна и адекватна за она кривична дела за која је прописана – што значи посебно отежавајуће околности и став учиниоца кривичног дела који не даје знаке да би нешто евентуално могло радити по питању његове ресоцијализације – дакле, затворити такве учиниоце, без могућности изласка, било би повољније по заједницу. Посебно бих издвојила једно занимљиво запажање – са становишта осуђеног, можда би било праведније да му се пружи прилика да одабере да ли би доживотну казну затвора или смртну казну. Али, са становишта оштећеног и његове породице – да ли би такво решење било правично или би им било лакше да знају да ће неко цео живот провести у четири зида, са довољно времена да размишља о својим поступцима, и да се евентуално покаје, или да бар на неки начин испашта за свој монструозан чин. Живети са таквим размишљањем цео живот теже је од смртне казне – или није? Свакако зависи из ког угла се гледа и свакако је нешто о чијем увођењу би се могло размислити.

5. Да ли би обука о ресторативној правди била пожељна, у смислу распрострањености примене?

Ово је последње питање у анкети и неће бити изложени појединачни одговори испитаника, имајући у виду да је сваки испитаник дао позитиван одговор, па нема смисла сваки појединачно излагати. Поједини су указали само да би требало пазити како и у којим случајевима се примењује, да не би дошло до њене злоупотребе, али свакако су сви мишљења како иста није довољно заживела у Србији, и да би требало радити на томе да се прошири свест о њој, као једној од могућности сузбијања криминалитета. Дакле у овоме су се и

адвокати и тужиоци и судије сложили – недовољна распрострањеност, не прича се довољно о њој па се стога и не примењује, не предочава се ова могућност самим странкама који своје право теже да остваре судским путем, самим тим није довољно заступљена, а неопходно је, пре свега ради усклађивања судске праксе са међународним стандардима. Вероватно би било пожељно организовати обуке за људе различитих професија, о основним циљевима и стандардима којима тежи ресторативна правда, и евентуално увести као обавезу државним органима (пре свега тужилаштву, јер од њих зависи да ли ће утврдити да постоји основана сумња да се поступак покрене, а након тога и суду, уколико тужилац пропусти да то истакне а суд нађе да постоје околности које дозвољавају примену овог приступа) да странке упуте на решавање свог спора и остварење права кроз дијалог, уз наравно присуство треће особе која ће тај дијалог водити на миран начин, уз поштовање мишљења обе стране. Ова анкета је у ту сврху и спроведена – као покушај да се код одређеног броја људи подигне свест о постојању овог приступа и евентуално их натера на размишљање, имајући у виду да пар испитаника нису ни били упознати са овим термином па им је исти објашњен. Тако да, дефинитивно нешто на чему треба радити јесте уложити већи труд и средства пре свега о ширењу свести код људи о оваквом приступу, а онда и утицање на саму примену истог. Колективним радом и организацијом људи из свих области права можда и буде урађено нешто по овом питању, јер изрицање кривичних санкција и постоји како би се зацелило и вратило у пређашње стање оно што је повређено извршењем кривичних санкција – уколико се тај циљ може постићи бржим, лакшим, јефтинијим и мирнијим путем, зашто га не бисмо искористили?

XVII. ЗАКЉУЧАК

„Од уметности неподношљивих сензација, казна је постала економија суспендованих права. Ако ипак и даље буде потребно да закон допре до тела осуђеника и да њиме манипулише, то ће бити са дистанце, на одговарајући начин, по строгим правилима и са много вишим циљем“.¹⁶⁹

Ова мисао Мишела Фукоа на најбољи начин сажима све оно на чему се вековима радило, да се заправо дође до тога да казна и друге кривичне санкције не буду пуко застрашивање околине, без неког дубљег промишљања о томе која ће санкција и на који начин остварити генералну и специјалну превенцију, већ да свака санкција буде индивидуализована и уподобљена личности делинквента. Проучавање зачетака санкција и целокупне историје развоја казни и других кривичних санкција нам служи да увидимо које су грешке правили наши претходници у избору начина борбе против криминалитета као и који су избори били успешни а који су довели до потпуног неуспеха и самим тим до пораста стопе криминалитета. Такође, служи нам да увидимо шта је погрешно у томе да се за кривична дела различите тежине учиниоци кажњавају исто, да се различити типови личности, са потпуно другачијим ставом и односом према учињеном кривичном делу кажњавају без разлике, да се деца и одрасли подвргавају истом третману, да се учиниоцима кривичних дела прилази са ставом да су „рођени делинквенти“, који у својој личности репродукују дивље инстинкте примитивних народа и дивљих животиња (Ломброзова антрополошка теорија, наведена овде као једна од екстремнијих теорија које објашњавају узрок криминалитета). Ако смо нешто научили то је да се кажњава „психа а не тело човека“ и да кривична санкција не служи само остварењу генералне превенције, већ је поента остварити специјалну превенцију, дефинисати третман сваком делинквенту појединачно, све у складу са тежином кривичног дела, околностима под којима је исто извршено, ставом учиниоца након извршеног дела и степеном кривице – све са циљем да се учиниоци ресоцијализују и врате у заједницу као корисни чланови, уколико је то могуће или да буду подвргнути дужем или чак и доживотном третману, уколико ресоцијализација није нешто што се може очекивати. Као што је и Фери истицао својевремено, учинилац кривичног дела је „протагониста кривичног правосуђа“ и да самим тим казну треба подесити према учиниоцу кривичног дела, према његовим личним својствима. Само тако се њихово понашање може променити.

Дакле, трновит пут је пређен да би данас у Закону о извршењу кривичних санкција сврха извршења кривичних санкција била наведена као „Извршењем кривичних санкција остварује

¹⁶⁹ Foucault M., *Discipline and punish – the birth of the prison*, New York, 1995. г, стр. 11

се општа и индивидуална сврха њиховог изрицања у циљу успешне реинтеграције осуђених у друштво.“ и да би се као једини начин извршења кривичних санкција наводио **„начин којим се јемчи поштовање достојанства лица према коме се она извршава.“**¹⁷⁰ Јако битан члан Закона, јако важна победа хуманости и морала, јер опходити се према учиниоцима на исти начин како су се они можда понашали према својим жртвама не води ничему – изазвати осећај срамоте и стида некад је знатно бољи вид опхођења према делинквентима. Такође, некад је и беспредметно водити кривични поступак за дела која само „замарају“ суд, а у којима се већи успех може постићи дијалогом и вођењем рачуна да се нађу алтернативни начини да обе стране остваре своја права и да буду задовољне. Ово би најбоље могао описати став Миодрага Мајића, судије кривичара Апелационог суда у Београду: „Кривично право и кажњавање су нужност. Попут хемиотерапије коју пуштамо у крв само када ништа друго не помаже. Када не постоји ништа што би мање штетило пацијенту“.

Свакако да ово не значи да је достигнут максимум по питању кривичног законодавства уопште. Много тога се још може предузети, да систем функционише боље, брже и правичније. Као један од циљева овог рада био је да се укаже евентуално на чему се може радити, и можда значајније, да се подигне свест о томе како и сами грађани, а пре свега правници, могу помоћи да се побољша овај систем.

¹⁷⁰ Члан 6, ЗИКС.

Литература

1. Ансел М., *Карактеристична обележја модерне политике сузбијања криминалитета*, Зборник Правног факултета у Загребу, 1968, бр. 1
2. Батрићевић А., Ковачевић М., *Ресторативни перформанс и ресоцијализација осуђених лица*, Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања, 2021
3. Георгијева С., *Хамураби и његов законик*, <https://www.kapitalmagazin.rs/hamurabi-i-njegov-zakonik/>; датум приступа: 17.09.2021. године.
4. Гамс А., *Библија у светлу друштвених борби*, Београд 1970. године;
5. Игњатовић Ђ., *Устав Републике Србије и законодавство о извршењу кривичних санкција*, 44. Саветовање Српског удружења за кривичноправну теорију и праксу
6. *"И камење би проговорило"*, "Време" бр. 1250, од 18. децембра 2014;
7. Јасић С., *Закони старог и средњег вијека*, Београд 1968;
8. Јовашевић Д., *Кривично право – посебни део*, Београд, 2014. год;
9. Карић Т., Протић С и др, *Анализа утицаја примене Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица у периоду од 2006. до 2020. године*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2021. г. ;
10. Кнежевић С., *Кривично процесно право – посебни део*, Ниш, 2019;
11. Константиновић Вилић С., Костић М., *Пенологија*, СВЕН Ниш, 2011. године;
12. Константиновић Вилић С., Костић М., *Систем извршења кривичних санкција и пенални третман у Србији*, Ниш 2013.;
13. Костић М., *Успостављање стандарда за ресторативну правду*, часопис Темида, тема „Ресторативна правда и права жртава“, 2007.;
14. Кршев, Б., *Деликт и кривични поступак у римском праву*, Универзитет у Београду;
15. Лукић Р., *Историја политичких и правних теорија*, I књига - од Антике до почетка XVII века, Научна књига, Београд 1982.;
16. Милутиновић М., *Криминална политика*, Савремена администрација, Београд 1984.;
17. Милутиновић М., *Пенологија*, Савремена администрација, Београд 1981;
18. Мор Т., *Утопија*, Индустија књига Београд, 2016. год., са предговором М. Милића;
19. Николић Д., *Кривични законик Кнежевине Србије*, Градина, 1991 год;
20. Николић Д., *Упоредна правна историја*, СВЕН Ниш, 2005;
21. Радоман М., *Законодавство о извршењу кривичних санкција Србије и Црне Горе и Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода и др. правни стандарди*, 41. Саветовање Удружења за кривично право и криминологију СЦГ;
22. Спасојевић А., *Рад у јавном интересу*; одбор за људска права Ваљево <https://transformator.bos.rs/vesti/1048/rad-u-javnom-interesu---odborva.html>, датум приступа: 07.10.2021. год.
23. Смаиловић Ф., *Мапа – смртна казна легална у 56 земаља*; <https://balkans.aljazeera.net/interactives/2018/7/25/mapa-smrtna-kazna-legalna-u-56-zemalja> датум приступа: 05.10.2021. године;
24. Тарановски Т., *Историја српског права у Немањинској држави*, II део: историја кривичног права, Београд 1931
25. Ткалац М., *Поравнање учиниоца и оштећеног и адекватност државне реакције на криминалитет*, 60. Саветовање српског удружења за кривичноправну теорију и праксу, Златибор септембар 2020;
26. Ћирић С. „У име правде“, часопис Време, број 1267, 2015. год. <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1288970> датум приступа: 22.09.2021. год

27. Ћопић С., *Појам и основни принципи ресторативне правде*, часопис Темида, тема „Ресторативна правда и права жртава“, 2007;
28. Ћопић С., *Ресторативна правда и затвор: Нека страна искуства*, Зборник института за криминолошка и социолошка истраживања, 2012, вол. XXXI/1/191-203;
29. Филипчић К., *Развој института ресторативне правде у третману малолетних делинквената – европска перспектива*, 48 Саветовање српског удружења за кривичноправну теорију и праксу;

Истраживачка грађа

1. Закон о извршењу кривичних санкција, ("Сл. гласник РС", бр. 55/2014 и 35/2019);
2. Законик о кривичном поступку (Сл. гласник РС", бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - одлука УС и 62/2021 - одлука УС);
3. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица ("Сл. гласник РС", бр. 85/2005)
4. Кривични Законик ("Сл. гласник РС", бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019);
5. Устав Републике Србије ("Сл. гласник РС", бр. 98/2006).

Страна литература

1. Aertsen I, *The intermediate position of restorative justice: the case of Belgium*, Source: (2006) In, Ivo Aertsen, Tom Daems and Luc Robert, editors, Institutionalizing Restorative Justice. Cullompton, Devon and Portland: Willan Publishing PressRed, Sue, Titus, *Crime and Criminology*, McGraw – Hill, New York, 2003.;
2. Brewster K., *Survey of Scottisch Witchcraft, Scottish history, School of history and classics*, The university of Edinburgh <http://www.shca.ed.ac.uk/Research/witches//introduction.html> , датум приступа: 13.09.2021. године.
3. Christie, N., *Conflict as property*, 1977;
4. Elliot, J. Gladiadores: La muerte como espectáculo. Historia y Vida.Nº452
5. Feri E., *La Sociologie Criminelle*, Paris, 1905 г.
6. Foucault M., *Discipline and punish – the birth of the prison*, New York, 1995. Г
7. Garofalo R., *Criminology*, Patterson Smith, Montclair, New Jersey 1968;
8. Korn, R.R., McCorkle, L.W. *Criminology and Penology*, Holt, Rinehart and Winston, New York 1956;
9. Maconochie, A., *Thoughts on Convict Management and other subjects connected with the australian penal colonies*, 1838.;
10. Medieval Torture; Torture and Execution methods <https://www.medievalwarfare.info/torture.htm> датум приступа: 22.09.2021. год.
11. Reckless W., *The Crime Problem*, II издање New York, 1955.;
12. Red, Sue, Titus, *Crime and Criminology*, McGraw – Hill, New York, 2003. г.

ПЕНОЛОШКИ ПРИСТУП У РАЗВОЈУ КАЗНИ И ДРУГИХ КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА СА ОСВРТОМ НА ПОЗИТИВНО СРПСКО ЗАКОНОДАВСТВО

САЖЕТАК:

Овај рад се најпре бави понашањима која су била санкционисана, а поготово начином на који су се, пре свега заједнице и родови, касније градови – државе, и на самом крају држава какву познајемо данас, борили са учиниоцима недозвољених, противправних понашања, односно какве су начине бирали да казне извршавају, и који су циљеви кажњавања били у различитим периодима развоја државе.

Поред историјског развоја, рад ће се осврнути и на данашње прописе везане за извршење кривичних санкција а и кривичног права уопште, нарочито у домаћем законодавству, позитивне а и негативне стране истих, и евентуалне празнине и недостатке у њима.

На самом крају биће изложени резултати истраживања које је обављено у оквиру овог мастер рада, а са циљем да се покаже размишљање људи из правничке професије (адвокати, јавни тужиоци и судије), у погледу казнене политике у Србији уопштено, а и конкретно о оправданости увођења казне доживотног затвора новелирањем Кривичног законика из 2019., као и мишљење о ресторативном приступу у извршењу кривичних санкција и правичности примене истог.

Кључне речи: циљеви кажњавања; кривично право; кривичне санкције; противправна понашања; ресторативни приступ.

PENOLOGICAL APPROACH IN THE DEVELOPMENT OF PUNISHMENTS AND OTHER CRIMINAL SANCTIONS WITH AN OVERVIEW OF SERBIAN LEGAL REGULATIONS

SUMMARY:

This paper deals with the behaviors that were sanctioned throughout history. Primarily, the paper deals with the ways in which communities and clans at first, later city-states, and finally the states as we know them today, dealt with the perpetrators of illicit, illegal behaviors, that is, what methods of executing punishments they chose, as well as what the goals of punishment were in different periods of the state's development.

In addition to historical development, this paper will refer to today's regulations related to the execution of criminal sanctions and criminal law in general, especially in domestic legislation, the positive and negative sides of the aforementioned, and possible gaps and shortcomings within them.

The final part of the paper will present results of the research conducted within the scope of this master's thesis, with the aim of showing the opinion of people from the legal profession (lawyers, public prosecutors, and judges), regarding penal policy in Serbia in general and the justification of introducing the punishment of life imprisonment by amending the Criminal Code from 2019, as well as their opinion on the restorative approach in the execution of criminal sanctions and the fairness of its application.

Key words: goals of punishment; criminal law; criminal sanctions; illegal behaviors; restorative approach.

БИОГРАФИЈА СТУДЕНТА

Кандидат Теодора Стевановић рођена је 16.09.1996.године у Врању. Завршила је Гимназију „Бора Станковић“ у Врању 2015. године, када је и уписала основне академске студије на Правном факултету Универзитета у Нишу. Дипломирала је на Правном факултету Универзитета у Нишу 14.10.2019.године, са просечном оценом 9,27.

2020/2021 школске године је уписала мастер студије на истом факултету, на општем смеру – ужој кривичноправној научној области. Кандидат је тренутно уписана у именик адвокатских приправника Адвокатске коморе Ниш, и обавља приправнички стаж у адвокатској канцеларији. Кандидат течно говори енглески језик, а служи се и француским и грчким. Била је полазник Мобилне правне клинике као и Правне клинике за заштиту од дискриминације, обе спроведене од стране Правног факултета Универзитета у Нишу.

ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ
ШТАМПАНОГ И ЕЛЕКТРОНСКОГ ОБЛИКА МАСТЕР РАДА

Име и презиме аутора мастер рада: Теодора Стевановић

Наслов мастер рада: Пенолошки приступ у развоју казни и других кривичних санкција са освртом на позитивно српско законодавство.

Ментор: Проф. др Миомира Костић

Изјављујем да је електронски облик мастер рада у pdf формату истоветан штампаном облику, који сам предао/ла Правном факултету Универзитета у Нишу.

У Нишу, _____

Потпис аутора

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ И ОДОБРАВАЊУ ОБЈАВЉИВАЊА МАСТЕР РАДА

Изјављујем да је мастер рад, под насловом Пенолошки приступ у развоју казни и других кривичних санкција са освртом на позитивно српско законодавство, пријављен и одбрањен на Правном факултету Универзитета у Нишу:

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да овај мастер рад у целини, нити у деловима, нисам пријављивао/ла на другим факултетима, нити универзитетима;
- да нисам повредио/ла ауторска права, нити злоупотребио/ла интелектуалну својину других лица.

Дозвољавам да се овај мастер рад чува у библиотеци и објави на сајту Правног факултета Универзитета у Нишу, са подацима о датуму одбране и комисији пред којом је рад брањен.

Аутор мастер рада: Теодора Стевановић

У Нишу, _____

Потпис аутора
